Mat Herben (1952) werkte als journalist o.a. voor het katholieke familieblad *Manna*. Hij was algemeen hoofdredacteur bij het ministerie van Defensie, toen hij in februari 2002 werd gevraagd woordvoerder van Pim Fortuyn te worden. In die functie was hij nauw betrokken bij de verkiezingscampagne van de man die het land wilde teruggeven aan de burgers. Fortuyn werd vermoord op 6 mei 2002. Herben trad na de verkiezingen van 15 mei 2002 aan als fractieleider van de Lijst Pim Fortuyn in de Tweede Kamer. Hij voerde de onderhandelingen met CDA en VVD over het Strategisch Akkoord, dat de grondslag vormde voor de kabinetten Balkenende I en II. In de herfst van 2002 droeg hij gedurende zes weken het leiderschap van de LPF over. In die turbulente periode kwam het kabinet ten val. In dit boek geeft Mat Herben een ooggetuigenverslag van het historische jaar 2002.

Hij bespreekt wat Fortuyn uniek maakte en waarom een tweede Pim Fortuyn lang op zich zal laten wachten. De vragen die Pim Fortuyn stelde, zijn cruciaal voor de 21ste eeuw. Wat zijn de kernwaarden van de Westerse samenleving? Wat geven wij door aan onze kinderen en aan nieuwkomers? Herben gaat in op deze vragen en beschrijft het spanningsveld tussen geloof en politiek. Als vrijmetselaar staat hij daarmee in een lange traditie. De grote bijdrage die de vrijmetselarij heeft geleverd aan de ontwikkeling van de politieke vrijheden, wordt in dit boek beschreve n.
Het boek is een introductie tot zowel het gedachtegoed van Pim Fortuyn, als dat van de vrijmetselarij. De overeenkomst is dat zowel Fortuyn als de vrijmetselarij kinderen van de Verlichting zijn. Voorts worden de toekomst van Europa en de verhouding tot de islam besproken.

ISBN 90-6271-005-0

nur 754/642

MAT HERBEN
Vrij Denken *over religie, politiek en vrijmetselarij*

Synthese

FAMA

MAT HERBEN

Vrij Denken
over politiek, religie en vrijmetselarij

Synthese | FAMA

ISBN 90 6271 005 0 / NUR 754, 642

Een uitgave van Uitgeverij Synthese te Den Haag i.s.m. FAMA

Lay-out: Scriptura, Westbroek
Omslagontwerp: Het vlakke land, Rotterdam
Omslagfoto: Mat Herben (*Master of Universe*, brons door sir Eduardo Paolozzi, Dean Gallery, Edinburgh)
Druk: Haasbeek, Alphen a/d Rijn

INHOUD

'O eeuwig Licht, dat slechts berust in uzelf, slechts uzelf kent, en aldus, gekend en kennend, uzelf bemint en toelacht; toen ik de cirkel, die als een weerkaatsing van licht in u bleek te zijn ontstaan, een tijd aandachtig had bestudeerd en bekeken, leek hij mij binnen zichzelf en in zijn eigen kleur het beeld van ons mensen te dragen.'
(Dante Alighieri, *De goddelijke komedie.* Canto XXXIII)

Opgedragen aan alle dierbaren die ons zijn voorgegaan naar het Eeuwig Oosten en aan Jacoba en Elleke, die ongewild leerden leven met een bekend politicus.

Zoeken naar waarheid

(Linschoten, augustus 2005)

In augustus 1983 maakte ik de ingrijpendste week van mijn leven mee in de toenmalige Duitse Democratische Republiek. Ik was in Maagdenburg om drie dode en twee gewonde familieleden op te halen, die het slachtoffer waren geworden van een tragisch verkeersongeval. Op zo'n moment is bureaucratie het laatste waardoor je je laat weerhouden om te doen wat nodig is. Het is bijna onverdraaglijk als je ziet hoe een verdorven systeem door kruiperigheid en bureaucratie in stand wordt gehouden. Nachtelijke gesprekken met een aardige zaalarts die me bezwoer de talmende Herr Professor niet lastig te vallen. Het zou haar zoon een studieplaats aan de Uni kunnen kosten en haar een vakantie aan het Balatonmeer. Trots liet ze een foto van de nieuwe Trabant zien. Het is raar, maar toen we met de ambulances wegreden uit het naargeestige Maagdenburg, voelde ik een groot gevoel van opluchting. Nooit heb ik begrepen dat er in Nederland mensen waren die het communisme verdedigden en het vrije Westen van vijanddenken betichtten. Nuttige idioten, zo werden ze al door Lenin genoemd. Door gesprekken met Poolse familieleden – mijn omgekomen moeder was Poolse – was ik er zeker van dat het systeem ineen zou storten. Het magische jaar 2000 leek mij daarvoor een mooi moment, maar de Muur viel tien jaar eerder dan ik had verwacht. De socialistische partijen in West-Europa noemen zich sindsdien wijselijk sociaal-democraten.

Maar het collectieve geheugen van een land gaat niet verder dan één generatie. Als waarden en normen niet worden overgedragen, begint de zoektocht weer van voren af. Daarom had Francis Fukuyama ongelijk, toen hij in 1992 zijn befaamde boek schreef *Het einde van de geschiedenis,* waarin hij concludeert dat de democratische rechtsstaat definitief had gezegevierd. Democratie kan hooguit een veldslag winnen, maar de strijd tegen verderfelijke systemen moet iedere generatie voeren.

In juni 1991 kocht ik een boekje van Václav Havel, de Tsjechische dissident die president was geworden: *Poging om in de waarheid te leven.*[1] Ademloos las ik het uit. De schok van herkenning als je iets leest

wat je voelde, maar niet onder woorden kon brengen. Post-totalitaire systemen, zo noemt Havel de verlichte linkse dictaturen, waarin de vrijheid wordt opgeofferd aan de collectiviteit en het conformisme. Doen alsof, het voorgeschreven rituaal aanvaarden, dat is het beste voor iedereen. Het leven is een leugen. Maar dan knapt er iets bij de groenteboer die Havel als hoofdpersoon heeft gekozen. 'Bij politieke bijeenkomsten begint hij te zeggen wat hij werkelijk denkt. (...) Hij wijst het ritueel af en doorbreekt de spelregels. Hij herontdekt zijn onderdrukte identiteit en waardigheid. Hij geeft zijn vrijheid concrete inhoud. Zijn opstandigheid is een poging tot leven in de waarheid.' Havel voorspelt verder dat ook parlementaire democratieën geen antwoord hebben op de technologische beschaving, de industriële consumentenmaatschappij, bestuurd door professionele apparatsjiki van politieke massapartijen. Hij beschrijft het illusoire karakter van rechten die niet zijn gebaseerd op persoonlijke verantwoordelijkheid en als gevolg daarvan het chronisch onvermogen van de democratie om zich te verzetten tegen geweld en totalitarisme. De persoonlijke rechten en vrijheden verliezen hun waarde, omdat het systeem die inkapselt. Vervolgens houdt Havel een pleidooi voor de menselijke maat, voor structuren die op natuurlijke wijze van beneden af worden georganiseerd. Deze teksten spookten als waarschuwing steeds weer door mijn hoofd, toen we in mei 2005 debatten voerden over de Europese grondwet. Ik ben een warm voorstander van de Europese gedachte, maar de huidige technocratische aanpak is totaal verkeerd. En iedere keer als de linkse oppositie het heeft over meer rechten (nooit over plichten), ben ik argwanend. De juridisering van de samenleving is de wijze waarop 'apparatsjiki' de democratie kneden en uithollen.

Feilloze diagnose

Het boek *De Verweesde Samenleving* van Pim Fortuyn gaf mij een déjà-vugevoel. Pim Fortuyn stelde een feilloze diagnose. Ik heb er spijt van dat ik hem nooit heb gevraagd wat hij van Havel vond, maar het zou me niet verbazen als Havels boek ergens beduimeld in zijn grote bibliotheek staat. Toch eens zoeken.

De geestelijke vader van dit boek is de onlangs overleden historicus Johan Wijne. In 2002 schreef hij met Henk Vonhoff het boek *Vrijmetselaren in de politiek.* Hij drukte mij op het hart geen verslag

1. *Poging om in de waarheid te leven*, Van Gennep, Amsterdam, 1991.

te maken van wat er in 2002 allemaal gebeurde. 'Waarom zou je onruststokers nog eens aandacht gunnen? Houd je aan de grote lijnen en leg uit wat het gedachtegoed van Fortuyn is en waarom jij je als vrijmetselaar daartoe voelt aangetrokken.' Vandaar deze bundel. Wat mij over de streep trok, was zijn artikel in het Algemeen Maçonniek Tijdschrift, waarin hij analyseerde dat het verzet tegen regenten een constante factor is in de Nederlandse politiek. Het trof mij dat hij Joan Derk van der Capellen tot den Pol noemde, aan wie Fortuyn zijn politieke pamflet *Aan het volk van Nederland* had opgedragen. Dat artikel is integraal opgenomen in dit boek. Aan een verdere uitwerking van het thema, inclusief een portret van Willem Drees als vrijmetselaar, is Johan Wijne helaas niet toegekomen.

Deze inleiding is het enige autobiografische element in dit boek. Ik laat het oordeel liever aan anderen over. Om de lezer enige achtergrond te verschaffen heb ik twee interviews opgenomen, waarin ik mij herken. Ik ben de auteurs, Arjan Visser en Frans Micklinghoff, erkentelijk voor hun toestemming de interviews te plaatsen. Zelf heb ik gekozen voor een beschrijvende aanpak. Wat is vrijmetselarij? Wat is het gedachtegoed van Pim Fortuyn? De democratische verworvenheden waar de vrijmetselarij eeuwen voor heeft gestreden, moeten iedere generatie opnieuw worden verdedigd. Dat is de les van Havel.

Om een betere wereld te bouwen heb je geschikte bouwstenen nodig. Een vrijmetselaar bewerkt daartoe de ruwe steen, dat wil zeggen: hij probeert beter mens te worden. Er is geen alternatief. Alle politieke ideologieën van de 20ste eeuw hebben gefaald. Revitalisering is zinloos. Havel heeft daar een verklaring voor: 'Een beter systeem zal niet automatisch een beter leven garanderen. Het tegendeel is eigenlijk waar: alleen door een beter leven te creëren, kan een beter systeem worden ontwikkeld.'

De Orde van Vrijmetselaren, die in 2006 het 250-jarig bestaan viert, is de oudste vereniging van ons land. Het wereldwijde succes van deze broederschap is mijns inziens te danken aan de democratische organisatievorm, waarin kleinschaligheid vooropstaat. Al in de 18de eeuw werd het logebestuur democratisch gekozen door de leden. De 140 autonome loges in ons land doen samen wat nuttig is, zoals huisvesting, en het landelijk bestuur treedt coördinerend op. Het landelijk bestuur is, in tegenstelling tot wilde verhalen over een wereldregering, volledig zelfstandig en nationaal georganiseerd. Internationaal is wederzijdse erkenning en respect de basis waarop de broederschap al sinds 1717 functioneert. Het

is dit model dat in 1776 dertien Amerikaanse staten de moed gaf het democratisch experiment van de Verenigde Staten te starten, een bestuur van, voor en door de burgers. Het land teruggeven aan de burger was ook de wens van Pim Fortuyn. Zijn partij is daar vooralsnog niet in geslaagd. Of het in de toekomst zal lukken, hangt niet alleen van politieke partijen af, maar vooral van de burger zelf. Kiest de gemakzuchtige burger voor conformisme en consumentisme, uiteindelijk toch voor de technische bureaucratie van Brussel of doet hij een poging in waarheid te leven?

Kinderen Verlichting
Pim Fortuyn en de vrijmetselarij zijn allebei kinderen van de Verlichting. Dat is wat ons bindt. Het zoeken naar waarheid, naar wijsheid en wetenschap, doordrongen van religieus besef. Culturen kunnen achterlijk zijn, religies die zich openstellen voor het Onbenoembare zijn dat niet. Dit boek is kritisch over het islamitisch fundamentalisme, dat de wereldvrede nog decennia zal bedreigen. Ik bestrijd ook de mythe van de imaginaire islamitische heilstaat, die nooit heeft bestaan. Shambala lag niet in Andalusië. Maar de islam beschikt ook over de rijkdom van de soefi-verhalen, van de mystici die het ware in alle grote godsdiensten vertegenwoordigen. Djelal-oed-din Roemi was een beroemde Perzische mysticus en dichter, die in 1207 in het huidige Afghanistan werd geboren. We hoeven dus niet te wanhopen aan de ontwikkeling van deze landen. De drie goddelijke deugden geloof, hoop en liefde zijn ook in de vrijmetselarij belangrijk. Daarom heeft Roemi het laatste woord met een vers uit zijn *Masnavi* ('Daglicht', een uitgave van Synthese, Den Haag, 2003):

Alleen de waarheid brengt onwaarheid aan het licht:
de dwaas nam de valse munt
in de hoop dat ze van goud zou zijn.
Hoe zou je valse munt
in de wereld kunnen brengen
als er geen klinkende munt was?
Hoe zouden er leugens kunnen bestaan
tenzij er waarheid is?
Leugen ontleent haar waarde
aan het bestaan van waarheid.
Sommigen verkiezen het kromme
in de hoop dat het recht wordt.

Voorspel

'Als het zo moet, hoeft het voor mij niet meer', zegt een diepgekrenkte Pim Fortuyn. Hij veegt aangeslagen de vieze smurrie van zijn gezicht. Het is 14 maart 2002. In het perscentrum Nieuwspoort wordt de perspresentatie van het boek verstoord door activisten, die Pim besmeuren met twee smerige baksels. Zijn manager en zijn kersverse woordvoerder halen hem weg uit het gewoel en spreken hem moed in. Ik had me mijn eerste openbare optreden als woordvoerder iets anders voorgesteld. Eind februari was ik bij de Lijst Pim Fortuyn aan de slag gegaan. De uitdaging vanuit het niets een partij te helpen opbouwen die de Nederlandse politiek zou gaan veranderen, motiveerde mij drie maanden verlof op te nemen bij het ministerie van Defensie, waar ik werkte als algemeen hoofdredacteur.
'Vijf zetels erbij', zegt Albert de Booij nuchter. De persoonlijke manager, coach en verzorger van Pim Fortuyn is, zoals altijd, de rust zelve. Ik haal koffie en geef Pim in overweging zich rechtstreeks tot premier Kok te richten. Pim knikt. De insinuaties vanuit de linkse hoek dat hij extreme denkbeelden zou aanhangen, zitten hem hoog. Pim recht zijn rug, we halen even adem en gaan terug naar de stampvolle perszaal. Gefascineerd luister ik aan zijn zijde naar zijn vloeiende betoog. 'U bent minister-president van alle Nederlanders, dus ook mijn minister-president. Ik doe een emotioneel en indringend beroep op de minister-president in het bijzonder en op de regering in het algemeen om een inhoudelijke verkiezingsstrijd te voeren, zonder demonisering. Een uitvloeisel van demonisering hebben we zojuist kunnen meemaken. Niet ik, maar de woorden van de premier hebben haat en tweedeling gezaaid. We lachen erom, het is niet ernstig, het doet geen pijn, maar mijn integriteit is aangetast en mijn goede bedoelingen.' Hij zet in twintig minuten in een glashelder betoog uiteen wat hij wil, maar geen tv-zender zal aandacht besteden aan de argumentatie. Het taartincident domineert alle journaals. In die minuten worden mij enkele zaken heel

duidelijk. Fortuyn kan meesterlijk improviseren en heeft aan een half woord genoeg. Het zal een harde campagne worden, waarbij we alles uit de kast moeten halen om tegen de stroom in zijn 'goede bedoelingen' over te brengen. En ten slotte motiveert het voorval mij extra. Ik baal ervan dat ik de daders niet heb zien aankomen, omdat ik met de rug naar de zaal stond om de opdringende meute fotografen tegen te houden. Iemand stapte opzij en ik duikelde achteruit in de massa. Ik baal ervan dat dit zomaar kan in 's lands perscentrum, waar wekelijks de minister-president zijn woordje doet. Ik baal ervan dat niemand meer aandacht heeft voor de persmap, waarin ik kopieën heb gedaan van *De Verweesde Samenleving*, het standaardwerk van Fortuyn, waaruit zonneklaar blijkt dat hij allesbehalve een racist of xenofoob is. Alle aandacht gaat naar de taarten, die uiteindelijk toch goed smaken, want inderdaad: vijf zetels erbij.

Dumping

Eind februari ben ik als vrijwilliger aan de slag gegaan op het partijbureau, gevestigd in de Spaanse Kubus in Rotterdam. Een gemeenschappelijke kennis van Pim en mij, de Haagse vastgoedmiljonair Chris Thunnessen, had mij gebeld. Chris is een jeugdvriend van een van mijn broers met wie hij nog contact heeft. Ik zeg hem dat zijn voorgenomen donatie weggegooid geld is, als de voorlichting van de Lijst Pim Fortuyn op dezelfde manier gaat als bij Leefbaar Nederland. Ik ga op zijn advies praten met het partijbestuur en het klikt onmiddellijk met partijsecretaris Peter Langendam, een intellectueel die bij Kistemaker is gepromoveerd in de kernfysica en zijn brood verdient als uitvinder van (computer)chips. Na een uur schuift Pim zelf aan en stelt een paar vragen. Hij zegt het gevoel te hebben bewust te zijn gebruikt door Leefbaar Nederland en vervolgens te zijn gedumpt, nadat het doel – naamsbekendheid – was bereikt. Ik deel die mening. 'Een dragend interview toestaan aan de Volkskrant is dom. De lezers van die krant zijn ongeneeslijke PvdA – of GroenLinks – stemmers. Je wint er dus nooit stemmen mee, maar het afbreukrisico is hoog. Heb je het artikel gefiatteerd?' Nee. 'Wat heb je precies gezegd?' Pim: 'Dat de islam in mijn ogen een achterlijke cultuur is, maar dat ik in hun ogen natuurlijk van God los ben.'

Langendam en ik schudden het hoofd. Voor linkse journalisten is dat voor open doel inschieten. Gewoon de nuance schrappen.[1] 'Vind je dat wij moeten meedoen met de ontwikkeling van de JSF?' Pim weet dat ik daar met Leefbaar Nederland van mening over verschilde. Ik haal mijn schouders op. 'Dat is niet interessant meer. Die beslissing zal door het zittende kabinet en de huidige Kamer worden genomen. Ik kan mij trouwens nauwelijks voorstellen dat de PvdA nu al definitief de deur naar het CDA dichtgooit.[2] De voornaamste reden waarom ik vond dat Leefbaar Nederland eind januari een verklaring had moeten geven, was het uitbuiten van de verdeeldheid in de PvdA. Leefbaar Nederland had een signaal moeten geven dat de JSF een centrumrechtse coalitie met CDA en VVD niet in de weg zou staan.' Fortuyn knikt: 'De voorkeur van Jan Nagel ligt eerder bij de PvdA dan bij het CDA. Ik heb mijn buik vol van de linkse kerk.' We praten nog wat na over zijn boek en ik raad hem aan *De Verweesde Samenleving* opnieuw uit te geven. Hij lacht: 'Dat gaat ook gebeuren! Eindelijk iemand die mijn boeken kent.'

Enkele dagen later worden Joao Varela en ik voorgesteld aan de pers. NOVA-verslaggever Willem Lust, met wie ik in 2001 nog op persreis was geweest bij de Nederlandse mariniers in Eritrea, kijkt me verbaasd aan. 'Jij hier?' Er valt duidelijk nog heel wat recht te breien aan het imago van de Lijst Pim Fortuyn.

Bevooroordeeld

De enorme overwinning die Leefbaar Rotterdam boekt met Pim Fortuyn als lijsttrekker bij de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002, is een enorme opsteker voor het campagneteam. Dagelijks voeren Albert de Booij, mijn collega Ines Scheffers en ik overleg in het kantoor van de Speakers Academy, het bedrijf van De Booij waarbij Fortuyn zijn brood verdient als spreker. Na een kort och-

1. Deze lezing wordt bevestigd door de interviewer Hans Wansink in zijn boek *De erfenis van Fortuyn,* pagina 23. Hij geeft de volledige tekst: 'Het is een achterlijke cultuur vanuit ons perspectief gezien. Vanuit hun perspectief gezien zijn wij achterlijk en van God los.' Volgens Wansink werd de nuance in verband met de beschikbare ruimte geschrapt.
2. De tegenstanders van de Kok-getrouwe Melkert kregen de overhand en de PvdA stemde ondanks een positief intern rapport in april 2002 tegen. Omdat de stemmen staakten, werd het JSF-dossier onverwacht over de verkiezingen getild. De LPF gaf in juni het groene licht, omdat Fortuyn in gesprekken met o.a. een delegatie van VNO-NCW in april was overtuigd van het belang voor de Nederlandse economie. Dat was op 3 mei ook bekendgemaakt.

tendberaad – een gewoonte die ik van het ministerie heb meegenomen – staan alle horloges gelijk en kan een woordvoeringslijn worden uitgezet. De opdracht is het vertrouwen van de kiezer te winnen en dat kan alleen via de pers. Albert is van oordeel dat Pim alleen nog aan live tv-programma's moet meedoen, zodat er niet kan worden geknipt. De vier landelijke ochtendbladen zijn zonder uitzondering bevooroordeeld. Dat probleem kunnen we naar mijn mening omzeilen door primeurs te geven aan de regionale kranten, waarvan de gezamenlijke oplage groter is dan die van de ochtendbladen. De publiciteitscampagne ziet er bemoedigend uit.

Mijn eerste teleurstelling ervaar ik bij de presentatie van vijftien kandidaat-Kamerleden in de Kubus op 21 maart. We hebben de zaak goed voorbereid. Als geheugensteuntje voor Pim heb ik een korte speech geschreven plus korte karakteristieken van de kandidaat-Kamerleden, die klaar staan. Pim maakt er echter een onemanshow van. Daarna vraagt hij aan de kandidaten zichzelf voor te stellen. Hier gaat het natuurlijk mis, want Pim kent nog niet iedereen van gezicht en de betrokkene heeft niet altijd zijn zegje klaar. Een prominente kandidaat hangt al redelijk laveloos tegen de muur. Kortom, ik erger me wild. Uiteindelijk valt de publicitaire schade nog wel mee. Het campagneteam stemt een betere regie af met Pim. Zelfs een

natuurtalent heeft een regisseur nodig om uitglijders te voorkomen. Als je goed bent voorbereid en weet wat je kunt verwachten, is de psychische druk ook veel minder. Pim neemt de boodschap sportief op, al kan hij niet nalaten bij een volgende persconferentie te beginnen met een uitgestreken gezicht: 'Ik moet van mijn voorlichter zeggen...'

Begin april krijg ik ook eindelijk toestemming een samenvatting te schrijven van het verkiezingsprogramma. Daar is weken mee gewacht, omdat het de verkoop van zijn boek zou kunnen schaden. Ik bestrijd die gedachte. We moeten de summiere tekst op internet beslist aanvullen en bovendien heb ik een Engelstalige versie nodig, want de belangstelling uit het buitenland neemt met sprongen toe. Het schrijven van 'Zakelijk met een hart' is een plezierige aangelegenheid. Butler Herman Dikkers zorgt goed voor spijs en drank en Pim blijkt een prima eindredacteur. We kunnen de teksten goed gebruiken, want door de verkiezingen in Frankrijk is er ineens enorme belangstelling voor de Nederlandse Le Pen. De buitenlandse journalisten worden aangetrokken door de demonisering, die eigenlijk over

zijn hoogtepunt heen is. Zijn we net bezig de verhoudingen met de Nederlandse pers te normaliseren, begint het gedonder weer van vorenaf aan. Pim gaat er zichtbaar onder gebukt, maar hij slaat zich manmoedig door de vele persconferenties. Dagenlang hebben we geen tijd voor de Nederlandse media, die beginnen te klagen, omdat we meer dan 35 buitenlandse ploegen te woord staan. Maar liefst vijf teams van de Britse BBC, waar samenwerking kennelijk ook nog niet is uitgevonden en zelfs ploegen uit Alaska, Japan en Australië. We kunnen ons niet veroorloven dat de toekomstige premier van Nederland een slechte naam krijgt in het buitenland. Langzaam zien we het beeld kantelen als we uitleggen dat we naar Nederlandse begrippen rechts zijn, maar dat we internationaal gezien tot de 'mainstream' behoren van Britse Conservatieven en de CDU/CSU. Fortuyn noemt de Beierse politicus Stoiber als geestverwant en wijst nadrukkelijk vergelijkingen met Haider, De Winter of Le Pen af.

Commissies

De intensieve samenwerking komt het onderlinge vertrouwen zeer ten goede. We praten na het overlijden van zijn vader op 18 maart ook over familieverhoudingen, geloof en natuurlijk de politiek. We blijken over veel zaken gelijk te denken. Het mogen schrijven van teksten, waaronder twee columns van Pim en het script voor de zendtijd politieke partijen, is een droomklus voor een woordvoerder. In de Kubus gaan we iedere zaterdagmiddag de kandidaat-Kamerleden voorbereiden. Ik doe de 'warming up' tot een uur of vier, dan komt Pim met een hoorcollege van een uur en daarna een gezellig samenzijn. Het werkt wel, maar we komen zaterdagen te kort om het echt goed te doen. Ondertussen zijn we druk bezig met het opzetten van commissies, zoals de Commissie Integratie die een sterbezetting krijgt met Joao Varela, Philomena Bijlhout, Firous Zeroual en Frits Palm. Belgische en Franse journalisten geven toe dat zo'n prominente rol voor allochtonen in hun land zelfs bij de gevestigde partijen nauwelijks voorkomt, laat staan bij De Winter of Le Pen. Door de goede zorgen van Albert de Booij en Herman Dikkers voelt Pim zich ook psychisch opgewassen tegen de enorme druk. We bereiden hem grondig voor op de *RTL Soundmixshow*, waarin een lijsttrekkersdebat is verwerkt. Voor alle thema's werk ik korte teksten uit plus reacties, oneliners, enzovoort. Pim zit goed in zijn vel en is onverslaanbaar. Hij straalt en is na afloop zelfs charmant tegen Katja en Bridget

van Lijst Nul. We weten het nu zeker: Pim wordt premier. Met nog meer enthousiasme storten we ons op de slotcampagne, door Albert 'Operatie Samoerai' gedoopt. Veel regionale media, een huis-aan-huiskrant, een eigen show, de ideeën buitelen over elkaar. De politieke actualiteit noopt tot snelle beslissingen. Rond 1 mei hakken Pim en ik knopen door in drie dossiers. Jacques Schraven en Niek van Kesteren van VNO-NCW hebben bij Pim thuis een pleidooi gehouden voor het WAO-voorstel van de Sociaal Economische Raad en voor deelname aan de JSF, waar ook de vakbeweging voor pleit. In beide dossiers besluit Pim mee te gaan, vooral om het onderhandelingsklimaat met het CDA te verbeteren. We maken het wereldkundig. De primeur is voor journalisten van de GPD (Geassocieerde Persdienst). Het grote nieuws dat alle voorpagina's haalt, is echter het generaal pardon voor schrijnende gevallen. Het gaat om ingeburgerde asielzoekers, die hier geen strafbare feiten hebben begaan noch in hun land van herkomst. Pim realiseert zich dat het draagvlak voor een streng vreemdelingenbeleid zal worden ondergraven als Justitie schrijnende gevallen gaat uitzetten. Hij noemt dat ook 'onbeschaafd': binnen is binnen. Het is onze concessie in een totaalplan, waarin de toelating drastisch wordt beperkt. Want zo werkt de bureaucratie, zegt Fortuyn, geregistreerde modelburgers worden opgepakt, leuk voor de statistieken en ondertussen neemt het aantal illegalen toe. Het feit dat GroenLinks en de PvdA zich tegen het totaalplan keren, zegt ons genoeg over hun ware intenties. Pim geeft dagelijks een stuk of zes interviews in zijn huis; twee weken en tientallen interviews verder kan ik dromen wat hij zal antwoorden. Voor het Radio 1-lijsttrekkersdebat van 5 mei maak ik mij geen zorgen, maar wel voor het daaropvolgende debat met Ad Melkert voor het Algemeen Dagblad in hotel Des Indes. Ik zit op het puntje van mijn stoel als Melkert meent 'de roep om een sterke man' te horen. Pim spreekt er schande van, maar na afloop bedankt hij zijn opponent. Ik concludeer tegenover de verslaggevers van het AD dat het een therapeutisch gesprek was, dat voor Pim de lucht heeft opgeklaard. Naar de auto lopend zegt Pim dat hij eigenlijk te doen heeft met Melkert. 'Je zal toch maar op je zestiende beginnen te folderen voor de rode jeugd met de droom dat je over dertig jaar premier wordt. En dat komt meneer Fortuyn, die je droom aan diggelen gooit.'

Ik ga naar huis, wil op deze zondag eens met de familie eten. Maandag wordt een drukke dag. Er ligt een berg werk op mij te wachten in de Kubus, want we gaan toch op campagne het land in. Friesland, Zeeland en Limburg staan die week op het programma. Er is een hoop te regelen, zoals een ontmoeting met burgemeester Leers van Maastricht, die ondertunneling van de A2 bepleit, spreekbeurten, beveiliging, persconferenties. Ik wens Pim een leuke dag met de regionale pers in Breda en de radio 3FM in Hilversum. Albert doet de begeleiding en Hans Smolders vervangt Herman een dagje. 'Prima.' Met een brede zwaai neemt Pim afscheid. Voor altijd.

Treurspel

Op 6 mei 2002 om zes over zes werd de man, die in zijn eentje de kloof tussen burger en politiek overbrugde, met pistoolschoten om het leven gebracht door een kille moordenaar. Terwijl we aan de radio gekluisterd zaten, kreeg ik na twintig minuten een kort telefoontje van Albert de Booij: 'Het is afgelopen, Pim is dood.'

We waren radeloos en overmand door verdriet. Terwijl de LPF'ers verslagen binnenkwamen in Rotterdam, zagen we op de televisie hoe al in de verleden tijd over Pim Fortuyn en zijn denkbeelden werd gesproken. De grote vraag was: stoppen of doorgaan? De familie en zijn vrienden Albert de Booij en Harry Mens wilden stoppen. Peter Langendam en ik vonden juist dat we moesten doorgaan. Ondertussen kwamen tv-beelden binnen op de monitor van de tv-ploegen, waaruit bleek dat Nederland in rep en roer raakte. Frits Barend attendeerde mij erop en we lieten RTL-verslaggever Roelof Hemmen binnen. De NOS was niet langer welkom. Ik vond het onverdraaglijk dat de nagedachtenis van Pim werd ontsierd door relletjes. Joost Eerdmans had het telefoonnummer van burgemeester Opstelten van Rotterdam, die vertelde dat alles onder controle was. Onze eveneens zwaar getroffen zusterpartij Leefbaar Rotterdam zorgde voor een waardige sfeer. Jan Peter Balkenende belde om te condoleren. Zijn woordvoerder Jack de Vries had mijn nummer. Even later belde premier Kok. Onze nr. 2 Joao Varela was volledig van de kaart en vroeg mij het woord te blijven doen. De premier zegde toe geen beslissingen over het afgelasten van de verkiezingen te zullen nemen, voordat er met een delegatie van de LPF was gesproken. We maakten een afspraak voor de volgende dag op het Catshuis. Ik liep naar de verzamelde journalisten buiten en legde een verklaring af, waarin ik tot kalmte opriep. Weer binnen liet ik mijn tranen de vrije loop.

Naar mijn mening was het normaal laten doorgaan van de verkiezingen de enige manier om de gevoelens van onrust in het land te kanaliseren, zodat ze een democratische bedding kregen. Het afzien

van deelname zou de moordenaar zijn zin geven: dat nooit. Bovendien werd ik gedreven door de gedachte dat Pim als mens eerherstel moest krijgen. Hij mocht niet de geschiedenisboeken ingaan als een politicus die wegens omstreden opvattingen was vermoord. Daarnaast wilde ik ook postuum eerherstel voor Pim als wetenschapper, want ik had in de voorbije maanden gemerkt dat de miskenning van zijn sociologische analyse hem het meest krenkte. Daarom is ook een hoofdstuk van dit boek gewijd aan de essentie van zijn gedachtegoed: de kernwaarden van de moderniteit.

Historische zege

Op het bordes van het Catshuis hielden Kok en ik op mijn voorstel een gezamenlijke persconferentie om te benadrukken dat Nederland één was in het algemene gevoel van verdriet en veroordeling van de moord. Ik deed een oproep vooral te gaan stemmen en wel op die partij die men vóór de moord in gedachten had. Het stelde daarom mij teleur dat Kok een paar dagen later zelf verklaarde dat het riskant was om op de LPF te stemmen. Niettemin haalde de LPF op 15 mei een historische verkiezingszege met 26 kamerzetels. Wetende dat we vijf minuten 'live' vanuit Des Indes in beeld zouden komen, schreef ik snel een toespraak, waarin ik stelde dat Pim de dokter was geweest die de juiste diagnose had gesteld.[1] Op 16 mei werd ik gekozen tot fractieleider, eigenlijk tegen mijn zin. Ik had mij niet kandidaat gesteld, waarop Theo de Graaf en Frits Palm een stemming organiseerden over de vraag of ik mij kon terugtrekken. De onderhandelingen met Zalm (VVD) en Balkenende (CDA) onder leiding van informateur Donner verliepen relatief vlot. Ik vond de P van Politiek de makkelijkste van de overige P's waarmee ik had te maken: Partijproblemen, Privé-bedreigingen, Pershypes. De onderhandelingen gaven mij het recht de telefoon uit te zetten, mij af te zonderen en mij binnen de veilige muren van de Eerste Kamer bezig te houden met onderhandelingen over belangrijke zaken met normale mensen. De avonden had ik vrij gehouden, zodat ik de dossiers voor de volgende dag goed kon bestuderen. Op die manier spijkerde ik snel mijn parate kennis bij. Wanneer je als journalist bij

1. Zie 'Des Indes', 15 mei 2002. In het sfeervolle maar niet altijd accurate boek *In de ban van Fortuyn* wordt vermeld dat ik een speech zou hebben gebruikt, die oorspronkelijk voor Langendam was geschreven: dit is volkomen onjuist.

de overheid gewend bent ambtelijke stukken te bewerken en snel een artikel te schrijven over een ingewikkeld onderwerp, dan is het vergelijken van een dossier met je verkiezingsprogramma helemaal niet zo moeilijk. De eerste weken waren het moeilijkst, omdat de VVD moest worden overgehaald deel te nemen aan de vorming van een meerderheidskabinet. De verongelijkte ex-bewindslieden van de VVD die een groot deel van de nieuwe Kamerfractie vormden, stuurden aan op een minderheidskabinet met gedoogsteun van de VVD. Bovendien was het onderlinge wantrouwen tussen CDA en VVD nog groot. Balkenende had als financieel woordvoerder van het CDA stevige kritiek op minister Zalm gehad en die was dat niet vergeten. Hij waarschuwde mij voor het CDA: 'Die partij is onbetrouwbaar.' Omgekeerd meende Balkenende mij voor de VVD te moeten waarschuwen: 'Alles draait om geld. De VVD heeft niet de waarden en normen die wij delen'. Met een kwinkslag hier en daar lukte het een ontspannen sfeer te scheppen, waarbij zelfs de altijd serieuze Donner uit de plooi kwam. De LPF speelde een doorslaggevende rol bij de onderhandelingen over de totstandkoming van een strategisch akkoord. Om te beginnen alleen al door het gewicht van ons aantal Kamerzetels. Het CDA en de VVD probeerden voortdurend de LPF voor hun standpunt te winnen, want dan was het pleit beslecht. We hadden besloten niet te gaan polderen, dat wil zeggen niet eindeloos te onderhandelen tot iedereen akkoord gaat met een grootste gemene deler. We besloten zaken uit te ruilen. Iedere partij had wel een hartenwens en over de resterende zaken werden we het snel eens. Als de LPF geen uitgesproken voorkeur had, trad een patstelling op. Zo wilde de VVD graag afschaffing van de OZB (Onroerende-Zaakbelasting), waar het CDA eigenlijk tegen was. Toen het CDA crisisberaad voerde in de voorzitterskamer (geen journalist die daar over schreef, crises had je alleen bij de LPF...), liep ik naar binnen. Piet Hein Donner zei droogjes: 'Dit is een CDA-vergadering, dus zonder jou.' Ik antwoordde: 'Slechts één opmerking. Je kunt niet aan de burger uitleggen dat je breekt, omdat de andere partij een belasting wil afschaffen. Daar krijg je in Amerika een medaille voor. Dag allemaal.'

Doorbraak

Ik geef nog één voorbeeld, omdat het mij stak dat de NRC en vooral De Telegraaf constant denigrerende opmerkingen over de LPF

maakten.[2] Zo meldde Telegraaf-commentator Kees Lunshof (de felste tegenstander van Fortuyn) dat Zalm en Balkenende een akkoord hadden gesloten over gasboringen in de Waddenzee, ondanks de afwezigheid van Herben in verband met partijperikelen. In werkelijkheid zorgde de LPF voor de doorbraak. Ik had via de informateur het complete Waddendossier opgevraagd bij het demissionaire kabinet en dat thuis grondig bekeken. Mijn voorstel was schuin te boren vanaf het vasteland en een deel van de opbrengsten te bestemmen voor bescherming van de Waddenzee. Dit was een compromis tussen het moratorium dat het CDA wilde en het volledig vrijgeven, zoals de VVD wilde. Mijn voorstel werd overgenomen.[3]

Ik voel weinig behoefte verder op de onderhandelingen van 2002 in te gaan. Het klinkende resultaat spreekt voor zich. Bij de financiële onderhandelingen liet ik mij bijstaan door Steven van Eijck, die later een hooglijk geprezen staatssecretaris van Financiën werd. Achteraf zullen weinigen zijn fiscaal-economische kennis betwisten, waarmee hij destijds Zalm behoorlijk verraste. Aan de onderhandelingstafel maakte ook Vic Bonke een voortreffelijke indruk. De voormalige rector-magnificus en decaan van de medische faculteit Maastricht hakte knopen door tijdens besprekingen over onderwijs en gezondheidszorg. Hij was de gedoodverfde minister van Volksgezondheid, maar liet Bomhoff voorgaan. Als Bomhoff naar Economische Zaken was gegaan en Bonke naar VWS, waren zaken wellicht anders gelopen. Het LPF-team presteerde naar behoren tijdens de onderhandelingen. De kabinetsformatie leverde meer problemen op, maar niet vanwege een vermeend tekort aan geschikte kandidaten. De fractiecommissie en ik hebben werkelijk tientallen mensen gesproken, soms wel vier of vijf voor één post. De meeste namen zijn nooit in de publiciteit gekomen en ik zie geen enkele noodzaak daarin nu verandering te brengen. Het bleek vooral lastig een goede balans tot stand te brengen. Op een gegeven moment bleken drie van de vier beoogde ministers hoogleraar te zijn en allemaal aan de Erasmus. Dat kon natuurlijk niet. Bovendien ontbrak een vernieuwend gezicht. Toen werd alsnog Herman Heinsbroek benaderd. De dag

2. De andere kranten waren lovend. *De Volkskrant* schreef op 1 juni zelfs over 'diepe bewondering voor de nieuwkomer die nog geen fout heeft gemaakt'. Waarom moeten kranten altijd overdrijven?
3. En in 2004 door Balkenende II verder uitgewerkt.

daarna moest echter professor Hugo Roos op doktersadvies afhaken als beoogd minister van Verkeer en Waterstaat en kwam Roelf de Boer in beeld. Zo veranderde het plaatje dus radicaal in een dag. Met meer tijd hadden we misschien een betere balans kunnen krijgen. Ik denk echter dat het niet was te voorzien dat de karakters van Bomhoff en Heinsbroek zo zouden botsen. Dat risico blijft altijd bestaan als kandidaten van buiten de politiek komen. Zie bijvoorbeeld in 2004 de affaire Nijs bij de VVD. Anderzijds levert het ook formidabele bewindslieden op als Roelf de Boer, volgens velen de beste minister van Balkenende I, en Steven van Eijck. Overigens heb ik nog altijd waardering voor zowel Heinsbroek als Bomhoff. Zij raakten verstrikt in de intriges van een koningsdrama. Bovendien wordt onder de hoge druk van de media alles vloeibaar.

Waar het misging

De kiem van het kwaad was al gelegd tijdens de oprichting van de Lijst Pim Fortuyn.[4] De drie mannen die Pim Fortuyn in februari 2002 bijstonden, waren letterlijk en figuurlijk geen vrienden van elkaar. Albert de Booij, Peter Langendam en de Rotterdamse vastgoedbelegger John Dost hadden in Fortuyn een gemeenschappelijke vriend, maar lagen elkaar niet. De Booij vertrouwde Dost niet en liet zich al daags na de oprichting uitschrijven. De karakters van Langendam en Dost waren absolute tegenpolen. Ze waren het zelden eens. De dood van partijvoorzitter Fortuyn leidde tot een strijd om de macht in de partij, waar de Kamerfractie onder mijn opvolger Harry Wijnschenk zich helaas te intensief mee bemoeide. Partijzaken dienen nimmer in de fractie te worden gebracht en fractiezaken nimmer in het kabinet. Hier heeft de LPF grote fouten gemaakt. Eind augustus werd Wijnschenk gekozen tot fractieleider; formeel trad hij op 1 september in functie. Mijn aftreden kwam voor velen onverwacht, maar ik had bij mijn aantreden al gezegd dat ik het werk als fractieleider slechts een jaar wilde doen. Ik voelde dat ik na zes slopende maanden op halve kracht functioneerde. Evenmin had ik de brandende ambitie om Bekende Nederlander te zijn. Als mijn baas niet was vermoord, was ik nooit BN'er geworden.

In de herfstvakantie schoor ik mijn snor af in de hoop minder gauw te worden herkend. Bij het debat over de regeringsverklaring

4. Dit wordt voldoende toegelicht in het boek *In de ban van Fortuyn*.

was ik aan het einde van mijn Latijn en ziek.[5] Tijdens de dinerpauze ontstond hooglopende ruzie tussen Wijnschenk en Van As over betaalde rekeningen.[6] (Wijnschenk en Schonewille dreigden zelfs uit de fractie te stappen. Hoe verzin je zoiets tijdens het debat over de regeringsverklaring?) Terug in de zaal begreep GroenLinks-woordvoerder Halsema, die Rosenmöller verving, mij volkomen verkeerd. Zij meende in mijn woorden te horen dat politici hun taal moesten matigen en ik dacht dat zij een raar spelletje met mij speelde. Na afloop staken Wijnschenk, Eerdmans en Schonewille de koppen bij elkaar. Varela trok zich terug. Hij wilde zonder mij niet over mijn functioneren praten. Een week later had De Telegraaf een aantal zelfbenoemde partijbaronnen – gepasseerde kandidaten – in het land gevonden, die uiteraard vonden dat Herben het slecht deed. Het stak mij enorm dat mijn collega's het niet voor mij opnamen. Ik greep het gemor met beide handen aan en kondigde mijn aftreden aan vanuit mijn vakantiehuisje in het Sauerland. Liever gisteren dan vandaag nog. Met uitzondering van de ambitieuze jongeren reageerde de fractie geschokt. Palm, Hoogendijk en anderen deden een beroep op mij het jaar vol te maken. Ik stelde een roulerend fractievoorzitterschap met Palm en Hoogendijk voor, maar toen dat werd afgewezen, bleef ik bij mijn besluit per 1 september af te treden. Ik had mijn plicht gedaan, een kabinet gevormd en nu mochten anderen aan de bak. Mijn gezin en mijn gezondheid gingen voor. Ferry Hoogendijk is in de media ten onrechte als kwade genius afgeschilderd. Ferry weigerde fractieleider te worden. Ik heb je nu twee weken vervangen en dat heeft mij genezen van iedere ambitie', zei hij. Spijtig genoeg trok ook Frits Palm zich terug. Wijnschenk was in alle opzichten veel te onervaren. Wij dachten dat te compenseren door een raad van advies te formeren, maar helaas trok hij zich daar weinig van aan. Hij zag het als zijn eerste taak de partij en de fractie te zuiveren van alle naar zijn smaak onbetrouwbare personen en begreep onvoldoende dat daardoor een eindeloze ruzie ontstond, die het aanzien van de LPF desastreus beschadigde. Zeer ten onrechte werden de financiers van de partij door het slijk gehaald. Zonder steun van enkele geldschieters uit de vastgoedwereld

5. Zie 'Verhoudingen normaliseren'.
6. Als beginnend Kamerlid weet je niet dat de dinerpauze vooral moet worden gebruikt om je goed voor te bereiden op de tweede termijn, waarin het politieke oordeel wordt geveld. De LPF-fractie ging vrolijk ruzie maken en daarna een borrel drinken.

zouden Leefbaar Nederland en de Lijst Pim Fortuyn niet hebben bestaan. Het was onheus om Ed Maas, die juist de partij organisatorisch en financieel wilde saneren, weg te willen werken. Heinsbroek werd daarbij ingeschakeld. Daardoor kwamen partijproblemen in het kabinet, waar toch al onenigheid over het leiderschap bestond tussen Bomhoff en Heinsbroek. Uiteindelijk legden na zware druk van Ferry Hoogendijk en mij de beide ministers hun ruzie bij. Niet opgelost bleef het verschil van mening tussen partijvoorzitter Maas en Heinsbroek, zodat in de ogen van de pers en het publiek de soap bleef doorgaan. Uiteindelijk besloot de fractie na intensief nachtelijk beraad bij Roelf de Boer op het ministerie van Verkeer en Waterstaat, dat ik moest terugkeren als fractieleider en dat beide bewindslieden moesten aftreden. Wijnschenk werd op de hoogte gebracht dat de fractie unaniem in haar oordeel was. De volgende dag zouden we als fractie bijeenkomen. Wijnschenk kwam niet opdagen. Hij zat bij CDA-collega Maxime Verhagen, aan wie hij vertelde dat de LPF-fractie uiteen ging vallen en dat hij werd bedreigd. Daarop trok Verhagen de stekker uit het kabinet, niet Zalm. De beslissing kwam als een verrassing voor iedereen, ook voor het kabinet. Het was nog nooit eerder vertoond dat een kabinet was gevallen op grond van persoonlijke meningsverschillen. De vice-voorzitter van de Raad van State, Herman Tjeenk Willink, adviseerde daarom een lijmpoging, omdat er immers geen politiek-inhoudelijk conflict aan de breuk ten grondslag lag. Nieuwe verkiezingen waren echter onvermijdelijk, omdat de LPF geen vrienden meer over had. Zeker niet bij de media, waar veel leedvermaak heerste. We hadden het hout aangedragen voor onze eigen brandstapel. Aanvankelijk kreeg Gerrit Zalm de zwarte Piet voor de val van het kabinet. Ook ik meende dat de VVD deze kans op revanche had gegrepen. Door reconstructies achteraf en gesprekken met Zalm en Verhagen wijzigde zich echter het beeld. Het had anders kunnen lopen als Zalm en Verhagen tijdig waren geïnformeerd over de uitkomst van het nachtelijk fractieberaad. De LPF maakte echter de beginnersfout te denken dat het voldoende was via de eigen bewindslieden het kabinet op de hoogte houden. De politieke macht ligt echter niet in het kabinet, maar bij de fractieleiders. Bij Balkenende II is dat nogmaals duidelijk geworden.

Lessen

Achteraf kan ik niemand anders dan mijzelf de val van het kabinet

verwijten. Het kabinet waar ik zo trots op was, toen het op het bordes van paleis Huis ten Bosch verscheen. Ik meende dat mijn taak erop zat, maar hij begon toen pas. Ik had niet mogen terugtreden en moeten luisteren naar de twintig kamerleden die wilden dat ik aanbleef. Maar ook dan zou het kabinet het hooguit een jaar hebben volgehouden. De machtsstrijd om het partijvoorzitterschap was een dodelijk gezwel dat zich steeds weer uitzaaide. Het is te gemakkelijk om het falen van de LPF op het conto van enkele individuen te schuiven. Veel ruzies waren uitingen van algemeen menselijk gedrag dat in iedere partij voorkomt. Bij de LPF werd het fataal, omdat het saamhorigheidsgevoel en het leiderschap ontbraken of – beter gezegd – niet werd aanvaard. De LPF had te veel talentvolle mensen die allemaal meenden het beter te kunnen. Fractievergaderingen leken op een Poolse landdag. De problemen ontstonden niet door zwakke, ruziezoekende Kamerleden. Zeker, die waren er, zoals bij iedere partij. Het waren juist de geslaagde ondernemers die niet begrepen dat het in de politiek om teamwork gaat, dat een politieke partij geen bedrijf is, en die marketing verwarren met parlementaire journalistiek. Solisten, aanvallers die niet gewend zijn te verdedigen. Geen enkele organisatie kan functioneren zonder (aanvaard) leiderschap, loyaliteit en discipline. Na het wegvallen van Pim Fortuyn ontbrak het bij de LPF aan alle drie. Tijdens de kabinetsformatie was de Kamer op reces met als gevolg dat de kersverse Kamerleden duimen zaten te draaien en zich met andermans zaken bemoeiden in plaats van zich serieus in te werken in de dossiers. Iets wat Wijnschenk onmiddellijk opbrak, toen hij bij de Algemene Politieke Beschouwingen eventjes niet begreep wat de levensloopregeling – een hartenwens van het CDA – precies betekende. De kritiek vanuit de fractie was vernietigend en Wijnschenk zocht steun bij Heinsbroek, waarmee de fatale keten van gebeurtenissen op gang kwam. Maar weer was in feite het ontbreken van loyaliteit de oorzaak. Een collega moet fouten mogen maken. De dader was nu zelf slachtoffer.Ik heb Wijnschenk geruime tijd gesteund, omdat ik vond dat hij een eerlijke kans verdiende. In politiek draait echter alles om timing. Je kunt beter een matig idee hebben op het goede moment, dan een uitstekend idee op het verkeerde moment. Het opbouwen van een nieuwe partijorganisatie was een goed idee, maar een politieke partij is geen BV die je zomaar kunt opheffen. Met die gedachte werd gespeeld! Ook de voortdurende opiniepeilingen legden een zware druk op de LPF. Niet alleen

zorgde de dalende aanhang voor onrust, de populariteit van Herman Heinsbroek bracht sommigen op de roekeloze gedachte dat nieuwe verkiezingen helemaal niet zo'n slecht idee waren.[7]

De voornaamste les van 2002 is dat een nieuwe politieke partij alleen kans maakt als er een hechte organisatie achter staat. Een politieke beweging starten met donateurs zonder stemrecht is niet alleen ondemocratisch, het lost ook niets op. Het maakt voor de media niet uit of de aanhang bestaat uit donateurs of uit stemgerechtigde leden. We hadden in 2002 niet eens een partijorganisatie, laat staan partijbaronnen.

Partijbaronnen

Het is niet doenlijk om leden te screenen, maar het zou wel wenselijk zijn. De LPF heeft veel last gehad van figuren met nogal rechtse denkbeelden, die via internet probeerden stemming te maken. Jan Marijnissen vertelde mij dat hij na de oprichting van de SP dezelfde problemen had met linkse types. De SP heeft dat opgelost door lokale afdelingen pas toestemming te geven deel te nemen aan verkiezingen, als men zich een periode heeft bewezen. Een wijs besluit. De LPF nam in 2003 deel aan de Provinciale-Statenverkiezingen en prompt hadden we binnen twee maanden last van partijbaronnen. Een vorm van screening voor bestuursfuncties, mediatraining, een gedragscode en een royementscommissie zijn noodzakelijk. Het is beslist noodzakelijk dat de helft van de kandidatenlijst over passende politieke ervaring beschikt. Die kan zijn opgedaan als fractielid, maar ook als fractiemedewerker, voorlichter, journalist, wetenschapper of beleidsambtenaar. Het was onverantwoord dat het gros van de LPF-Kamerleden nog nooit de Tweede Kamer van binnen had gezien. Velen voelden zich als een kat in een vreemd pakhuis, hetgeen ervaren parlementaire journalisten zichtbaar ergerde. Kees Lunshof van De Telegraaf beet mij in de herfst van 2002 toe: 'Als je die club van je niet snel op orde krijgt, moeten jullie ophoepelen. Ik werk hier al meer dan twintig jaar en ik pik het niet dat jullie er hier een zootje van maken.' Ik kon niet meer bedenken dan 'Maar wij zijn gekozen en jij niet' en verliet de persruimte verbluft. Het was een gebeurtenis die mij meer dan wat ook duidelijk maakte, dat er inderdaad een Haagse kaasstolp bestaat, waaronder politici en journalisten elkaar kietelen.

7. Zie verder het hoofdstuk 'De geschiedenis herhaalt zich niet'.

Het van de grond af opbouwen van een politieke partij vergt enkele jaren. Het is ironisch dat eind 2005 de LPF op een dieptepunt in de peilingen staat, terwijl we eindelijk beschikken over ervaren Kamerleden, fractiemedewerkers, een goede partij met gewone leden en een wetenschappelijk bureau. Als het potentieel van de LPF onbenut blijft, zie ik geen enkele nieuwe partij slagen. De lessen van 2002 zijn niet geleerd, het haantjesgedrag herken ik op kilometers afstand. De LPF, alleen of in samenwerking met anderen, is de laatste kans op verandering. Succes krijgt navolging. Als de LPF faalt het vertrouwen terug te winnen, maken ook andere nieuwe partijen geen schijn van kans meer. Dan kiest men voor zekerheid. Dat effect is in 2005 al waarneembaar door de grote populariteit van de PvdA. Wouter Bos hoeft alleen maar te verzekeren dat hij de problemen zal aanpakken en de uitgevlogen vogels keren weer terug op het nest. Politicologen signaleren een trend naar blokvorming. Een tweepartijenstelsel zit er in Nederland niet in, maar als er een kiesdrempel wordt ingevoerd (waar ik fel tegen ben) komt een driestromenland snel dichterbij. Zonder de LPF zal die blokvorming zich versneld voortzetten en dat is een verarming van ons rijke politieke landschap.

Blijft de vraag: Wat als Pim Fortuyn niet zou zijn vermoord? Dan zou hij minister-president van Nederland zijn geworden, want de LPF zou zeker de grootste partij zijn geworden. Net als bij de coalitiebesprekingen in Rotterdam zou Fortuyn genereus zijn geweest naar de coalitiepartijen. Afhankelijk van de uitslag zou er een stabiele coalitie van twee partijen met het CDA zijn gevormd, of een minder stabiele coalitie van drie partijen. De VVD en de LPF vissen deels in dezelfde vijver. De LPF zou bewindslieden hebben kunnen kiezen uit de top van het bedrijfsleven en de wetenschap. Voor de partij zou zich uitstekend kader hebben aangemeld. Er zou uiteraard geen machtsstrijd zijn ontstaan om het partijvoorzitterschap van de LPF. De politiek zou spannend zijn gebleven, want concurrentie houdt alle partijen scherp. Er zou veel ten goede zijn veranderd in Nederland, met name op het gebied van de bureaucratie, onderwijs, zorg en veiligheid. De moordenaar heeft veel op zijn geweten.

Verhoudingen normaliseren

De regeringsverklaring die hedenmorgen is afgelegd door minister-president Balkenende, geniet de instemming van de Lijst Pim Fortuyn.[1] Na de woorden is nu het wachten op de daden van het nieuwe kabinet en daar kijken wij verwachtingsvol naar uit. Ik moet u bekennen dat de verleiding voor mij groot is het hierbij te laten en dat is geen kwestie van luiheid, want daar heb ik mij de afgelopen maanden niet aan bezondigd. Drie weken terug bespraken wij echter het strategisch akkoord en volgende maand zullen wij tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen wederom de beleidsvisie voor de komende kabinetsperiode bespreken. Naar mijn mening is op dit moment enige terughoudendheid dan ook op zijn plaats.

Nog groter dan de verleiding verder te zwijgen is echter de drang terug te blikken op de afgelopen maanden en iets te zeggen over de politieke cultuur in ons mooie Nederland. De moord op Pim Fortuyn beroofde ons land niet alleen van een uniek mens. Het was ook een in politieke zin een onthutsende en ontwrichtende gebeurtenis. De stabiliteit van ons land stond op het spel. De Lijst Pim Fortuyn heeft alles gedaan wat in haar vermogen lag om bij te dragen aan het normaliseren van de politieke verhoudingen. Het laten doorgaan van de verkiezingen was naar mijn mening de enige manier om de gevoelens van onvrede, die leefden onder brede lagen van de bevolking, te kanaliseren. De roep om verandering en vernieuwing moest een stem krijgen in een nieuwe politieke beweging. De kiezer heeft ons beloond met een historische verkiezingszege die verplichtingen schept. Niet alleen voor ons, de nieuwkomers, maar ook voor de andere politieke partijen, winnaars én verliezers. Namelijk te accepteren dat er een vreemde eend in de bijt is gezwommen. Ik moet u zeggen dat de ontvangst in dit huis mij de afgelopen maanden is meegevallen en de leden van de LPF stellen die collegiale omgang op

1. Op 26 juli 2002 vond dit debat plaats.

prijs. Goed voorbeeld doet goed volgen; ik hoop en verwacht dat ook in het land de politieke onrust zal verdwijnen. In een beschaafd land mag geen politicus omwille van zijn gedachten worden vermoord en mogen evenmin politici worden bedreigd. De afgelopen maanden moest een ongekend aantal politici van met name de LPF, de PvdA en GroenLinks worden beschermd. Sommigen van ons nog steeds. Deze onaanvaardbare situatie kan alleen worden gekeerd als politici zich waardig en respectvol tegenover elkaar gedragen én de burger serieus nemen in al diens angsten en vermoedens. Ik doel hiermee ook op het onderzoek naar de moord op Pim Fortuyn dat naar mijn mening veel te lang gaat duren. De laatste berichten melden dat de commissie-Van der Haak pas over een half jaar rapport zal uitbrengen en dat kan echt niet. Ik verzoek de minister van Justitie te bezien hoe dit kan worden versneld. Wellicht door de brede opdracht van de commissie op te splitsen in deelopdrachten, en daarnaast door het aantrekken van extra personeel voor de commissie. Ik denk daarbij aan gerenommeerde advocaten die het vertrouwen genieten van de Lijst Pim Fortuyn. Ik denk dat dit de aangewezen manier is om te voorkomen dat de moord op Pim, net als de moord op Kennedy, een bron wordt van complottheorieën. Want dat is funest voor het vertrouwen van de burger in Justitie. Onder deze omstandigheden is communicatie van het grootste belang. Bij radiostilte ontstaat de meeste ruis. De LPF verzoekt het kabinet om de Kamer daarom maandelijks te rapporteren over de stand van zaken inzake de moord op Pim Fortuyn.

Ik wil overigens de Dienst Diplomatieke en Koninklijke Beveiliging, de Koninklijke Marechaussee en de regiopolitie bedanken voor de wijze waarop zij de afgelopen weken politici hebben beschermd. Eerlijk gezegd voelde ik mij daarbij wel eens bezwaard. Immers de winkelier die voor de vijfde keer wordt beroofd of de burger bij wie wordt ingebroken, heeft geen permanente politiebewaking. Alle burgers hebben recht op een veilige leefomgeving en het is de taak van de gekozen politici daaraan met kracht te werken.

Orde en veiligheid

Vijf maanden na haar oprichting en tien weken na de moord op haar voorman heeft de Lijst Pim Fortuyn heel veel mogelijk gemaakt. Door de regeringsdeelname van de LPF hebben openbare orde en

veiligheid de hoogste prioriteit gekregen. Wij rekenen erop dat de minister van Binnenlandse Zaken en zijn staatssecretaris voor Openbare Orde en Veiligheid eendrachtig en vastberaden zullen werken aan het herstel van het gezag van de politie op straat.

Wij zijn blij met de aandacht die in de regeringsverklaring is gegeven aan het herstel van waarden en normen. Inzet van het kabinetsbeleid is immers een samenleving, waarin eenieder op basis van wederzijds respect kan leven. Een samenleving die welvaart en veiligheid biedt en waarin het bestuur, de scholen en ziekenhuizen op menselijke maat zijn gesneden. Zoals eerder gezegd krijgen de aantredende bewindslieden daarvoor honderd dagen de tijd of zo veel eerder als mogelijk om een sluitend plan van aanpak te ontwikkelen om de knelpunten op het gebied van onderwijs, zorg, veiligheid en verkeer aan te pakken.

Het strategisch akkoord biedt onzes inziens hiertoe voldoende aanknopingspunten.

Vanaf deze plaats wens ik minister-president Balkenende en zijn team veel succes bij het uitvoeren van hun zware opdracht. Ik heb waardering en respect voor de bewindslieden die deze uitdaging durven aangaan. Daarbij past ook een woord van waardering en respect voor het vorige kabinet, in het bijzonder voor minister-president Wim Kok, die zich jaren heeft ingespannen om dit land te dienen. Politiek bedrijven in Nederland is een hachelijke onderneming.

Om de moed er voor de nieuwe bewindslieden in te houden heb ik een klein presentje voor hen. Een set manchetknopen in de vorm van het kwartje van Kok. Niet alleen voor de bewindsman van Financiën, maar zeker óók voor de overige bewindslieden, want de manchetknopen symboliseren alle beloften en voornemens die in de verkiezingstijd zijn gedaan op het gebied van onderwijs, zorg, veiligheid en verkeer. Zo wordt u aan uw taak herinnerd het vertrouwen van de burger niet te beschamen. De fractie van de LPF zal u daarbij kritisch volgen, controleren, corrigeren én aanmoedigen.

Des Indes 15 mei 2002

De Lijst Pim Fortuyn heeft gewonnen en toch verloren. Een prachtige uitslag waarmee Pim in zijn nopjes zou zijn geweest, maar er is geen Pim om op de schouders te nemen. Intensief hebben we naar deze uitslag toegeleefd, maar nu hij er is, voelen we geen vreugde.[1]

Het is niettemin een overwinning, omdat dwars door alle lagen van de bevolking het besef is gegroeid dat Pim geen goedkope populist was, maar een wetenschapper die haarscherp waarnam wat er schortte aan de publieke sector, dat deel van de samenleving waarvoor de politiek bij uitstek verantwoording draagt. Na de gemeenteraadsverkiezingen hebben de oude partijen alles uit de kast gehaald om de opmars van de LPF af te stoppen. Zelden werden de standpunten van de LPF correct weergegeven. Maar de Nederlandse media kun je gelukkig niet lang om de tuin leiden en medio april begon het hechte huwelijk tussen de parlementaire journalistiek en de paarse partijen haarscheurtjes te vertonen. In beschouwingen en interviews werd de LPF eindelijk serieus genomen. Pims gedachten werden zonder bronvermelding overgenomen. Zelfs links repte over het bestrijden van de verstikkende bureaucratie en erkende dat het weer leuk moet gaan worden om arts, verpleegkundige, onderwijzer of agent te zijn. Niemand bestrijdt nu nog dat Pim de dokter was die de goede diagnose stelde, zonder welke geen geneesmiddel kan worden voorgeschreven.

Maar door de verkiezingen in Frankrijk sprongen de buitenlandse media in honderdvoud gretig bovenop Pim, aangetrokken als ze werden door de berichten over de Nederlandse Le Pen. Een vergelijking die Pim tot in zijn ziel kwetste. Het is door deze samenloop van

1. Tekst van de toespraak die ik – met veel moeite – hield op 15 mei 2002 in het Haagse Hotel Des Indes, nadat de uitslag van de verkiezingen bekend werd. De LPF had voor een aardverschuiving gezorgd door met 26 zetels in de Tweede Kamer te komen. Mijn stemming was niet blij maar verdrietig.

omstandigheden dat het politieke klimaat zich helaas weer verscherpte. Daarom past het niet om met de vinger beschuldigend te wijzen naar pers of politiek. Het ging vanaf eind april juist de goede kant op. Niemand kon de gevolgen voorzien in het zieke brein van een moordenaar, want dat is de enige die schuld treft.

Springlevend

Als het kwaad goede mensen treft, geeft dat een gevoel van machteloosheid. De gang naar de stembus heeft dat machteloze gevoel een uitweg gegeven. Pim is dood, maar zijn ideeën zijn springlevend. Dat is het antwoord van de kiezers aan de moordenaar. Dat is de kracht van de democratie. Want het kwaad is geen reële macht, het is het ontbreken van het goede. Daar waar positieve gedachten uitgaan naar de medemens en naar de opbouw van de samenleving, daar is geen ruimte voor het kwaad. En omgekeerd, mensen die geweld en zelfs moord niet schuwen om hun doel te bereiken, zijn ver afgedwaald van de democratie en zelfs van de kern van het menszijn, dat de waardigheid van de persoon voorop stelt.

Pim koesterde hoge ethische idealen, maar de realist in hem verfoeide het gebruik van geweld om die idealen te bereiken. Pim Fortuyn verafschuwde geweld: laat dan ook niemand uit zijn naam ook maar een hand opheffen. Het is aan de overheid om de burger en de rechtsstaat te behoeden en te beschermen, maar die verantwoordelijkheid moet dan ook ten volle worden genomen om het vertrouwen van de burger te behouden. Het gedoogbeleid moet daarom op de helling en het gezag van politie en Justitie dient te worden hersteld.

Ik zou hier een felle politieke speech kunnen houden, uitgelokt door de opmerkingen van de minister-president die het waagde het riskant te noemen op ons te stemmen. Alsof kiezers onmondig zijn. Hoe anders dan Pim die het land wilde teruggeven aan de burgers, die zich niet wilde verschuilen in het Torentje, die de burgers aanspoorde zelf verantwoording te nemen in schoolbesturen, gemeenteraden, ziekenhuizen, enz.

Riskant! Ik noem de paarse wachtlijsten dodelijk riskant, ik vind stijgende criminaliteit met een politieke moord als dieptepunt het toppunt van riskant gedoogbeleid.

Genoeg hierover. 'Geen politiek gekwebbel' zou Pim zeggen. Hoe nu verder?

De LPF is links noch rechts, maar gericht op het oplossen van maatschappelijke problemen. Je kunt heel goed leven zonder ideologie, maar niet zonder idealen, waarden en normen. Aan de basis van onze Westerse samenleving liggen onze cultuurbronnen: het jodendom, het christendom en het humanisme, die een lange ontwikkelingsgang hebben doorgemaakt. De scheiding van Kerk en Staat, de ontwikkeling van de parlementaire democratie: Pim Fortuyn noemt het centrale waarden die onmisbaar zijn voor een moderne samenleving. In zijn maatgevende boek *De verweesde samenleving,* noemt hij voorts artikel 1 van de Grondwet (jawel) en het respect voor minderheden als kernwaarden. Wie de moeite neemt deze passages te lezen, zal met ons woedend worden over de laster die hem ten deel is gevallen.

Vandaag voelen wij ons wees. Wij zijn onze onderwijzer kwijt, maar in zijn laatste boek laat hij ons de blauwdruk van de ideale politicus na. Ik citeer: 'Een leider van formaat is vader en moeder ineen. De bekwame leider is de bijbelse goede herder. Hij is normsteller en bruggenbouwer. Hij is streng en barmhartig. Hij schildert ons het beeld van de toekomst, ontwerpt handelingsmogelijkheden, maar doet dat alles in het besef van falen en zondigheid, in de wetenschap dat de weg belangrijker is dan het doel. Hij zal de goede herder zijn die ons leidt naar het vaderhuis. Op weg naar de goede herder, op weg naar huis, daar gaat het om. Daar draait het in ons persoonlijk, maar ook in ons maatschappelijk leven om. Dat vereist een mentale vernieuwing van onze leidinggevende elites, in persoon of door hen te vervangen. Leiders die streven naar het beeld van de goede herder. Die leiding willen geven in dienstbaarheid en in het besef dat het een uitverkiezing is, een roeping en niet een baan of een functie.'

Of dit ons zonder Pim gaat lukken, weet ik niet. Maar we zullen onze uiterste best doen.

Het gummetje van Piet Hein[1] (NRC-dagboek)

Mat Herben (49) was journalist bij het ministerie van Defensie. Als fractievoorzitter van de Lijst Pim Fortuyn onderhandelde hij afgelopen week met het CDA en de VVD over de vorming van een nieuw kabinet. Herben is getrouwd en heeft één dochter.

Woensdag 22 mei 2002

Als om zeven uur de wekker piept, trek ik uit stil protest de lakens over mijn hoofd. Ik kan nu nog terug. Als ik deze morgen niet naar het raadhuis van Montfoort ga om daar een uittreksel uit het persoonsregister te halen en als ik mijn geloofsbrieven niet om 11.30 uur inlever bij de griffie van de Tweede Kamer, kan ik morgen niet worden beëdigd. Blijf ik gewoon hoofdredacteur bij het ministerie van Defensie. Een aanlokkelijke gedachte, maar ook deze laatste kans grijp ik niet. Terwijl mijn vrouw thee gaat zetten, spoel ik in de badkamer de muizenissen uit mijn hoofd. De maalstroom van ontwikkelingen die mij sinds de moord op Pim meesleurt, is te sterk om tegenin te zwemmen. We moeten doorgaan. Die dramatische maandagavond 6 mei gingen we door, omdat terreur niet mag worden beloond en Pim postuum moest worden gerehabiliteerd, want wat een onzin is er vóór de moord over hem gezegd en geschreven. De definitieve beslissing om door te gaan nam ik zelf tijdens de stille tocht in Rotterdam. Een onafzienbare mensenmenigte moedigde de delegatie van de Lijst Pim Fortuyn met golven van applaus aan, toen wij naar de kop van de stoet liepen om ons aan te sluiten bij burgemeester Ivo Opstelten, de wethouders en de eveneens verweesde vrienden van Leefbaar Rotterdam. De verkiezingszege van 15 mei gaf het rationele argument om door te gaan. We hebben een echte kans om de gedachten van Pim om te zetten in daden. Daarvoor moet naar mijn

1. Gepubliceerd op 2 juni 2002 in de serie 'Hollands Dagboek' van *NRC Handelsblad.*

mening een coalitie worden gesmeed met het opgetogen CDA en de teleurgestelde VVD. Psychologisch niet makkelijk, maar gezien de programmatische overeenkomsten uiteindelijk de enige optie. Zelfs de linkse partijen hebben Hare Majesteit in die richting geadviseerd.

In het gebouw van de Tweede Kamer worden we allerhartelijkst ontvangen door de ambtelijke staf. Ook de pers, die het tijdens de verkiezingscampagne vaak aan elementaire omgangsvormen ontbrak, doet weer gewoon. Kortom, een vriendelijke sfeer. Langzaam krijgen de dingen hun plaats. Marieke te Veldhuis en Ivonne Bouwmeester maken ons in recordtempo wegwijs. We krijgen de Marcus Bakker-zaal als tijdelijk onderkomen toegewezen.

Informateur Donner belt om de agenda voor morgen te bespreken.

Ik hoor dat Jan Peter Balkenende de kennismaking wat wil verdiepen. Tijdens de verkiezingscampagne waren de contacten met het CDA vriendelijk, maar natuurlijk wat oppervlakkig. Ik tref niemand bij het CDA. Er wordt elders afscheid genomen van Kamerleden. Inmiddels ligt er ook een uitnodiging van Gerrit Zalm, dus wandel ik naar zijn fraaie fractiekamer in het oude gebouw. Het gesprek verloopt buitengewoon plezierig. We hebben allebei van nature een opgeruimde aard en het helpt een beetje dat ik de lovende woorden van Pim aanhaal uit de *Puinhopen van acht jaar Paars.* Pim vond Zalm 'een uitmuntende minister van Financiën' (pagina 14). Ik geef hem de grote Pim Fortuyn-omnibus met daarin onder andere het standaardwerk *De verweesde samenleving.* Het beste boek om Pims gedachten te begrijpen. Om een uur of zes stap ik in de auto.

Donner belt me thuis om een kleine wijziging door te geven.

Mijn woordvoerster Ines Scheffers laat weten, dat ik Jan Peter Balkenende even mobiel moet bellen. Kennelijk is inmiddels bekend dat ik wel bij Zalm ben geweest. Misverstand opgelost en we maken een afspraak voor de volgende morgen.

Donner belt weer. Ik mag nu Piet Hein zeggen.

Donderdag 23 mei 2002

Een gedenkwaardige dag, al was het maar omdat mijn dochter Elleke vandaag 22 jaar wordt.

Om tien uur bezoek ik Jan Peter Balkenende, die mij gastvrij ontvangt. We hebben veel gemeenschappelijke opvattingen over normen en waarden. Hij kent Pim en zijn gedachtegoed al langer dan de

meesten, dus dat helpt. Het is mijn beurt om een boek te krijgen. *Anders en beter* is zakelijker van toon dan de bevlogen werken van Pim, maar de overeenkomst in denken is onmiskenbaar.

Om twaalf uur hebben we een korte fractievergadering over wat ons te wachten staat. De familie van de nieuwe Kamerleden stroomt het gebouw binnen. In de vergaderzaal schud ik de hand van VVD-minister Frank de Grave. 'Je bent nog drie minuten mijn baas', zeg ik tegen hem. Dan om 13.00 uur de beëdiging, een indrukwekkend moment. Pim wordt herdacht, Ferry Hoogendijk verlaat zijn zetel naast mij. Fractiesecretaris Joost Eerdmans heeft een vlaggetje van Pim meegenomen, dat de lege plaats siert. Ik vermaan mijzelf dat het nu echt de laatste keer is dat ik een traantje wegpink. We mogen gelijk aan de slag met de profielschets voor de nieuwe voorzitter. Voordat ik het goed en wel besef, heb ik mijn maidenspeech gehouden.

Om 16.00 uur worden Balkenende, Zalm en ik bij de informateur verwacht. We bespreken de gedoogvariant: een minderheidskabinet van CDA en LPF dat door de VVD zal worden gedoogd. We doen een klemmend beroep op Gerrit Zalm om regeringsverantwoordelijkheid te dragen. De stabiliteit en de continuïteit van de regering zijn ermee gediend. Hij gaat met onze argumenten terug naar zijn fractie, die hij na een pittig gesprek weet te overtuigen.

Thuis proberen we een gezellig etentje te hebben, maar de telefoon blijft maar gaan. Het weekeinde gaan we weg, zeker weten.

Vrijdag 24 mei

De ochtend verloopt rommelig met allerlei noodzakelijke administratieve klussen, telefoontjes en gesprekken. Met een ploeg van KRO Netwerk loop ik naar het naburige hotel-restaurant Corona, waar een tv-interview plaatsvindt. Mijn doopceel is aardig gelicht en ik hoor leuke uitspraken van vrienden en oud-collega's. Hoewel veel ervaringen van de afgelopen maanden ertegen pleiten, vertrouw ik de tv-ploeg en antwoordt openhartig op de vragen. Pers en politici zijn tot elkaar veroordeeld.

Overleg bij Piet Hein Donner over de agenda van de informatiebesprekingen. Ik vraag Ferry Hoogendijk mee te gaan, want ik wil niet alle onderhandelingen alleen voeren en ook de handen vrij houden om mij bij gelegenheid te laten vervangen. De hoeveelheid werk die op ons afkomt, is overstelpend. Sinds 6 mei heeft alles stil gelegen: de vorming van commissies en werkgroepen, het aantrekken

van personeel, de verhuizing, de verdeling van taken. Het is een immense klus en ondertussen gaan de informatie en het Kamerwerk gewoon door.

Het is warm op de werkkamer van Donner in het gebouw van de Eerste Kamer. Een verrijdbare airco bromt hinderlijk. Om het raam op een kier te houden, gebruikt Piet Hein zijn gummetje. Hij wil per dagdeel (morgen, middag, avond) een onderwerp behandelen. Leuk bedacht, maar daar begin ik niet aan. Twee vergaderingen per dag, dan kan ik 's avonds de hond nog uitlaten. Hondenvriend Eef Brouwers van de Rijksvoorlichtingsdienst informeert belangstellend naar naam en ras. Hij heeft de Poolse naam Mishu en het is een kooikerhondje.

Voor ik naar huis ga, drink ik nog even een kop koffie met twee journalisten van *de Volkskrant*, die een persoonlijk getint verhaal willen. Ik zie het als een verplichting, waar je als fractieleider van de tweede partij van het land niet aan ontkomt. Niemand gelooft een politicus als hij zegt dat hij wars is van publiciteit rond zijn persoon. Maar ik heb nooit voorzien wat mij zou overkomen. Toen ik Pim begin maart als zijn woordvoerder ging bijstaan, beloofde ik mijn vrouw dat na de verkiezingen de rust in huize Herben wel zou weerkeren.

Zaterdag 25 mei

We rijden naar een vakantiehuisje in Brabant. Telefoon en tv blijven uit. We wandelen in de bossen en ik probeer wat slaapachterstand in te halen. Niet echt verstandig, want de Volkskrant heeft een volkomen foute kop, die ik eigenlijk onmiddellijk zou moeten weerspreken. Zien we maandag wel, denk ik uitgeblust.

Zondag 26 mei

Na een ontspannen ochtend, begint die middag de telefoon te piepen. Het Volkskrant–artikel krijgt natuurlijk zijn eigen dynamiek, omdat ik niet alert genoeg ben geweest. Al vanaf 1 mei probeerden Pim en ik vergeefs uit te leggen dat we helemaal geen generaal pardon voor illegalen wilden. Wij eisten een totaalplan voor een streng vreemdelingenbeleid en als concessie waren we bereid tot een uitzondering voor een zeer beperkte groep uitgeprocedeerden. De meeste media draaiden het vrolijk om en maakten er een generaal pardon voor illegalen van. Nu weer! Ik ga wat eerder naar huis om de toelichting

die ik al op 3 mei op onze website plaatste, opnieuw naar het ANP en De Telegraaf te e-mailen. En inderdaad lijkt daarmee maandag de ergste kou uit de lucht. Had ik dat nu maar op zaterdag gedaan.

Maandag 27 mei
Om half tien in de morgen komen de drie fractieleiders bij de informateur voor het maken van procedurele afspraken. In de middag pikken we de draad weer op en praten we verder over de algemene uitgangspunten. De avond is voor gesprekken met en over kandidaten voor een functie als minister of staatssecretaris. Nu de LPF in brede kring is erkend als een gewone politieke partij met degelijke principes, is de belangstelling voor een politieke functie groot.

De Volkskrant biedt excuus voor de foute kop aan, hetgeen mij aangenaam verrast. Zand erover, denk ik.

Dinsdag 28 mei
Het vaste patroon voor dinsdag: eerst een vergadering met het fractiebestuur, aansluitend met de volledige fractie en na de lunch het vragenuurtje en de plenaire zitting van de Tweede Kamer. Winny de Jong en Harry Wijnschenk worden beëdigd. Boris Dittrich (D66) stelt vragen over het vermeende generaal pardon, wat mij de gelegenheid geeft het nog eens uit te leggen en te weerspreken.

Tijdens de zitting word ik weggeroepen door de heer Buitendijk van de beveiliging. Er zijn dreigbrieven bezorgd bij De Telegraaf en het AD. De afzender meent dat ik door het eisen van een generaal pardon (die foute kop) Pim zou verraden. Een rare brief, waarvan ik mij afvraag of-ie wel echt door een aanhanger van Pim is geschreven.

Daarna direct door naar de informatiebespreking, waar uitgerekend het immigratiebeleid op de agenda staat. Ik krijg bijval voor ons strenge vreemdelingenbeleid; alle drie zijn we van mening dat we geen generaal pardon willen. Ik mag het aan de pers vertellen, maar die ziet het niet als een belangrijk wapenfeit voor de LPF. Pim wilde toch een generaal pardon?! Sommige mensen zijn wel erg hardleers. De politie brengt mij naar huis.

Woensdag 29 mei
Een lange dag met vergaderingen over de zorg en mobiliteit. Gerrit ontdekt het gummetje van Piet Hein, zodat we het hoofd koel kunnen houden en de vensters op de wereld open. We laten ons de Hollandse Nieuwe goed smaken. De stemming is prima en we vorderen gestaag. Maar we hebben de komende weken nog een berg dossiers te behandelen. Met name de financiële vooruitzichten zijn niet echt geweldig, de haalbaarheid van verkiezingsbeloften moet worden veiliggesteld. Ondanks het hoge tempo – dat volgende week onvermijdelijk iets moet worden teruggenomen – valt niet te schatten, wanneer we klaar zijn. Maar we denken in weken en niet in maanden.

Mat Herben

P.S.: Het gummetje is donderdag in de Hofvijver gevallen. Als dat maar goed gaat!

Kernwaarden kenmerken onze identiteit

In tegenstelling tot wat vele columnisten en journalisten ons in 2002 wilden doen geloven, is het doorgronden van het gedachtegoed van Pim Fortuyn betrekkelijk eenvoudig. Natuurlijk kun je aan de hand van prikkelende columns en uitspraken een vertekend beeld schetsen van de wetenschapper Fortuyn – en de zeloten van de linkse kerk hebben dat met malicieuze bedoelingen gedaan – maar een serieuze student is gauw klaar. Hét standaardwerk van Pim Fortuyn is *De verweesde samenleving* uit 1995, dat begint met de sleutelzin: 'Sedert 1990 houd ik mij bezig met de intrigerende omgang van ons land met de moderniteit'. Ook als het gaat om de actuele discussie over waarden en normen, was Fortuyn zijn tijd een decennium vooruit. Dat geen journalist het geruchtmakende Volkskrant-interview in februari 2002 toetste aan dit werk, zegt veel over de vooringenomenheid van de scribenten. 'Lees mijn boeken', riep Fortuyn vertwijfeld. Voor de persconferentie van de *Puinhopen van acht jaar Paars,* op 14 maart 2002, deed ik fotokopieën van de cruciale pagina over onder andere artikel 1 van de Grondwet in de persmap, maar door het taartincident bleef de journalistiek wederom steken in incidenten. Na Pims dood was postume rehabilitatie van zijn reputatie voor mij een van de voornaamste drijfveren om door te gaan. Ik leek wel een boekhandelaar. Naar de Koningin? *De verweesde samenleving* mee! Of het boek beduimeld op haar nachtkastje ligt, behoort tot het geheim van Huis ten Bosch. Naar informateur Donner? Die krijgt de complete Fortuyn-omnibus, zo schatte ik hem hoog in. Of hij er in heeft gelezen, ga ik hem straks vragen. Natuurlijk werden ook Zalm en Balkenende verblijd met een boek. Tijdens de onderhandelingen plaatste ik de kernwaarden van de moderniteit nadrukkelijk op de agenda, hetgeen uiteindelijk resulteerde in de discussie over waarden en normen die thans wordt gevoerd. In die tijd kon ik overigens geen enkele journalist vermurwen tot een artikel over de kernwaarden en helaas was collega Zalm met zijn opmerking 'tegeltjeswijsheden' ook niet echt behulpzaam.

Ik geef een beknopte samenvatting van de negen kernwaarden van de moderniteit, zoals geformuleerd[1] door de socioloog Pim Fortuyn, een kind van de Verlichting net als de vrijmetselaar Herben, want het Verlichtingsdenken is wat ons bindt. De Nederlandse samenleving is Pim Fortuyn grote dank verschuldigd, omdat hij de verworvenheden van de moderne Westerse samenleving op pakkende en overtuigende wijze heeft geformuleerd. Er is voor de oppervlakkige waarnemer immers nog maar weinig wat ons burgers bindt. Zelfs God en Oranje niet. De maatschappij is geseculariseerd. We zijn de verzuiling voorbij, of preciezer gezegd: de verzuiling bestaat alleen nog bij politieke partijen en bij de omroepen. De moderne burger herkent zich niet langer in het links-rechtsdenken. Politieke denkbeelden uit de 19de eeuw, zoals liberalisme en socialisme, zijn uitgewerkt. Revitalisering daarvan is zinloos. De moderne burger ziet de verworvenheden als vanzelfsprekend en wil dat maatschappelijke problemen niet ideologisch maar praktisch worden aangepakt, zonder politieke correctheid.

Maar wat geven wij door aan onze kinderen en hoe treden wij nieuwkomers tegemoet? Nieuwkomers uit islamitische landen, die de Westerse samenleving zien als een decadente maatschappij die los is van God en gebod. Hoe sterk staat de ontkerkelijkte Nederlander, die geen boodschap heeft aan socialisme of liberalisme, in zijn schoenen in de discussie met andersdenkenden? Want onze kernwaarden zijn geen tegeltjeswijsheden die vanzelfsprekend zijn. De gelijkwaardigheid van man en vrouw, van homo en hetero, was bijvoorbeeld voor onze ouders niet vanzelfsprekend en wij hebben de taak ervoor te zorgen dat deze verworvenheden worden doorgegeven aan onze kinderen en aan nieuwkomers. Onze kernwaarden zijn tot stand gekomen na eeuwenlange strijd met absolute vorsten en kerkelijke dwingelandij.

De grote culturele bronnen van de moderniteit zijn jodendom, christendom en Verlichting annex humanisme. Aan alle drie deze bronnen is de moderniteit schatplichtig, zonder dat zij daar rechtstreeks en onbemiddeld van kan worden afgeleid. De moderniteit kent zijn eigen dynamiek en is niet bedacht, maar gegroeid.

1. 'De verweesde samenleving in het informatietijdperk', *Pim Fortuyn-omnibus*, Speakers Academy, 2002.

De negen basiskenmerken van de moderniteit zijn de volgende.

1. Op politiek, staatkundig en maatschappelijk niveau is een volledige scheiding aangebracht tussen Kerk en Staat. Daar is een lange historische ontwikkeling aan voorafgegaan, die teruggaat tot de Investituurstrijd over het recht bisschoppen te benoemen uit de 11de eeuw. Het begrip 'scheiding van Kerk en Staat' wordt te pas en te onpas gebezigd, maar het gaat er in de kern om dat de wereldlijke overheid zich niet mengt in kerkelijke zaken, zoals bisschopsbenoemingen, en dat de kerkelijke overheid zich niet bezighoudt met wereldlijke zaken als bestuur en rechtspraak. Een kerkelijke rechtbank behandelt alleen kerkelijk recht. Zoiets als de sharia is de Westerse cultuur wezensvreemd.
2. Er is vrijheid van meningsuiting, die slechts wordt beperkt door uitdrukkelijk bij de wet gestelde grenzen. Bij vermeende overschrijding van die grenzen is het eindoordeel aan de onafhankelijke rechter. De vrijheid van meningsuiting krijgt gestalte in de vrijheid van drukpers, waaronder we in deze tijd ook internet verstaan.
3. Er is een markteconomie, gebaseerd op eigen initiatief en vrij ondernemerschap. De staat reguleert deze vrijheid met het doel haar te behouden en zwakkere partijen de noodzakelijke bescherming te bieden tegen het 'natuurgeweld' van de vrije markt. Concreet betekent dit volledige concurrentie en het tegengaan van marktafscherming, oligopolies en monopolies, alsmede een deugdelijke milieuwetgeving en wetgeving die het publieke domein beschermt tegen uitwassen.
4. Er is een parlementaire democratie. Dat betekent dat op alle bestuurlijke niveaus het gekozen parlement, dat totstandgekomen is in vrije verkiezingen door kiesgerechtigde burgers, het laatste woord heeft inzake wet- en regelgeving en inzake controle op de uitvoerende macht. Dit vrijwaart de publieke ruimte van regel- en wetgeving, die rechtstreeks en zonder het filter van de volksvertegenwoordiging door godsdienst of politieke overtuiging wordt opgelegd. Het is volgens Fortuyn de eerste en belangrijkste dam tegen het doordringen van fundamentalistische opvattingen in het politieke domein.
5. Er is scheiding van de uitvoerende macht, de wetgevende en controlerende macht en van de rechtsprekende macht. Deze Triasleer gaat natuurlijk terug tot Charles de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu, die in 1748 zijn baanbrekende 'Driemachtenleer' (*Trias Politica*) publiceerde. Zijn boek werd gepubliceerd in een standenmaatschappij, waarin de adel het als de hoogste stand voor het zeggen had. Een elite waarvan de regenteske trekken tot in onze tijd bewaard zijn gebleven. De scheiding der machten heeft een rechtsstaat opgeleverd die kenmerkend is voor de moderniteit.
6. Mannen en vrouwen zijn gelijkwaardig. Cultureel is dit een feit, maar in sociaal-economisch opzicht is de emancipatie van de vrouw nog niet afgerond. De voornaamste uitdaging voor de moderniteit is de emancipatie van de islamitische vrouw. Seksuele geaardheid doet in het publieke domein niet ter zake.
7. Individuele verantwoordelijkheid staat in de moderniteit centraal. Richtsnoer daarbij is de ontwikkeling van een individueel geweten en de ontwikkeling van het besef dat ieder mens uiteindelijk verantwoordelijkheid draagt voor zijn eigen leven en de vormgeving daarvan.
8. Een samenleving bestaat echter bij de gratie van samenlevende en samenwerkende individuen. Dit betekent dat het individualisme en de individuele vrijheid hun begrenzingen hebben, daar waar zij de samenleving in haar voortbestaan bedreigen dan wel dreigen te desintegreren. Het gaat daarbij om een op collectief niveau beleefd stelsel van kernnormen en kernwaarden. Dit stelsel komt tot stand door democratische besluitvorming; de overdracht en handhaving worden gegarandeerd door overheidsinstanties als het onderwijs, de politie en het Openbaar Ministerie. De vrije pers en particuliere organisaties ondersteunen het geheel.
9. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en internationale verdragen worden door de moderniteit gerespecteerd en nageleefd naar de letter en de geest. Universele waarden lenen zich niet voor eigengereide interpretaties die op de zogenoemde eigen cultuur is gebaseerd.

Deze negen kernwaarden zijn idealen die door de moderniteit in elk geval met de mond worden beleden en door velen nagestreefd. Pim Fortuyn realiseerde zich heel goed dat deze verworvenheden nergens ten volle en tegelijkertijd worden gerealiseerd. Hij noemt de moderniteit heel treffend een januskop. Hooggestemde idealen en burgerlijke vrijheden hebben niet kunnen verhinderen dat de menselijke

maat verloren is gegaan, dat cultuurrelativisme en consumentisme hoogtij vieren.

Het onderhouden en verbeteren van de moderniteit is een uitdaging bij uitstek voor de geëmancipeerde burger. Maar dat is niet het grootste probleem. De moderniteit heeft het christendom ontdaan van zijn fundamentalistische trekken, maar wordt thans geconfronteerd met een formidabele tegenstander in de vorm van de politieke islam. Plaats de negen kernwaarden van onze moderne Westerse samenleving maar tegenover het islamitisch fundamentalisme. U zult zien dat we alle zeilen moeten bijzetten om te verhinderen dat tegeltjeswijsheden in scherven zullen vallen.

Fortuyn verdient zijn uitverkiezing

Historici hekelden het historisch besef van de Nederlanders die hun stem uitbrachten op Pim Fortuyn.[1] 'Als Pim Fortuyn objectief de grootste Nederlander zou zijn, dan zou Nederland een land van debielen zijn en dat is het toch niet', zo maakt H.W. von der Dunk een aanvechtbare vergelijking. Helaas voor hem: geschiedschrijving *is* geen exacte wetenschap en historici zijn allerminst de objectieve wetenschappers die ze pretenderen te zijn. Veel spraakmakende historici zijn weinig meer dan subjectieve ideologen – om Von der Dunks eigen betiteling maar niet te gebruiken – die volstrekt niet in staat zijn het heden op 'de juiste historische wijze' te beoordelen. Die 'juiste wijze' houdt in het noodzakelijke evenwicht te vinden tussen betrokkenheid en distantie, zoals geformuleerd door de socioloog Norbert Elias. Dat evenwicht is bij mensen als Von der Dunk en Maarten van Rossem volledig zoek.

Ik vind het begrijpelijk dat de kiezers vooral keken naar het heden en het recente verleden. Dat zagen we ook in omringende landen bij de keuze voor bijvoorbeeld Adenauer en Churchill, die net als Drees en Fortuyn behoren tot het vakgebied van de contemporaine geschiedenis. De keus voor Adenauer was ook in Duitsland niet onomstreden: was deze politicus nu werkelijk groter dan Einstein, Goethe, Luther of Bach? De discussie in Engeland vertoonde treffende gelijkenis met die in ons land. Was Churchill (lees: Fortuyn) nu werkelijk groter dan Newton (Anthonie van Leeuwenhoek), Shakespeare (Erasmus), Elizabeth de Grote (Willem van Oranje) of Nelson (De Ruyter)? Het Nederlandse stemgedrag wijkt helemaal niet af van dat in de ons om-

1. Pim Fortuyn werd in november 2004 door tv-kijkers uitgeroepen tot de Grootste Nederlander, waarmee hij Willem van Oranje versloeg. Dat schoot de spraakmakende goegemeente in het verkeerde keelgat. Ik reageerde daarop met dit artikel voor het *Historisch Nieuwsblad* van december 2004.

ringende landen, vooropgesteld dat je in staat bent over je eigen politieke mening heen te stappen.

In zijn boeiende boek *Het regime van de tijd* beschrijft de Amsterdamse hoogleraar sociologie Johan Goudsblom, niet toevallig een leerling van Elias, de functie van het fenomeen tijd, dat werkt als een geweten. Dat begon al met de uitvinding van de zonnewijzer, die de maag verdrong als indicatie om te gaan eten. Elke tijd meet zijn verleden met het heden. Daarom drukken de grote figuren die ons zijn voorgegaan terecht hun stempel op ons oordeel. In die zin zijn de politicus Drees, de geleerde Erasmus als de voorvechter van gewetens- en geloofsvrijheid en Willem van Oranje, die zijn leven heeft gegeven voor wat uiteindelijk Nederland zou worden, de wegbereiders voor Pim Fortuyn geweest.

De genoemde aspecten – politiek, wetenschap en vaderlandsliefde – van deze grote drie zijn verenigd in de eigentijdse persoon Fortuyn. Het is zijn veelzijdigheid die mij en veel burgers aanspreekt. Uitblinkers op één terrein – zoals Rembrandt, Cruyff, Bach of Newton – zullen altijd afvallen. Drie keer een acht halen levert nu eenmaal meer punten op dan tweemaal een negen,of één keer een tien.

Troelstra-achtig

Het blijft appels met peren vergelijken, daarom hecht ik ook geen absolute betekenis aan de uitslag. Zonder de laatdunkende vooringenomenheid en het snobisme van onze cultuurpausen zou een tweede of derde plaats in mijn ogen ook eervol zijn geweest. Sterker, ik hoop dat Pim Fortuyn over 25 jaar van de eerste plaats is verdrongen, want ik gun iedere generatie een inspirerend politicus als Pim Fortuyn, die de geschiedenis van ons land belichaamt en de weg wijst naar de toekomst.

Maarten van Rossem komt in zijn misprijzen niet verder dan een badinerende vergelijking van de LPF met de Boerenpartij. Alsof de politieke invloed van de Boerenpartij te vergelijken zou zijn met die van de LPF, welke partij een belangrijke invloed heeft gehad op de totstandkoming van het Strategisch Akkoord en nog wekelijks beslissend is vanwege de stemverhoudingen in de Tweede Kamer. Alsof onze samenleving niet tot in haar wortels is geraakt door de opkomst en ondergang van Pim Fortuyn. Zeker na de moord op Theo van

Gogh en alle maatschappelijke commotie die daarna ontstond, zou ik iets meer begrip hebben verwacht voor de historische rol die Fortuyn en de LPF in 2002 hebben gespeeld.

Het was Frits Barend die mij telefonisch op die gedenkwaardige avond van 6 mei 2002 – verstoken van vele directe informatie van radio en tv – erop attendeerde dat het land in rep en roer raakte, waarna ik RTL 4-verslaggever Roelof Hemmen vroeg mij buiten het partijkantoor op de monitor de beelden te laten zien die bij de nieuwsredactie binnen kwamen. Dat overtuigde mij ervan dat het nodig was om door te gaan met de LPF, omdat naar mijn mening deelname aan het democratische proces de enige manier was om maatschappelijke onrust te kanaliseren. Dit tegen het advies van de familie en vrienden van Pim, die vonden dat het zonder hem geen zin meer had.

Ik heb mij vaak afgevraagd wat er zou zijn gebeurd als we hadden afgezien van deelname aan de verkiezingen of – erger nog – als we ons door onze verontwaardiging hadden laten verleiden tot een oproep tot maatschappelijk verzet. De commotie die dan zou zijn ontstaan, zou misschien historische, ja Troelstra-achtige proporties kunnen hebben gehad. Stof voor historici, dat wel, maar een schande voor de reputatie van Pim Fortuyn, voor wiens eerherstel ik mij blijf inzetten.

Fortuyn was een democraat in hart en nieren die het land uit de greep van regenten wilde verlossen en teruggeven aan de burger, die opkwam voor de vrijheid van meningsuiting, voor de emancipatie van vrouwen en homo's, die opkwam voor Nederland. Toen hij door Leefbaar Nederland als lijsttrekker werd afgezet, omdat hij geen doekjes wond om het fundamentalistisch-islamitische gevaar, sprak hij de gedenkwaardige woorden: 'Ik sta voor dit land dat in vijf, zes eeuwen is opgebouwd.' Fortuyn was er trots op Nederlander te zijn en verdiende daarom zijn uitverkiezing.

Verzuiling voorbij

De Nederlandse samenleving is Pim Fortuyn grote dank verschuldigd, omdat hij de verworvenheden van de moderne Westerse samenleving op pakkende en overtuigende wijze wist te formuleren. Er is voor de oppervlakkige waarnemer immers nog maar weinig wat ons burgers bindt. Zelfs God en Oranje niet. De maatschappij is geseculariseerd. We zijn de verzuiling voorbij, of preciezer gezegd: de

verzuiling bestaat alleen nog in politieke partijen en in de omroepen.

De moderne burger herkent zich niet langer in het links-rechtsdenken. Politieke denkbeelden uit de 19de eeuw, zoals liberalisme en socialisme, zijn uitgewerkt. Revitalisering daarvan is zinloos. Pim Fortuyn identificeerde de kernwaarden van de moderne Westerse samenleving, zoals de scheiding van kerk en staat, de ontwikkeling van de parlementaire democratie, de gelijkwaardigheid van man en vrouw, van homo en hetero, de vrije marktwerking, de vrijheid van meningsuiting, individuele verantwoordelijkheid en gemeenschapszin. Deze kernwaarden lijken vanzelfsprekend, maar zijn in hun eenvoud even geniaal als de muziek van Mozart. Ze kregen een ongehoorde actualiteit in de confrontatie met het islamitisch-fundamentalisme, iets wat veel meer nog dan die 1,6 miljoen kiezers uit 2002 nu beseffen.

Ik geloof niet dat er iets mis is met het historisch besef van de Nederlander. Men vertrouwt nu eenmaal liever op het eigen oordeel – Fortuyn heeft men zelf beleefd – dan op het gekleurde oordeel van historici. Het is verbazingwekkend hoe leunstoeldeskundigen de gebeurtenissen van 2002 vanuit de veilige omgeving van hun studeerkamer menen te kunnen beoordelen met de heilige drie-eenheid van NRC, NOS en NOVA als informatiebron.

Tot dusver heeft alleen de Leidse politicoloog Jouke de Vries bijvoorbeeld de moeite genomen mij te interviewen over wat ons bewoog en wat er werkelijk gebeurde in 2002. Kennelijk is verhalende geschiedschrijving op basis van schriftelijke én orale bronnen in Nederland nog niet geaccepteerd. Althans niet als het gaat om een persoon die men het liefst zo snel mogelijk wil vergeten of vanuit die leunstoel naar de mestvaalt der geschiedenis wil verwijzen.

Een historicus als Georges Duby is er in Nederland niet. Ik ga ervan uit dat toekomstige generaties historici positiever en met meer inlevingsvermogen en distantie over Fortuyn zullen oordelen dan de hedendaagse. De tijd zal het leren.

De geschiedenis herhaalt zich niet

Laat ik het maar ronduit zeggen: ik geloof niet in het bestaan van een 'gat op rechts'. Het gat zit overal, links en rechts, waar sprake is van een regentenmentaliteit. Ik geloof niet dat een Geert Wilders of Peter R. de Vries op eigen kracht 30 zetels in de Tweede Kamer kan behalen, laat staan daarvoor bekwame Kamerleden kan vinden. Het verlangen naar een nieuwe Pim Fortuyn, dat door Maurice de Hond wordt gesignaleerd, is even begrijpelijk als het verlangen naar een herhaling van het EK-voetbal 1988. Wie denkt dat de klok gewoon kan worden teruggezet naar 6 mei 2002, denkt als de generaals die de vorige oorlog naspelen, denkt als de sportjournalisten die nog steeds het Nederlands elftal willen laten spelen als in 1988.

We willen aanvallend en dominant voetbal, we willen spektakel, ook in de politiek. Ondertussen wordt een outsider als Griekenland Europees kampioen en wint een outsider als Van Buitenen de Europese verkiezingen. Het grote verschil tussen politiek en sport is, dat Nederland wel vier, acht, twaalf of zestien jaar kan wachten op het nieuwe droomelftal, maar niet op het droomkabinet. De geschiedenis herhaalt zich niet op dezelfde wijze, ook al willen politicologen en columnisten ons dat doen geloven. Zelfs al zou Pim Fortuyn in eigen persoon reïncarneren in ons midden, dan nog is een herhaling van 2002 onwaarschijnlijk. Een gewaarschuwd mens telt voor twee. De politieke tegenstanders zullen zich niet voor de tweede keer laten verrassen door hun tegenstander te minachten en te onderschatten; de pers heeft haar les geleerd en niet in de laatste plaats: de kiezer heeft de LPF-soap met hoge kijkdichtheid bekeken en zal argwanend beoordelen of de zo geprezen stemmentrekker wel de mensen en de organisatie achter zich heeft om waar te maken wat hij belooft.

Zeker, er is ruimte voor een nieuwe Pim Fortuyn. Maar welke Pim Fortuyn leeft er in de harten van de mensen? Een rechtse, charismatische

populist die hamerde op de thema's veiligheid en vreemdelingenbeleid, zoals zijn invloedrijke tegenstanders ons weer willen doen geloven? Of een inspirerende leider die de burger weer richting en hoop gaf?
Fortuyn was gekwetst door de rechtse karikatuur die zijn tegenstanders van hem schetsten, gekwetst door de miskenning van zijn sociologische werk. In zijn huis beslaan de boekenplanken met zijn boeken en studies vele meters. Hij bracht adviezen aan de overheid uit, schreef wetenschappelijke rapporten over het functioneren van onderwijs, zorg en openbaar bestuur. De socioloog Fortuyn was gegrepen door de vraag wat onze moderne Westerse samenleving zo welvarend en succesvol heeft gemaakt, welke kostbare verworvenheden wij moeten behouden en doorgeven aan onze kinderen en aan nieuwkomers. Fortuyn identificeerde de kernwaarden van de moderniteit, zoals de scheiding van Kerk en Staat, de ontwikkeling van de parlementaire democratie, de gelijkwaardigheid van man en vrouw, van homo en hetero, de vrije marktwerking, de vrijheid van meningsuiting, individuele verantwoordelijkheid en gemeenschapszin. In een geseculariseerde samenleving, waarin de verzuiling alleen nog bestaat bij politieke partijen en omroepen, geven deze kernwaarden een houvast.

Onrecht

Wie Fortuyn reduceert tot een rechtse populist, doet hem niet alleen onrecht, maar wakkert ook de mediahype aan van zogenaamd charismatische politici. De personendemocratie lijkt uit te draaien op een Idols-finale. De jacht op charismatische personen is een dwaalspoor dat is uitgezet door journalisten en politicologen, die willen dat het spel volgens hun regels wordt gespeeld. Het is leuk om over personen te schrijven – de parlementaire journalistiek vertoont ook steeds meer trekjes van sportverslaggeving waarbij meer sprake is van meningen dan van feiten. Maar de jacht op een charismatische lijsttrekker is niet alleen leuk voor de media, hij speelt ook de gevestigde partijen in de kaart, omdat die immers over een veel groter potentieel aan geschikte personen beschikken. Zie de paradox: in nieuwe partijen wordt ruzie aangewakkerd over de lijsttrekker, daardoor blijven de goede kandidaten juist weg, en ondertussen wachten de gevestigde partijen rustig hun kans af. Aanbod en keus genoeg als de tijd daar is. Een gelouterde partij als het CDA blijft bewonderenswaardig kalm onder de tanende populariteit van Balkenende en Verhagen. Beid uw tijd. Personendemocratie bevoordeelt bijna altijd de

gevestigde partijen, die ook over de middelen beschikken voor een mediacampagne. Sporadisch – eens in een generatie als de politieke partijen zijn ingedut – breekt een nieuweling door. Na Hans van Mierlo in 1966 hebben we 35 jaar op Pim Fortuyn moeten wachten.

Nee, de doorbraak van Pim Fortuyn was helemaal niet die van een charismatische persoonlijkheid en een goede debater. Dat etiket is hem achteraf opgeplakt. Fortuyn was ook geen allemansvriend, zoals Wouter Bos, de beaujolais onder de politici die iedereen lekker vindt. Toch stemden in 2002 1,6 miljoen gewone mensen op Fortuyn, op de LPF die zijn standpunten bleef uitdragen. Pim was ook geen debater in de huidige parlementaire betekenis van het woord. Pim was een begaafd spreker, een echte redenaar, ook in staat het tv-debat kort en scherp te voeren, maar Pim zag op tegen de lange en geestdodende debatten in de Kamer, die door Hilbrand Nawijn terecht als ritueel zijn aangeduid. Pim zou als premier als een moderne Demosthenes of Quintillianus prachtige en meeslepende redevoeringen hebben gehouden, maar als hij voor de vijfde keer in vijf minuten zou worden geïnterrumpeerd door een Kant of Halsema, zou hij in woede zijn ontstoken. Hij wilde vandaan onder de Haagse kaasstolp. Iedere week een dag per helikopter het land in om de burgers te bezielen zelf actief te worden. Ik was graag meegevlogen...

De Tweede Kamer moet helemaal geen debatingclub worden. Het gekakel tijdens het vragenuurtje is alleen leuk voor de journalisten op de tribune. De betrokken politici mogen vervolgens hopen dat zij een minuutje krijgen van Meester Mingelen in Den Haag Vandaag, maar de kloof tussen burger en politiek wordt er geen centimeter kleiner door. De Christen-Unie heeft met André Rouvoet de beste debater van het parlement, maar is van vier naar drie zetels gezakt. Paul van Buitenen krijgt hooguit de troostprijs als het gaat om de verkiezing van charismatische personen, maar is ondertussen wel de winnaar van de Europese verkiezingen.

Peilingen

Niets is zo vluchtig als de populariteit van een politicus. Ik herinner mij Herman Heinsbroek die ook zijn hoofd op hol liet brengen door peilingen. Immers 85% van onze kiezers zag in hem de opvolger van Pim Fortuyn. Ik smeekte hem niet te breken, wees hem op de ijzeren

wet: wie breekt, betaalt. De rest is geschiedenis.

Het is ook zeer de vraag of de afgescheiden VVD'er Geert Wilders zijn populariteit kan vasthouden. Hij ontleent zijn bekendheid vooral aan het feit dat hij als woordvoerder van een regeringspartij een afwijkend standpunt vertolkte. Volgens hem en vele Nederlanders hoort Turkije niet in de EU. Dat standpunt bezorgt Wilders nu mooie peilingen, maar zegt niets over het vermeende bestaan van zwarte gaten rechts in het politieke heelal. Op zich is zijn standpunt helemaal niet bijzonder, laat staan rechts. De LPF vindt al twee jaar dat Turkije niet kan toetreden, de Franse ex-president Giscard d'Estaing en de Duitse christen-democraten zeggen het en met hen nog vele anderen.

Fortuyn staat in een lange Nederlandse traditie, die teruggaat tot Joan Derk van der Capellen tot den Pol. Hij liet zich inspireren door diens pamflet *Aan het volk van Nederland*. De doorbraak van Pim Fortuyn heeft dan ook alles te maken met het aanpakken van de regentenklasse in Nederland, met het concreet benoemen van de problemen en hun oorzaken, en met het tonen van daadkracht. Dat is wat hij bedoelde met: 'Ik zeg wat ik denk en ik doe wat ik zeg.' Fortuyn was een inspirerende leider, een authentieke persoonlijkheid, niet het product van een mediahype, maar volledig zichzelf. Natuurlijk had Pim Fortuyn volop charisma, ik zal de laatste zijn om dat te betwisten, maar charisma maakt iemand nog geen premier van dit land. Want dat wordt het centrale punt in 2007. De lijsttrekkers van de grote partijen zullen langs deze meetlat worden gelegd: wie willen wij als premier van het land, wie heeft de vertrouwenwekkende en bestuurlijke kwaliteiten daarvoor? Lubbers en Kok genoten dat vertrouwen, ondanks het ontbreken van charisma. Wouter Bos heeft het wel, is een publiekslieveling, maar twijfelt voor de tweede keer of hij premier wil worden. Als twijfelkontje zal hij rap zijn riante voorsprong verspelen. Hans Wiegel verwierf zijn charisma vooral als orakel uit het noorden des lands. In de Haagse politiek heeft hij het nimmer verzilverd. Het zou mij niet verbazen als hij alsnog die kans krijgt van de VVD. Nederland verkeert namelijk nog steeds in een leiderschapscrisis. Hoe Balkenende zich verder ontwikkelt, kan pas volgend jaar worden beoordeeld. Het Nederlandse voorzitterschap van de EU kan hem maken of breken. De huidige leiderschapscrisis in de VVD kan die partij wel eens fataal worden als er een eensgezinde vernieuwingsbeweging kan worden gevormd.

Napraten

Ik complimenteer professor Wim Couwenberg met zijn boek over de Fortuyn-revolte. Hij is niet getrapt in de valkuil van het vooroordeel dat Fortuyn een rechtse populist zou zijn. Graag nodig ik hem uit eens na te praten over 2002, want het stoort mij eerlijk gezegd dat van alle schrijvers over Pim Fortuyn tot nu toe alleen professor Jouke de Vries de moeite heeft genomen even langs te komen. Kennelijk is voor de meesten uwer de berichtgeving van De Telegraaf en de NRC een betrouwbare bron van informatie. Daarin bleef de rol van de LPF tijdens de onderhandelingen echter onderbelicht. Evenmin had men oog voor de meningsverschillen binnen de VVD, waarop de huidige leiderschapscrisis rechtstreeks is terug te voeren.

Couwenberg verwijt mij dat ik een blunder zou hebben begaan door niet te streven naar een extraparlementair kabinet. Dat heb ik wel gedaan, maar de andere partijen hadden daar geen oren naar. Sterker nog, de VVD wilde helemaal niet in de regering. Tijdens verhitte fractievergaderingen discussieerde Gerrit Zalm tot diep in de nacht met de ex-paarse bewindslieden als Van Aartsen en Jorritsma. Zij stuurden aan op een minderheidskabinet van CDA en LPF met gedoogsteun van de VVD. De achterliggende gedachte was dat zo'n kabinet geen lang leven beschoren zou zijn, waarna de VVD weer de draad kon oppikken met de PvdA. Daarom was heel mijn streven erop gericht een Strategisch Akkoord tot stand te brengen, waar ook de VVD langere tijd aan zou zijn gebonden. Tot op de dag van vandaag plukken we daarvan de vruchten, ook al zitten we niet meer in de regering. Pim Fortuyn veroorzaakte een aardverschuiving in de Nederlandse politieke verhoudingen, waardoor na acht jaar centrumlinks bewind in de zomer van 2002 eindelijk een centrumrechtse regering mogelijk werd, die onomwonden de politieke agenda vaststelde: een strenge aanpak van criminaliteit en vreemdelingenbeleid, stoppen met het autootje pesten, terugdringen van de ambtelijke bureaucratie en aandacht voor de menselijke maat in zorg en onderwijs.

Door de regeringsdeelname werd het mogelijk de LPF te versterken met de broodnodige kwaliteit. Wij hadden beslist geen tekort aan kandidaten. Wij vormden zelf ons zakenkabinet met vakmensen als Roelf de Boer, Steven van Eijck, Hilbrand Nawijn, Cees van Leeuwen, Rob Hessing enzovoort. Ook het vakmanschap van Bomhoff en het charisma van Heinsbroek stonden buiten kijf; helaas konden

wij in de korte kennismakingstijd die wij hadden, niet voorzien dat deze karakters zouden botsen. Dat risico loop je altijd als je mensen van buiten de fractie aantrekt, zie ook de affaire Nijs bij de VVD.

Brug

Als onderhandelaar heb ik mij ingespannen om een brug te slaan tussen VVD en CDA. Dat was absoluut noodzakelijk, want de kloof tussen Zalm en Balkenende was aanvankelijk groot. Zonder de LPF was het beslist misgegaan, zoals het later ook misging tussen Bos en Balkenende. Het is een fabeltje dat wij onervaren zouden zijn geweest. Als ik weer moest onderhandelen over financiële zaken, dan nam ik weer Steven van Eijck mee. Er is geen betere fiscaal-econoom. Als ik weer knopen moest doorhakken op Volksgezondheid en Onderwijs dan nam ik weer professor Vic Bonke mee. Hij maakte grote indruk aan de onderhandelingstafel en was de gedoodverfde minister van Volksgezondheid. Wel een enorm probleem was het ontbreken van een fractiestructuur. Stelt u zich eens 26 Kamerleden voor in één zaal, kleiner dan deze, nota bene de Marcus Bakker-zaal! Geen beleidsmedewerkers, geen secretaresse of zelfs telefoniste. Het aangetrokken personeel trad pas in dienst na 1 september. Feitelijk werd ik alleen gesteund door mijn woordvoerster Ines Scheffers die er nu helemaal alleen voor stond, waar wij werkend voor Pim nog steun aan elkaar hadden. Deze petite histoire vertel ik, omdat ze ons leert dat een volslagen nieuwe fractie voor een schier onmogelijke opgave staat.

De Tweede-Kamerfractie van de LPF is bereid en in staat het fundament te leggen voor een vernieuwingsbeweging. Samen met geestverwanten in Rotterdam en anderen in het land beschikken we na twee jaar eindelijk over de vereiste tientallen gekwalificeerde bestuurders en politici. Wie zonder ervaren politici begint, maakt geen kans. Het eerste jaar in het parlement is zenuwslopend en vol valkuilen. Nu de ketelmuziek van de VVD is verstomd, zal ons bijzondere geluid wel degelijk beter doorklinken.

Toespraak congres Prof.dr. W.S.P. Fortuynstichting, 10 september 2004.

Penta Politica

Politici mogen zich niet uitlaten over een zaak die onder de rechter is. Vreemd eigenlijk, als je bedenkt dat Jan en alleman hun zegje mogen doen, maar uitgerekend volksvertegenwoordigers niet. Als reden daarvoor wordt dan met aplomb genoemd dat 'we in dit land een scheiding kennen tussen de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht'. Leden van de Tweede Kamer behoren tot de wetgevende macht: mond houden dus, luidt het parool. Deze redenering doet geen recht aan het feit dat de werkzaamheden van de Tweede Kamer vooral van controlerende aard zijn. Van het recht van initiatief (om wetten te maken) wordt sporadisch gebruik gemaakt. Voorts is een strikte indeling in drie gescheiden machten staatsrechtelijk niet (meer) van toepassing. Mijn voornaamste kritiek is echter dat de kernvraag onbeantwoord blijft: hoe zorgen we ervoor dat de rechter onafhankelijk en integer zijn werk kan doen? De uitdagingen van onze tijd zijn totaal anders dan tijdens de situatie, waarin Charles de Secondat verkeerde toen hij in 1748 zijn baanbrekende 'Driemachtenleer' (*Trias Politica*) publiceerde.

De Triasleer vinden we in *De l'esprit des lois (Over de geest van de wetten),* het hoofdwerk van Charles de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu. Het boek werd gepubliceerd in een tijd dat het absolutisme hoogtij vierde. Het woord van de koning was wet. Er heerste een standenmaatschappij, waarin de adel als hoogste stand het voor het zeggen had. Ook ons woord Staten-Generaal (staten betekent standen) herinnert hier nog aan. Politieke partijen en politici, zoals wij die kennen, bestonden nog niet. Alleen in de vrijmetselarij (de Londense grootloge werd opgericht in 1717) was er sprake van gelijkheid, zodat ieder lid tot voorzitter van de loge kon worden gekozen. Montesquieu studeerde in Londen, werd daar in 1730 vrijmetselaar en oefende grote invloed op uit de rechtsfilosofie en op de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring. Als staatsgevaarlijk

werd *De l'esprit des lois* verboden door de Sorbonne en in 1751 zelfs op de Romeinse Index geplaatst. Welke revolutionaire gedachten had Montesquieu? De onbeperkte macht van de overheid moest aan banden worden gelegd. Montesquieu omschrijft politieke vrijheid voor de burger als een gemoedsrust (*tranquillité d'esprit*), waarin de ene burger de ander niet hoeft te vrezen. Er is geen sprake meer van vrijheid als de rechtsprekende macht niet is gescheiden van de wetgevende en de uitvoerende. Als de rechter zich bemoeit met de wetgeving, ontstaat willekeur en als de rechter ook uitvoerende macht krijgt, kan hij een onderdrukker worden.[1]

Als de rechterlijke macht echt de Triasleer wil volgen, zal zij zich niet mogen mengen in discussies van wetgevende aard. Het is dus niet aan de rechter om te pleiten voor het legaliseren van het drugsgebruik, zoals de Maastrichtse rechtbankpresident Lampe in 2004 deed. Zijn Amsterdamse collega Tonkens-Gerkema, die dit voorstel in het programma Buitenhof omschreef als 'een aantrekkelijk idee', gaat zelf dus evenzeer in de fout als minister Remkes, die door haar werd gekapitteld, omdat hij de straf voor Volkert van der Graaf te laag vond. De taak van de rechter beperkt zich trouwens tot de *rechtmatigheid* en niet de *doelmatigheid* van wetten.

Reus

Montesquieu was een reus in de geschiedenis van de politieke filosofie, wiens idee van scheiding der machten nog immer richtinggevend is. We dienen ons wel te realiseren dat een strikte scheiding in drie machten eigenlijk nooit tot stand is gekomen, al komt de Amerikaanse grondwet dicht in de buurt. In ons land is de koning (en zijn ministers) zowel uitvoerder als medewetgever en er zijn nog meer staatsrechtelijke nuanceringen aan te brengen. Belangrijker is echter de opkomst van een vierde macht (het ambtenarenapparaat). Als we in het voetspoor van Montesquieu de onafhankelijkheid en onkreukbaarheid van de rechterlijke macht willen verzekeren, dan zullen we moeten kijken naar de omgevingsfactoren die het werk van de zittende en staande magistratuur beïnvloeden. Die factoren zijn eerder sociologisch dan juridisch van aard. Het is een normaal verschijnsel dat mensen bij de uitoefening van hun beroep de oren vooral laten hangen naar collega's. Dit groepsdenken geldt bij juristen niet minder dan bijvoorbeeld bij artsen of journalisten. Wat andere rechters, officieren en hoogleraren menen, is invloedrijker dan wat een doorsnee Kamerlid of minister zegt. Dit wordt versterkt door de rol van de media, een verschijnsel dat Montesquieu niet kende. De media leveren als waakhond van de democratie een belangrijke bijdrage aan het systeem van 'checks and balances', dat door rechtsfilosofen wordt nagestreefd. De rol van deze vijfde macht is belangrijk, omdat de media in staat zijn machtsmisbruik, vriendjespolitiek en corruptie onder de aandacht van de Tweede Kamer en Justitie te brengen.

1. *Il ny a point de liberté, si la puissance de juger nést pas separée de la puissance législative et de l'exécutrice. Si elle étoit jointe a la puissance législative. Le pouvoir sur la vie et la liberté des citoyens seroit arbitraire; car le juge seroit législateur. Si elle étoit jointe a la puissance exécutrice, le juge pourroit avoir la force d'un oppresseur.*

De politieke kleur van een topambtenaar speelt een rol bij het benoemingenbeleid van de overheid. Deze ontwikkeling moet worden gekeerd. Met name de PvdA was altijd heel bedreven in het benoemen van topambtenaren met de goede politieke kleur. Dat begon al onder het kabinet Den Uyl (1973-1977). Minister van Defensie Vredeling trok bijvoorbeeld Ab Sligting, oud-voorlichter van de PvdA, aan als de eerste directeur Voorlichting. Sligting deed dat overigens voortreffelijk, zoals na hem nog vele voorlichters van PvdA-huize op diverse departementen. Tijdens de kabinetsformatie van 2002 vroeg ik als onderhandelaar een overzicht van politieke benoemingen aan de minister van Binnenlandse Zaken. Ik kreeg een overzicht, waaruit bleek dat de benoemingen onder Paars keurig waren afgehandeld door de Algemene Bestuursdienst (ABD). Wat niet uit de statistiek viel af te lezen, is wanneer en door wie een ambtenaar werd voorgedragen. Het is gebruikelijk iemand in een lagere schaal te benoemen en na een of twee jaar voor te dragen voor bevordering tot schaal 16 of hoger. Pas dan komt de ABD in beeld en valt de keuze vanzelf op de man of vrouw die de functie al naar tevredenheid van de bewindslieden uitoefent. Op zich is er geen enkel bezwaar tegen dat ministers topambtenaren van hun keuze benoemen of willen ontslaan, zoals Eduard Bomhoff in 2002 probeerde. Het probleem is dat door het ambtenarenreglement de politiek benoemde topambtenaren blijven zitten als er een kabinet van andere kleur aantreedt. Het kabinet Balkenende I brak met deze gewoonte en gaf meegekomen adviseurs een tijdelijke aanstelling. De persoonlijkeassistenten van de LPF-be-

windslieden zijn allemaal met hun baas opgestapt.

In 2005 spraken zowel de fractieleider van de PvdA, Wouter Bos, als zijn VVD-collega, Jozias van Aartsen, zich uit voor een tweepartijenstelsel. Los van het onwenselijke en ondemocratische karakter van zo'n stelsel, wijs ik erop dat dit onlosmakelijk met zich meebrengt dat bij het aantreden van een nieuwe regering honderden ambtenaren hun biezen moeten pakken. In de Verenigde Staten en Duitsland gaat bij een regeringswisseling altijd een reusachtige benoemingencarrousel draaien. Dat moet ook wel, want als er geen sprake meer is van coalitieregeringen, kan een nieuwe ministersploeg niet tolereren door een ambtelijk apparaat te worden tegengewerkt. Topambtenaren die voortkomen uit de media, zorgen voor een machtsconcentratie van de vierde en de vijfde macht.

Vierde macht

Ambtenaren – veelzeggend aangeduid als de vierde macht – horen politiek neutraal te zijn en dit geldt onverkort voor de rechterlijke macht. De onpartijdigheid van de rechterlijke macht wordt ermee gediend als rechters en officieren zouden afzien van het lidmaatschap van een politieke partij. Wie carrière wil maken, moet kiezen. Het tegelijkertijd hebben van politieke én rechterlijke ambities lijkt mij strijdig met de 'geest der wetten'.

In februari 2005 zocht een lid van de Hoge Raad de media om te vertellen dat de plannen van minister Donner voor een aangescherpte terreurwetgeving mogelijk in strijd zouden zijn met het Europese verdrag voor de rechten van de mens (EVRM). Deze uitlating van raadsheer Corstens was staatsrechtelijk ongewenst, inhoudelijk onjuist en bovenal overbodig. De Raad van State adviseert over voorgenomen wetgeving en het parlement beslist. De rechten van verdachten worden in Nederland voorts bekwaam verdedigd door de advocatuur, met scherpzinnige juristen van velerlei pluimage, zoals Cees Korvinus, Britta Böhler, Abraham Moskowiecz en Gerard Spong. Als Corstens politiek wil bedrijven, moet hij zich kandidaat stellen voor de Tweede Kamer. Dat hebben oud-rechters als Boris Dittrich (D66) en Aleid Wolfson (PvdA) ook gedaan en zo hoort het. Hij kan ook besluiten hoogleraar strafrecht te worden, zoals procureur-generaal De Wijkerslooth in 2005, en hij kan na zijn emeritaat boeken gaan schrijven. Maar als lid van de Hoge Raad mag hij geen partij in de discussie worden. Door zijn mening ongevraagd te ventileren beïnvloedt hij mogelijk lagere rechters en brengt hij zijn collega's van de Hoge Raad in een lastige positie. De gang van zaken is immers dat tegen een vonnis van de rechtbank eventueel hoger beroep wordt aangetekend bij het gerechtshof, waarna als laatste rechtsmiddel in cassatie bij het (vijfkoppige) hoogste rechtscollege kan worden gegaan.

De taak van de rechter is onafhankelijk en onpartijdig de wet toe te passen. Juist daarom dient hij zich persoonlijk afzijdig te houden van discussies van wetgevende aard. Mutatis mutandis dient de wetgever zich afzijdig te houden van de rechtspraak, opdat de rechter zijn taak ongehinderd kan uitvoeren. Nu bestaat er onder de bevolking en dus ook onder de volksvertegenwoordiging veel kritiek op de hoogte van straffen. Hoewel die straffen uiteraard door de rechter worden uitgesproken, kan die kritiek niet zonder meer als ontoelaatbare kritiek op de rechter worden geclassificeerd. In het concrete geval van de moordenaar van Pim Fortuyn bestaat grote onvrede over de uitspraak van 18 jaar, waar bij goed gedrag automatisch eenderde van afgaat. Inclusief een resocialisatiejaar komt de jonge moordenaar na elf jaar vrij. Van een dergelijke strafmaat gaat geen enkele afschrikwekkende werking uit. Een verknipte geest, die in de geschiedenisboeken wil komen na Balthasar G., Volkert van der G. en Mohammed B., heeft graag elf jaar over voor eeuwige roem. Hier heeft echter niet de rechter gefaald, maar de wetgever. De rechter werd immers geconfronteerd met het 'strafgat' dat bestaat tussen twintig jaar en levenslang. Hij vond Volkert van der G. niet in aanmerking komen voor levenslang, die afweging respecteer ik. Maar de wet stond de rechter niet toe een straf uit te spreken van bijvoorbeeld dertig jaar. Dat strafgat wordt nu gerepareerd, zoals ook de automatische vervroegde invrijheidsstelling tegen het licht wordt gehouden. Als politici de strafmaat hekelen, dan is dat welbeschouwd een vorm van zelfkritiek. Daarop geldt een belangrijke uitzondering en wel als het Openbaar Ministerie (OM) in gebreke blijft een stevige straf te eisen. Zo verhoogde de Tweede kamer in 2000 de maximumstraf op verboden vuurwapenbezit van negen maanden naar vier jaar. Maar in strijd met dit signaal vordert het OM overeenkomstig een eigen richtlijn maar drie maanden cel. Het OM heeft zich onder jonkheer De Wijkerslooth een onafhankelijke positie verworven, waardoor het een staat in de staat is geworden. Minister Donner weigerde re-

gelmatig zijn aanwijzingsbevoegdheid te gebruiken. De Wet op de Rechterlijke Organisatie brengt het OpenbaarMinisterie in organisatorische zin onder bij de rechterlijke macht, dit is de bron van veel verwarring. Artikel 117 van de Grondwet heeft het nadrukkelijk over de leden van de rechterlijke macht die met rechtspraak zijn belast. Het OM spreekt geen recht, maar eist recht. Het is een ambtelijke organisatie die onder controle staat van de minister van Justitie, die zelf wordt gecontroleerd door het parlement. In de Verenigde Staten wordt de hoofdaanklager door de bevolking gekozen en hier zouden we eerbiedig over het OM moeten zwijgen?

Wie denkt dat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht wordt verzekerd door het buiten de discussie plaatsen van ministers en kamerleden, sluit de ogen voor de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen die zich sedert 1748 hebben voltrokken. De *Trias Politica* van Montesquieu heeft in de praktijk plaatsgemaakt voor een *Penta Politica.* Het wordt tijd voor een Vijfmachtenleer. De verhoudingen in het krachtenspel der machten zijn een stuk ingewikkelder geworden.

Over geloof en politiek

In 1574, toen het Spaanse leger Leiden belegerde, liet het stadsbestuur noodgeld drukken met de tekst: 'Haec libertatis ergo' (Dit is voor de vrijheid). Een aantal predikanten protesteerde. Het opschrift diende te zijn 'Haec religionis ergo' (Dit is voor de godsdienst). Vanaf de kansel werd een felle donderpreek gehouden tegen het stadsbestuur, waarop de ambtenaar Jan van Hout zijn pistool trok en aan burgemeester Pieter van der Werff de onvergetelijke vraag stelde: 'Wil ik hem eraf lichten?' (van de preekstoel). 'Van der Werff wist gelukkig zijn ambtenaar van een dergelijk onberaden optreden te weerhouden', schrijft dr. Zilverberg.[1]

De remonstrantse tijdgenoot Gerard Brandt geeft als commentaar: 'Alsof de vrijheid van de religie niet mede onder het woord vrijheid zou zijn begrepen, en alsof ook niet anderen, niet zijnde van de gereformeerde religie, zich trouw voor het vaderland hebben ingezet, uit haat voor de inquisitie en de Spaanse regering'.

Het is goed ons dit voorval in gedachten te houden als wij praten over de reikwijdte van de grondwettelijke vrijheid van godsdienst (art. 6 GW). Omstreden boeken die door de Amsterdamse El Tawheed-moskee worden uitgegeven, zoals *De weg van de moslim* en *Gids voor de islamitische opvoeding* zijn volgens het Openbaar Ministerie niet strafbaar. Het OM stelt dat gewraakte zinnen over het doden van homo's, vrouwenbesnijdenis en het slaan van vrouwen moeten worden gelezen in hun historische context. Dit is natuurlijk je reinste flauwekul. Het zijn aanwijzingen voor de hedendaagse moslim; een van de boeken is nota bene bedoeld voor de opvoeding. Ik ben benieuwd wat het OM zou doen als bijbelvaste dominees hun gelovigen zouden aanmoedigen het bijbelboek Deuteronomium letterlijk uit te voeren: steniging bij overspel. Het gevaarlijke van de El Tawheed-lectuur en nog

1. *Dissidenten in de Gouden Eeuw – geloof en geweten in de Republiek,* Fibula, 1985.

kwalijker teksten op internet is, dat die zich rechtstreeks tot de individuele moslim wenden alsof het een persoonlijke opdracht betreft. Labiele figuren voelen zich dan geroepen het 'moslimrecht' in eigen hand te nemen, terwijldat ook in de islam overgelaten moet worden aan het wettig gezag. De sjaria – wat we er in de 21ste eeuw ook van vinden – is een mooi uitgewerkt rechtssysteem, dat de bandeloosheid en eigenrichting van de antieke Arabische stammen beteugelde. De gids voor de opvoeding refereert uitvoerig aan de protocollen van de Wijzen van Zion, over een vermeende samenzwering van joden en vrijmetselaars. Dit is geen historisch document, maar een 19de-eeuws verzinsel, dat in 1905 door de geheime politie van de tsaar werd verspreid. Daarmee vervalt ook de contextuele argumentatie van het OM.

De hoogste baas van het Openbaar Ministerie, minister Donner, vindt de vrijheid van godsdienst belangrijker dan de vrijheid van meningsuiting. Tijdens een congres[2] van het wetenschappelijk bureau van de LPF zei hij: 'Er is een geest vaardig geworden over het publiek debat, die inhoudt dat iedereen alles moet kunnen zeggen. Taboes moeten worden doorbroken. Het moet allemaal kunnen; godsdienst is achterlijk, de diepste waarden en overtuigingen van mensen worden gekwetst. Maatschappelijke taboes zijn er niet om doorbroken te worden. Het zijn de dijken in het verkeer in de samenleving, die we door schade en schande wijs geworden, daarin hebben aangebracht om vreedzaam en vruchtbaar te kunnen samenleven.' De minister legt uit dat de vrijheid om samen te leven, samen regels te stellen en andersdenkenden niet te verketteren, veel belangrijker is dan te zeggen wat je denkt. De minister pleegt hier een uitruil van waarden die op het eerste oog acceptabel is, maar bij nadere beschouwing erop neerkomt dat je omwille van de lieve vrede je mond moet houden, De minister zegt niet tegen godsdienstfanatici dat ze andersdenkenden niet mogen verketteren, nee, hij ontraadt de vrije burger zijn stem te verheffen tegen middeleeuwse denkbeelden. Het lijkt erop alsof gelovigen een hogere diersoort met speciale rechten zijn. Ik denk dat mijn interpretatie er niet ver naast zit, gezien de latere mededeling van de minister dat hij wil bezien of het wetsartikel tegen godslastering kan worden afgestoft. Ik maak mij druk over dergelijke opmerkingen,

2. 'Normen en Waarden in een verweesde samenleving', 21-2-2004, in tijdschrift *De Vernieuwing*.

omdat hiermee de islamitische fundamentalisten een slachtofferrol wordt toebedacht die ze gebruiken als rechtvaardiging voor hun abjecte daden. De moordenaar van Theo van Gogh heeft echter in het proces duidelijk gesteld, dat hij de moord niet heeft gepleegd uit wraak voor de beledigende taal die de satiricus Van Gogh kwistig bezigde. Het gaat terroristen puur om het omverwerpen van de democratische rechtsstaat en de terugkeer naar een ingebeelde islamitische heilstaat, die nooit heeft bestaan. Bovendien is de profeet Mohammed een gewoon mens, geen God, dus kan er ook geen sprake zijn van godslastering. De opstelling van Donner dient geen enkel doel.

Ongerijmd

Het is ongerijmd dat de vrijheid van meningsuiting aan banden kan worden gelegd met een beroep op de vrijheid van godsdienst. Zoals de Leidse ambtenaar Jan van Hout al constateerde, is het begrip 'vrijheid' veelomvattender dan het beperkte begrip godsdienstvrijheid. De ene vrijheid kan natuurlijk nooit de andere knechten, dan is er geen sprake meer van vrijheid. Naar mijn mening wordt de botsing van grondrechten onnodig veroorzaakt door een te ruime interpretatie van het begrip godsdienstvrijheid. Het alledaagse taalgebruik draagt hieraan bij: godsdienstvrijheid is niet hetzelfde als vrijheid van godsdienst. In het eerste geval wordt de godsdienst zelf beschermd, in het tweede geval het recht van de burger. De historische betekenis is de burger toe te staan zijn geweten te volgen en de godsdienst van zijn keuze 'vrij te belijden', zoals art. 6 GW zegt. Dat vrij belijden betekende niet dat hij zijn godsdienst aan anderen mocht opdringen, of zelfs maar in het openbaar mocht verkondigen. Katholieken – die in de 16de eeuw overigens nog 90% van de bevolking van Amsterdam vormden[3] – kwamen bijeen in schuilkerken. De vrijheid van godsdienst is veel beperkter van aard dan de vrijheid van meningsuiting, die een burger het recht geeft godsdienstige en politieke gedachten niet alleen te hebben, maar ook te verkondigen. Historisch gezien beginnen onze grondrechten met de vrijheid van godsdienst, die een einde maakte aan de godsdienstoorlogen in de 16de en 17de eeuw. Andere politieke grondrechten komen pas veel later, maar vloeien er wel uit voort. Een schuilkerk toestaan impliceert ook het recht van vergadering en vereniging, al is het achter gesloten deuren. De bekro-

3. *Geschiedenis der Nederlanden 1477-1813*, L.J. Rogier.

ning van deze ontwikkeling is de vrijheid van meningsuiting, waardoor naar mijn mening de vrijheid van godsdienst overbodig is geworden, want inbegrepen. Het schrappen van het grondwetsartikel, zoals bepleit door Paul Cliteur[4], zou beter duidelijk maken dat de staat er niet is om de godsdienst, maar de burger te beschermen.[5] Toch ben ik hier geen voorstander van. De nuance dat vrijheid een inclusief begrip is, zoals de remonstrant Gerard Brandt al wist, is niet besteed aan fundamentalisten, die het schrappen van het wetsartikel zullen uitleggen als een aanval op de godsdienst. Bovendien is de vrijheid van godsdienst opgenomen in internationale verdragen, die voorrang hebben op de grondwet. Ik denk dat het voldoende zou zijn om art. 6 en art. 7 samen te voegen. Dan wordt duidelijk dat de vrijheid van godsdienst een onderdeel is van de vrijheid van meningsuiting en niet daarboven staat. Voor godsdienstige opvattingen geldt onverkort de vrijheid van meningsuiting, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Het aanzetten tot haat en geweld is verboden, zo simpel is het.

Dat aan het begrip godsdienstvrijheid een verkeerde betekenis wordt toegekend, komt ook door een recente grondwetswijziging. De huidige tekst van artikel 6 is: 'Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.' De burger mag zelf de grenzen van de wet opzoeken.

Hier is duidelijk sprake van een terugtredende overheid. Bijna twee eeuwen lang, tot de grondwetswijziging van 1980, stond daar namelijk: 'De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.' Die actieve, toezichthoudende rol van de overheid zou ik graag terugzien. Dat schept duidelijkheid en voorkomt dat de rechter zich als theoloog buigt over de inhoud van opruiende islamitische boeken. De schrijvers daarvan mogen zich niet op vrijheid van godsdienst kunnen beroepen, evenmin als een zwendelende Amerikaanse tv-dominee of zelfmoordsekte zich kan beroepen op de bijbel.

4. *Tegen de decadentie*, Paul Cliteur.

5. Het Britse staatshoofd, tevens hoofd van de Anglicaanse kerk, is Defensor Fidei, verdediger van het geloof. Een volstrekt achterhaalde opvatting die andersdenkenden (humanisten, agnosten, atheïsten) uitsluit.

Kerk en Staat

De secularisatie en de veranderingen in het onderwijs, die tot doel hebben jongeren klaar te stomen voor een vak, hebben tot gevolg gehad dat er onder de intelligentsia veel onbegrip en zelfs onwetendheid bestaat over religieuze aspecten van onze geschiedenis. Op zich hoeft iemand die niet gelovig is, geen verstand te hebben van (kerk)geschiedenis. Maar bij politici, juristen, wetenschappers en journalisten zou je toch enige kennis mogen verwachten, zeker als de betrokkenen zich uitlaten over aspecten van vrede en veiligheid, zoals de crisis in de islam. Onze intelligentsia is daarentegen wel het cultuurrelativisme met de paplepel ingegoten. Het gevolg van deze ontwikkelingen is, dat alle godsdiensten over een kam worden geschoren. Welwillende christenen doen daar dapper aan mee, bidden wekelijks 'dona nobis pacem' (geef ons de vrede) in de kerk en denken geestverwanten te zien bidden in de moskee. Vaak is dat ook zo, maar helaas zijn er ook veel imams die oproepen tot geweld. De Leuvense hoogleraar islamkunde Urbain Vermeulen zegt[6]: 'Ik vind dat er vandaag de dag enkele doctoraten gemaakt zouden mogen worden over de inhoud van sermoenen in moskeeën, gaande van Marokko tot de uithoeken van Java. Ook over de uitspraken van al dan niet echte imams of islamgeleerden in zogezegde fatwa's kan heel wat onderzoek worden gedaan. Dat zou heel veel duidelijkheid scheppen en zou ons in het Westen wel eens met verstomming kunnen slaan. Want tegenover wat nu soms wordt verkondigd, waren de protocollen van de Wijzen van Zion (een Russisch antisemitisch verzinsel) nog slappe koffie.' De Leidse arabist Hans Jansen komt tot dezelfde conclusie in *God heeft gezegd.*

De wordingsgeschiedenis van het christendom vertoont geen enkele overeenkomst met die van de islam. Het christendom werd de eerste drie eeuwen vervolgd. De leer van het christendom is op het zielenheil van de gelovige gericht, op het hiernamaals en niet op de wereldlijke macht. 'Mijn koninkrijk is niet van de wereld' en 'Geef de keizer wat des keizers is' zijn uitspraken van Jezus die diametraal staan tegenover de koran, waarin diverse soera's de heilige oorlog prediken. De islam is in vele opzichten een kopie van het antieke jodendom, de Wet en de Profeten. Ook het jodendom begon een door Jahweh

6. *De Standaard*, 21 februari 2004.

gesanctioneerde veroveringsoorlog. Het uitmoorden van steden en het onderwerpen van volkeren was natuurlijk een opdracht, die de oude Mesopotamische rijken al met enthousiasme uitvoerden. Het opleggen van de ban betekende in feite dat de overwonnenen werden geofferd aan de stamgod van de zegevierenden. Waarschijnlijk heeft het jodendom deze gewoonte van de aangrenzende staten overgenomen.[7] Daarna heeft de joodse staat een lange ontwikkeling doorgemaakt, waarin de vestiging van het Koninkrijk Gods op aarde werd verschoven naar de eindtijd. Het eerste keerpunt is de Babylonische ballingschap (586 v. Chr.) die in de periode van de Tweede Tempel (6e eeuw vóór tot 1e eeuw na Chr.) tot bezinning leidde. 'In het verlangen naar heil rekende men, evenals tevoren, met de noodzaak van militair geweld. Dit bleef echter aan God op Zijn oordeelsdag aan het einde der tijden voorbehouden'.[8] De diaspora – de grote verstrooiing – door de Romeinen zal uiteindelijk de meeste joden doen begrijpen dat 'uitverkorenheid' betrekkelijk is en niet per se op deze wereld betrekking heeft. Fundamentalisme heeft daardoor[9] in het jodendom een ander karakter dan in de islam gekregen. De chassidische joden zijn eerder wereldmijdend dan heerszuchtig. Fanatieke joden die geen geweld schuwen, zijn een recent verschijnsel onder de joodse kolonisten. Bijna altijd hebben deze randfiguren een Amerikaanse achtergrond, zoals ook het protestantse fundamentalisme vooral een Amerikaans verschijnsel is. Het is niet representatief voor het jodendom. Het heeft weinig aanhang, geniet geen sympathie onder de Israëlische bevolking en wordt aangepakt door de overheid. Het islamitische fundamentalisme kan daarentegen op veel sympathie rekening. In Saoedi-Arabië bijt het nu in de hand die het heeft gevoed. Het is niet zonder ironie dat de Saoedische overheid nu de gewelddadige uitwassen van het wahabisme moet bestrijden, die ze zelf heeft verspreid.

Staatsman Mohammed

Vanuit Arabisch perspectief gezien – maar ook historisch vergeleken – is de profeet Mohammed een van de grootste staatslieden ooit. Hij

7. Hans G. Kippenberg in *Heilige oorlogen*, Kok Agora, Kampen 1991.
8. Hans G. Kippenberg in *Heilige oorlogen*, pagina 26.
9. Nog een reden is de logische opbouw van de Heilige Schrift met centraal de Tien Geboden. Het 'Gij zult niet doden' leent zich niet voor eigenmachtige interpretatie.

overtreft Alexander de Grote, die het hellenisme verspreidde. Mohammed verenigde de heidense, bijgelovige stammen van het Arabisch schiereiland, die met roven en plunderen in hun levensonderhoud voorzagen, tot een machtig rijk. In de Oudheid speelden de Arabieren geen rol van betekenis, omdat de tomeloze energie vooral zelfdestructief was. Dankzij Mohammed werd die energie naar buiten gericht en de gebruikelijke rooftocht (ghazwa) kreeg geleidelijk het karakter van een heilige veroveringsoorlog.[10] De islam betekende een enorme vooruitgang voor de bevolking van het Arabisch schiereiland. 'De Koran wil de antieke Arabieren die een hard, primitief en anarchistisch leven leidden, er toe brengen een staat te stichten die het leven leefbaarder zou maken. Een staat die zijn taken naar behoren verricht, vervangt immers het recht van de sterkste door recht. (...) De generatie van Mohammed streefde naar de vorming van een complete en humane staat, had daarbij last van allerlei tegenwerking, en je kunt zonder gebruik van geweld nu eenmaal geen staat stichten, kijk zelfs naar de geschiedenis van Nederland in de 16de eeuw'. Hans Jansen schreef dit in een open brief[11] aan de terreurverdachte Samir A. om uit te leggen dat het de profeet Mohammed niet ging om het vernietigen van een staat (wat Osama bin Laden wil), maar om het opbouwen van een staat. Een bestaande staat hoeft alleen maar verbeterd te worden. Dat verklaart ook de relatief vreedzame wijze waarop de overwonnen buurvolkeren werden gekoloniseerd. Deze landen hadden een superieure staatsinrichting, waar de Arabieren met ijver van leerden. Ze deden het wat dat betreft heel wat verstandiger dan andere veroveraars, zoals de Mongolen die eerst Bagdad tot de grond toe gelijkmaakten (1258) en vervolgens toch maar de islamitische cultuur overnamen. De Byzantijnse beschaving bleef overigens nog eeuwen superieur aan de islam, wat in West-Europa schromelijk wordt genegeerd. Misschien ook uit schaamte, omdat de Latijnse christenen – onder aanvoering van Venetië – in 1204 de ruggengraat hebben gebroken van het Byzantijnse rijk.

Dit historisch intermezzo is nodig om te begrijpen waarom men voorzichtig moet zijn met het maken van vergelijkingen tussen de islam en het christendom. Er is niemand in het Westen die terugver-

10. Fred Leemhuis in *Heilige oorlogen*, pagina 53.
11. *Trouw*, 21 mei 2005.

langt naar de Middeleeuwen. Het christendom is een vooruitgangsgeloof dat wil leren van gemaakte fouten. De islam idealiseert het verleden. De fundamentalisten die zeggen terug te willen naar de oorspronkelijke pure islam, willen terug naar een Middeleeuwse islamitische heilstaat die alleen in de verbeelding heeft bestaan. De obligate zelfkritiek die Westerse cultuurrelativisten spuien, werkt volledig averechts in de discussie met moslims. Het goedpraten van islamitisch geweld met opmerkingen in de trant van 'het christendom kent ook een bloedige geschiedenis' wordt uitgelegd als een erkenning van de islamitische superioriteit. Een van de markantste voorbeelden betreft de kruistochten. Deze waren een volstrekt logisch militair antwoord op de islamitische veroveringsgolf. In de ogen van de moslimheersers waren het grensconflicten, die de christenen ook nog eens hebben verloren. Het stelde niet veel voor vergeleken met de felle onderlinge conflicten die Caïro en Damascus uitvochten, laat staan met de stoomwals die door de Aziatische steppevolkeren werd ontketend. Er waren regelmatig bondgenootschappen tussen moslims en kruisvaarders. Keizer Frederik II kreeg van de zoon van Saladin in 1229 Jeruzalem zelfs zonder slag of stoot weer in bezit. De kruistochten waren volledig vergeten, zeker in de moslimwereld, totdat nationalistische Franse geschiedschrijvers deze weer afstoften in de 19de eeuw als bewijs van de Franse grandeur. Christenen schamen zich dat hun verre voorvaders een bloedbad[12] in Jeruzalem hebben aangericht. Dat wordt dan vergeleken met de grootmoedigheid van Saladin. Zo wordt Osama bin Laden een argument in handen gespeeld, dat volkomen uit zijn verband is gerukt. Amerikanen en joden hebben sowieso niets van doen met de Frankische kruisvaarders. Het is tekenend dat Westerse burgers zich generen voor een mislukte tegenaanval, terwijl de talloze aanvalsoorlogen die de islam tot voor de poorten van Wenen brachten, worden vergeten. Ga eens praten in de Hongaarse dorpjes, waar de christenen in kerken werden gedreven die vervolgens in brand werden gestoken. Op vakantie op het nog onbedorven Griekse eiland Chios? Kijk eens bij het monument voor de 22.000 inwoners die allemaal over de kling werden gejaagd bij de opstand van 1822. De Armeense genocide soms vergeten? De pot verwijt de ketel. Het is natuurlijk een heilloze zaak om elkaar historische wandaden te verwijten. We verwijten de Denen ook niet dat Dorestad (Wijk bij Duurstede) is geplunderd door de Vikingen. De geschiedenis van de mensheid is nu eenmaal getekend door veroveringsoorlogen. Het is onzin de moslims kwalijk te nemen dat hun voorvaders Europa probeerden te veroveren. En we gaan ook niet pleiten voor de herovering van Turkije en Egypte, omdat die landen vroeger christelijk waren. De absurditeit van de gedachte alleen al. Toch vinden veel moslims het wel begrijpelijk dat terroristen de vestiging van een islamitisch kalifaat eisen in Andalusië, Israël, Sicilië en alle andere landen waar ooit een moslimvlag heeft gewapperd.

12. Het werd ook gezien als een bloedoffer ter zuivering van de stad in de oudtestamentische bantraditie.

Turks of paaps

De rituele schuldbelijdenis door goedwillende Nederlandse christenen heeft geen enkele functie in de dialoog, omdat de tegenpartij geen vergelijkbare traditie van zelfkritiek kent. De opmerking 'Liever Turks dan paaps' wordt nog steeds door islamisten uitgelegd als erkenning van hun heerschappij. De uitdrukking was bekend bij islamitische strijders die in 1995 hun broeders in Bosnië gingen helpen. Overigens is de christelijke oecumene toch wel zo ver gevorderd dat Kees van der Staaij, Tweede-Kamerlid voor de SGP, glimlachend tegen mij zei: 'Onder de huidige omstandigheden zijn wij liever paaps dan Turks.'

De filosoof en therapeut drs.ir. Jan den Boer schrijft in de krant[13] een mooi artikel, waarin hij moslims oproept een eigen vredesheld te zoeken. Hij noemt als voorbeeld het IKV en wijst nadrukkelijk op de rol van Ghandi en hoopt dat zo de vredelievende kant van de islam een serieuze tegenbeweging vormt tegen het terrorisme. Een goede gedachte waar niemand van goede wil tegen kan zijn. Maar zijn pleidooi wordt grondig bedorven door het decor waartegen hij de ontwikkelingen plaatst. Hij begint met de relativerende opmerkingen die iedere politiek-correcte denker meent te moeten maken om de wederpartij gunstig te stemmen. 'De geschiedenis van de religies is wereldwijd getekend door vele vormen van extreem geweld door fanatici. Recent geweld van christenen in Ierland, maar ook een bloedige christelijke geschiedenis, van kruistochten via de inquisitie tot het uitmoorden van indianen en de slavernij. En ook Hitler voerde zijn

13. *Utrechts Nieuwsblad*, 9 augustus 2005.

gruwelen uit in naam van de christelijke God.' Deze alinea belandt geheid in de archieven van de islamitische propaganda om de stelling te staven dat de islam superieur is. Een filosoof-therapeut zal het toch wel weten! Er klopt er niets van deze beweringen, die we bijna wekelijks wel ergens in de media tegenkomen. Het is niet correct om de daden van een land aan de heersende godsdienst toe te schrijven. Wij rekenen de islam niet de misdrijven tegen de mensheid aan die Saddam Hoessein heeft begaan, ook al zat de huichelaar vaak op zijn knieën in de moskee. Dat Hitler uit naam van Jezus zijn gruwelen uitvoerde, is een ongehoorde verdraaiing van de feiten. In *Mein Kampf* worden joden, vrijmetselaars en katholieken opgevoerd als de vijand. In Dachau zijn 3000 geestelijken omgebracht. Dat het christendom deze en andere gruwelen niet heeft kunnen verhinderen, betekent slechts dat er nog een lange weg te gaan is. Het verschil tussen beschaving en barbarij is vaak niet meer dan een laag vernis. De 20ste eeuw heeft laten zien wat er gebeurt als politieke ideologieën de plaats van religie overnemen: er zijn in absolute en relatieve zin meer slachtoffers gemaakt door communisme en nationaal-socialisme dan door welke godsdienstoorlog ook. Bij de meeste godsdienstoorlogen ging het trouwens eerder om de macht dan om het geloof. Ook onze Tachtigjarige Oorlog was geen godsdienstoorlog, wist men al in Leiden, maar een vrijheidsoorlog tegen een wrede regering die vanuit Brussel zware belastingen oplegde. We waren zogezegd een forse nettobetaler. Noord-Ierland hoort helemaal niet in het rijtje. De Ieren zijn weliswaar katholiek en de Noord-Ieren in meerderheid protestants, maar godsdienst was niet de drijfveer van het Ierse onafhankelijkheidsstreven. Het Iers nationalisme is anti-Brits. De aanpak van de Ierse situatie kan juist tot voorbeeld strekken voor de islam. De door Jan den Boer gewenste vredesbeweging heeft in Ierland inderdaad een voortrekkersrol gespeeld om het godsdienstige argument te ontzenuwen. Voorts hebben zowel de betrokken regeringen als de religieuze leiders het geweld veroordeeld en opgeroepen tot een vredesregeling. De IRA is verkruimeld tot een criminele bende zonder draagvlak. Met zijn opmerking over de indianen en de slavernij is Den Boer volledig het spoor bijster geraakt.

Slavernij

De islam vindt slavernij helemaal niet erg en heeft meer slaven gehaald dan het Westen. Sterker, de slavernij bestaat nog steeds in islamitische

landen als Soedan, Mauretanië, Pakistan en Saoedi-Arabië. Jaarlijks worden er nog zo'n 800.000 slaven, vooral vrouwen en meisjes, verhandeld. In 2003 heb ik met veel moeite bij de minister van Ontwikkelingssamenwerking een potje van 300.000 euro kunnen vrijmaken voor de voorlichtingscampagne van de Verenigde Naties tegen de slavernij. Van de meer dan tien miljoen negerslaven die de moslims uit Oost-Afrika haalden, zijn er weinig in het straatbeeld van Arabische steden te zijn. Waar zijn de nakomelingen – talrijk in Amerika – gebleven? Een hoog sterftecijfer en castratie. Het is allemaal keurig gedocumenteerd door gerenommeerde onderzoekers. In Nederland heeft Hans Jansen er een hoofdstuk in zijn boek *God heeft gezegd* aan besteed en de gezaghebbende studie van Bernard Lewis is leerzaam.[14]

Bovendien is het lariekoek om de behandeling van de indianen en de slaven in de schoenen te schuiven van het christendom. Het tegendeel is waar. Alle beschavingen kennen van oudsher slavernij. De enige beschaving die slavernij op grond van theologische overwegingen[15] heeft afgeschaft, is de christelijke. In het gekerstende Europa was de slavernij al in de Middeleeuwen verdwenen. Toen door de ontdekkingsreizen nieuwe werelddelen werden ontdekt, heeft paus Paulus III in 1537 een veroordeling en excommunicatie uitgesproken over 'Spanjaarden die de indianen of wie dan ook, christen of niet, van hun rechten en hun eigendommen beroven en tot slaaf maken.' De afschaffing van de slavernij is te danken aan het christendom, met name de Quakers en de katholieke Kerk, en niet aan de Verlichting.

In de discussie met de islam moeten we ons verre houden van zalvende gemeenplaatsen als 'alle godsdiensten willen het goede'. Bij onze definitie van het goede past een democratische rechtsstaat, waarin iedereen gelijk is voor de wet, maar dat is niet waar Mohammed B. en zijn kompanen van dromen. Met het vergelijken van godsdiensten komen we geen steek verder in de discussie. Vergelijken maakt een mens ontevreden. De buren hebben altijd een mooiere auto. Het is beter te kijken naar aanknopingspunten waarover we het nu eens zijn en waarmee we verder kunnen. Die aanknopingspunten kunnen we ten dele in de godsdienst vinden, voor zover het een discussie tussen gelovigen betreft. In de Raad van Kerken van veel gemeenten vindt allang zo'n interreligieuze dialoog plaats. Dat is een goede zaak. Maar

14. *Race and Slavery in the Middle East*, Oxford University Press, 1994.
15. *God heeft gezegd*, pagina 106.

langs deze weg bereiken we de fundamentalisten noch de onkerkelijken en juist tussen deze groepen is de botsing het hevigst. De enige gemeenschappelijke noemer is de burgerlijke wet, die voor iedereen geldt. Een Europese islam betekent een islam die de wettige overheid erkent en gehoorzaamt. De islam kent listige juristen en die kunnen net zo goed een compromis bedenken als bijvoorbeeld de reformatorische kerken dat hebben gedaan. Een mooi voorbeeld is het beginselprogramma van de Anti-Revolutionaire Partij uit 1961. Ik neem de eerste vier artikelen letterlijk over en vraag mij af of dit concept met aanpassingen bruikbaar zou kunnen zijn voor islamitische politici in Nederland.

1. De ARP ziet het als haar roeping werkzaam te zijn en de strijd te voeren voor het behoud en de versterking van Gods Woord op het openbare leven.
2. Terwijl zij de roeping der Kerk erkent om het Woord Gods voor heel het leven te verkondigen, is zij de overtuiging toegedaan, dat Overheid en volk bij het licht der Heilige Schrift zelfstandig hebben te verstaan wat dit voor het staatkundig leven van elke tijd heeft te zeggen.
3. Zij beschouwt het souvereine gezag van God en niet de volkswil als grondslag van het overheidsgezag. Zij houdt geen enkele staatsvorm voor de enig aanvaardbare. Voor Nederland echter oordeelt zij, dankbaar voor de zegen die God in het huis van Oranje geeft, de meest geschikte regeringsvorm het grondwettelijke koningschap der Oranjes, zoals dit zich geleidelijk uit de Republiek der 16e eeuw heeft ontwikkeld.
4. Zij erkent de Overheid als de met de zwaardmacht beklede dienares van God, die geroepen is de gerechtigheid te handhaven en de natie te regeren, het volk ten goede.

Het zal de lezer opvallen dat ik door het aanreiken van deze tekst niet pleit voor het terugdringen van de godsdienst uit het openbare leven. In het voetspoor van Pim Fortuyn ben ik van mening dat de scheiding van Kerk en Staat de enige manier is om verschillende religies en levensovertuigingen vreedzaam naast elkaar te laten samenleven. Maar scheiding van Kerk en Staat betekent niet scheiding van geloof en politiek. Van oudsher gold dat de Kerk de macht had voor het bestuur van de ziel van de mens (sacerdotium) en de wereldlijke overheid de tijdelijke aardse zaken regelde (regnum). Het is de Staat en

niet de Kerk die de burgerlijke vrede garandeert, en het is de rede en niet de Openbaring waarop een beroep moet worden gedaan in alle kwesties, die met wereldlijke rechtspraak te maken hebben. Deze formulering die teruggaat tot Marsilius van Padua, werd in de Middeleeuwen[16] de gangbare opvatting. De scheiding van Kerk en Staat is bevestigd door Vaticanum II, de huidige paus en zijn voorganger. Het kerkelijk recht geldt niet in wereldlijke zaken en omgekeerd houdt de staat zich buiten zaken van religieuze of kerkrechtelijke aard, zoals de benoeming van bisschoppen. Maar een bisschop heeft dus het volste recht kritiek uit te oefenen op politieke zaken. Niet vanuit de passieve vrijheid van godsdienst, maar vanuit de actieve vrijheid van meningsuiting. Als morele onderwerpen op de politieke agenda staan, bijvoorbeeld abortus of homosexualiteit, dan heeft iedereen het recht zijn mening daarover te geven, dus ook de bisschop, dominee of imam. Politieke partijen op godsdienstige grondslag zijn niet alleen toegestaan, maar zelfs wenselijk, omdat bij een democratische afweging alle geluiden moeten worden gehoord. De parlementaire democratie werkt als een filter. De wetten die aldus tot stand komen, gelden voor iedereen. De overheid is onpartijdig. Mijn partij heeft herhaaldelijk gepleit voor het vastleggen van het neutraliteitsbeginsel in de grondwet, maar dat botst kennelijk nog te veel met de reformatorische staatsidee, zoals treffend weergegeven in het ARP-beginselprogramma.

Koudwatervrees

De overheid moet de wet toepassen zonder aanzien des persoon en heeft dus het volste recht te controleren of levensbeschouwelijke organisaties zich houden aan de wet. Wat dit betreft, bestaat er te veel koudwatervrees als het gaat om het onderzoeken van politiek-godsdienstige opvattingen. Theologische opvattingen vallen onder de vrijheid van godsdienst. De scheiding van Kerk en Staat werd in 2004 heel helder geformuleerd in het Europees parlement door Rocco Buttiglione, die kandidaat was voor de functie van Eurocommissaris. Buttiglione zei: 'Homosexualiteit is een zonde, maar niet strafbaar'. Hij werd als gelovig katholiek weggestemd door het Europees parlement, omdat de liberalen zich heel onnadenkend hadden aan-

16. Zie *Het Westen en de Islam*, Roger Scruton, Houtekiet, 2001.

gesloten bij de linkse gedachtepolitie. Zonde is een theologisch begrip. Het heeft te maken met iemands zielenheil. Als je niet in zielen of een hiernamaals gelooft, is het begrip niet van toepassing. Het heeft niets te maken met het publieke domein: we zijn geen theocratie. Discriminatie van homoseksuelen in het publieke domein dient met kracht te worden tegengegaan. Maar dat laat iemands privé-opvatting buiten beschouwing. Als de ingezette aanval van de links-liberale gedachtepolitie op Buttiglioni een maatstaf zou worden, dan betekent het dat een gereformeerde politicus, die persoonlijk moeite heeft met abortus en euthanasie, geen minister van Justitie kan zijn; dan betekent het dat een pacifist die een hekel heeft aan uniformen, geen minister van Defensie kan zijn; dan betekent het dat geen enkele moslim nog minister of Eurocommissaris zou kunnen worden, want in vergelijking met Buttiglione is zelfs een gematigde moslim nog extreem van opvatting. Maar de scheiding van Kerk en Staat brengt ook met zich mee dat we een bestuurder niet moeten vragen naar zijn zielenroerselen, maar of hij bereid is onpartijdig de wet uit te voeren. Het verschil tussen theologie en strafrecht is helaas niet bij iedereen doorgedrongen. Toch is dat essentieel, want in de sjaria gaan deze twee aspecten moeiteloos in elkaar over, zoals blijkt uit dit praktijkvoorbeeld: homosexualiteit is zondig, dus moet de homo worden gedood door hem vanaf het hoogste gebouw te gooien.

Tot de komma is het een theologische opmerking, die valt onder de vrijheid van godsdienst; na de komma is het aanzetten tot moord en valt het onder het strafrecht.

We moeten de invloed van religie op het dagelijks leven niet overschatten. Het van oorsprong pacifistische christendom heeft de natuurlijke agressie van de mens onvoldoende kunnen beteugelen, de van oorsprong militante islam is gepacificeerd door de natuurlijke vredelievendheid van de mens. We zijn tenslotte allemaal mensen die beurtelings vechten en vrijen, soms agressief zijn, maar meestal vredelievend. Dat in goede banen te leiden is in een democratische rechtsstaat de taak van de burgerlijke overheid.

Pleidooi voor een Europa van de menselijke maat

'Europa zal inderdaad ten onder gaan als het niet vecht voor zijn talen, zijn plaatselijke tradities en autonome sociale gemeenschappen. Als het vergeet dat "God in het detail gelegen is".' De cultuurfilosoof George Steiner wond er in november 2003 in Tilburg[1] geen doekjes om. 'Het Europese beschavingsideaal moet uitgaan van de tweeledige erfenis Athene en Jeruzalem.' Zijn klemmende pleidooi voor cultuur en wetenschap als basiskenmerken van de Europese beschaving staat haaks op de ontwikkeling naar een federatieve Europese superstaat, waarin de menselijke maat verloren gaat.

We zijn vergeten waar het bij de Europese gedachte werkelijk om ging: een waardengemeenschap, gebaseerd op de joods-christelijke humanistische traditie. Die vormde het uitgangspunt van het denken over Europa in de jaren vijftig en zestig. Prinses Beatrix in 1961[2]: 'Maar wij hebben toch vaste idealen, er bestaan toch vaste waarden die ons leiden. Het christendom, het humanisme en, op het terrein der praktische verwezenlijkingen, het verenigd Europa.' Het is ook goed om in gedachten te houden dat de Europese gedachte wortel schoot na de bittere ervaringen van de Tweede Wereldoorlog in een periode die werd gekenmerkt door de confrontatie met het communisme. De Belgische oud-premier en 'founding father' van de Europese Economische Gemeenschap Paul-Henri Spaak[3] drukte het in 1963 zo uit: 'Wanneer Europa's integratie een feit is geworden, vind ik dat op het voornaamste plein van Europa voor Stalin een standbeeld moet worden opgericht, (...) want het is grotendeels angst voor het communisme die ons ertoe dwong op de meest effectieve momenten de meest vruchtbare stappen te doen. (...) De commu-

1. 'The Idea of Europe', George Steiner, 20 november 2003, Nexus-lezing.
2. 'Onze generatie en haar verantwoordelijkheid', rede in Toulouse, 30-9-1961.
3. *Karakter en cultuur van Europa*, Spectrum 1963, pagina 14.

nisten ontkennen de waarde van het individu, eerbiedigen niet de menselijke waardigheid en bouwen aan een maatschappij waarin de mens het subject en het object van de staat is, en hetgeen wellicht nog erger is, van de politieke partij.' Mij bekruipt dan een ongemakkelijk gevoel, wanneer ik de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, de oud-communist Joschka Fischer, vurig hoor pleiten voor één Europese staat, met één grondwet, één Europese president en één leger. Europa, de droom van kunstenaars, filosofen en andere wetenschappers, is ontvoerd en gegijzeld door politici en economen. Er is sprake van een onheilige alliantie tussen multinationals, die economisch profijt trekken van de schaalvergroting, en linkse politici die in de nadagen van het socialisme, dat gelijktijdig met de Muur omviel, via Europese instituties alsnog een geslaagde greep naar de macht lijken te doen. De schijndemocratie van het Europese parlement blijkt een heel wat effectievere methode om de socialistische heilsstaat in te voeren dan de klassenstrijd. Maar is dit geperverteerde, verpolitiekte Europa iets wezenlijks anders dan de leuze 'Proletariërs aller landen verenigt u'? Michael Gorbatsjov noemde het raadselachtig waarom men in West-Europa probeerde de Sovjet-Unie weer in te voeren. Want daarmee vertoont de Europese Unie grote overeenkomst.

Desastreus

Wat links Europa wil, is duidelijk en wordt niet onder stoelen of banken gestoken. De Verenigde Staten van Europa moeten een politiek-economische supermacht worden en ook in militair opzicht een tegenwicht vormen voor de Verenigde Staten van Amerika. De NAVO kan dan verdwijnen, terwijl nu juist de transatlantische band ons welvaart en veiligheid heeft gebracht. Een desastreuze ontwikkeling. George Steiner: 'Het is onzin te veronderstellen dat Europa zich zal kunnen meten met de economische, militaire en technologische macht van de Verenigde Staten. Azië, en met name China, is al hard op weg om Europa in demografisch, industrieel en uiteindelijk geopolitiek belang voorbij te streven. De dagen van het imperialisme en de diplomatieke hegemonie van Europa liggen ver achter onder ons.' Toch koersen wij af op de managersbureaucratie, waarvoor de socioloog Max Weber al waarschuwde. Hoe komt dat? Misschien, zegt Steiner, hebben we ons niet altijd de goede vragen gesteld. 'Het is mogelijk dat de toekomst van "de idee Europa", als die er is, minder afhankelijk is van centraal bankieren en landbouwsubsidies, van investeringen in technologie of gemeenschappelijke tarieven, dan ons wordt geleerd te geloven. (...) het is onwaarschijnlijk dat die visie de menselijke ziel zal aanspreken.'

De Belgische premier Pierre Harmel[4] waarschuwde al in 1963 voor het teloorgaan van de verscheidenheid. 'De Europese opvoeding moet op deze verscheidenheid de nadruk leggen, want in Europa is een systematische eenmaking van het programma onmogelijk zonder dat wij ophouden onszelf te zijn: een uniforme model-Europeaan is slechts een verarming.'

Godsdiensttwisten

Steiner: 'De idee Europa is verweven met de doctrines en de geschiedenis van het westelijke christendom. Onze architectuur, beeldende kunst, muziek, literatuur en filosofie zijn doordesemd van christelijke waarden en verwijzingen. De Europese geletterdheid was de vrucht van christelijk onderwijs. Het lot en de politieke kaart van Europa zijn bepaald door godsdienstoorlogen.' Ook het verval van Europa is ingezet door godsdienstige twisten, met als absoluut dieptepunt het antisemitisme dat leidde tot de Holocaust. 'Europa pleegde zelfmoord door zijn joden te vermoorden'. Steiner ziet een lichtpuntje: 'Uit de schaduwen van godsdienstvervolging zou een postchristelijk Europa kunnen verrijzen, zij het langzaam en op moeilijk voorspelbare manieren. In een wereld die zich momenteel in de greep van een moordzuchtig fundamentalisme bevindt (...) zal West-Europa misschien het dwingende voorrecht genieten een seculier humanisme te ontwikkelen en in praktijk te brengen. Als het zijn duistere erfenis van zich kan afspoelen door die erfenis onbeschroomd onder ogen te zien, dan kan het Europa van Montaigne en Erasmus, van Voltaire en Kant opnieuw de weg wijzen. Dit is een opdracht voor de geest en voor het intellect.'

In het licht van bovenstaande overwegingen moeten de huidige ontwikkelingen tot grote bezorgdheid leiden. Twee zaken springen daarbij in het oog. Ten eerste de toenemende macht van de Brusselse bureaucraten en politici, waardoor het democratisch tekort en de kloof met de burger worden vergroot. Ten tweede de onstuitbare groei van de Europese Unie, inclusief de mogelijke toetreding van Turkije.

4. *Karakter en cultuur van Europa*, Spectrum 1063, pagina 101.

Op deze twee punten zal ik kort ingaan. Volgens de voorstanders van de Europese grondwet wordt het democratisch tekort verminderd door meer bevoegdheden te geven aan het Europees parlement en het Europese Hof van Justitie. Dit is de omgekeerde wereld. De Nederlandse grondwet wordt overvleugeld door de Europese grondwet, die staatsrechtelijk hoger in rangorde is. Bovendien krijgt het Europese Hof door regeringen benoemde rechters, het recht nationale wetten te toetsen aan de Europese wetten. Die wetten komen tot stand in een Europees parlement, bestaande uit bijna 750 leden, afkomstig uit 25 landen en tientallen politieke partijen. De droom van een links Volksfront krijgt daarin opnieuw gestalte. De burger herkent zich absoluut niet in dit Brusselse circus, dat naar believen de Europese rechter kan inschakelen om nationale regeringen tot inschikkelijkheid te dwingen. Het is waar dat nationale parlementen (ten minste acht tezamen) bezwaar kunnen aantekenen tegen voorstellen van de Europese Commissie, maar een voorstel 'heroverwegen' is niet hetzelfde als een voorstel verwerpen. De Commissie kan het verzoek terzijde schuiven, nog los van het feit dat een hele toer is om acht nationale parlementen binnen de gestelde termijn op één lijn te krijgen. Het is politiek dwaas om de macht in Brussel te versterken. Het is een symptoom van de managersziekte die alom heerst. Een noodremprocedure lost dit probleem niet op. Het woord alleen al impliceert dat het vaak mis kan en zal gaan. Meer macht voor het Europees parlement is een fopspeen. Democratie groeit van onderen. Daarom moet juist de rol van de nationale parlementen worden versterkt. De praktijk heeft uitgewezen dat de regeringsleiders en hun vakministers de dienst uitmaken in Europa. Een verscherpte controle op de nationale regeringen door hun parlementen brengt de Europese besluitvorming naar de lidstaten zelf en daarmee dichter bij de burger. Een Nederlandse minister zou niet zonder mandaat van de Tweede Kamer naar Brussel mogen afreizen om daar verstrekkende beslissingen te nemen.

Turkije

De toetreding van Turkije tot de Europese Unie kan rampzalig uitpakken voor welvaart en veiligheid. De welvaart zal verminderen door de zware lasten, nu geschat op veertien miljard euro, waarvan twee miljard voor Nederland. De migratie, officieel geschat op 'slechts' 100.000 arbeidsmigranten voor Nederland, zal onbeheersbare proporties aannemen om de eenvoudige reden dat gezinsvorming en hereniging niet langer aan regels kunnen worden gebonden. Er leven al meer dan vier miljoen Turken in Duitsland en Nederland, die hun familieleden gastvrijheid moeten bieden, zoals dat ook gebeurde na de onafhankelijkheid van Suriname. Wat de gevolgen van de voortgaande Europese uitbreiding zijn voor de welvaart, zien we op kleinere schaal in Duitsland dat de hereniging met Oost-Duitsland economisch nog niet heeft verwerkt.

De externe veiligheid is absoluut niet gediend met de Turkse toetreding. Europa grenst dan direct aan instabiele staten als Iran, Irak en de Kaukasus met oncontroleerbare grenzen. Europa wordt rechtstreeks betrokken in bijvoorbeeld het Koerdische onafhankelijkheidsstreven. De externe veiligheid van Europa en Turkije wordt alleen verzekerd door de NAVO. In dit opzicht is de Europese eenwording niet nodig of zelfs contraproductief. De interne veiligheid is niet gediend met de komst van een invloedrijke islamitische partij in het Europese parlement. De Turkse afvaardiging zal de grootste nationale fractie vormen en een stimulans worden voor het ontstaan van een islamitisch blok. Niet voor niets waarschuwde de Libische leider Khadaffi in de Italiaanse media[5] voor de gevolgen van de Turkse toetreding. 'De islamitische wereld, inclusief extremisten als Bin Laden, zijn blij met de Turkse toetreding. Het is hun paard van Troje.' Waarom ontstaan oorlogen? Als burgers van oordeel zijn dat zij financieel worden benadeeld en zich niet herkennen in de machthebbers, die zich in een verwijderd machtscentrum bevinden. Denk aan onze Tachtigjarige Oorlog met zijn tiende penning en het 'verre' Brussel. De Europese Unie is in de voorgestelde vorm een recept voor een catastrofe. Wat nu de Nederlandse burgers in milde mate vinden, zal een toekomstige Turkse generatie ook ervaren. Turkije is terecht een trotse natie. Het enthousiasme over het lidmaatschap zal binnen tien jaar na toetreding verdampen als Ankara de knellende regels en zeker de inmenging in binnenlandse aangelegenheden vanuit Brussel ondervindt. De godsdienstvrijheid, de mensenrechten, de Koerdische kwestie en de erkenning van Cyprus zijn zaken die niet vanuit Brussel mogen worden opgelegd, maar door Turkije zelf moeten worden geregeld. Met economische hulp als bevoorrecht handelspartner, als geassocieerd lid met bewegingsvrijheid. Maar niet als gewoon lid met een volledig vrij verkeer van personen en Brusselse

5. http://www.middle-east-online.com/english/libya?id=12167

bestuursdwang. Dat is op termijn vragen om problemen. En zo komt via de Turkse achterdeur het spook van godsdienstige twisten weer Europa binnen. Omdat linkse politici en Brusselse bureaucraten maling hebben aan de lessen van het verleden, aan de Europese traditie die is gegrondvest op de waarden die zich na eeuwen hebben ontwikkeld uit het christendom, jodendom en humanisme. Het is voor iedereen beter als de onderhandelingen met Turkije worden stopgezet.

Federatie in wording

Dat wij onze nationale soevereiniteit inleveren wordt door de regering nooit hardop in eigen land gezegd. Wat dat betreft zijn de Europese socialisten eerlijker. Maar soms, zoals in december 2004 in Berlijn, waant minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot zich veilig. Want daar zei hij: 'Europa is een federatie in wording, want het draagt zonder enige twijfel kenmerken in zich van een samenwerkingsverband. Ik wijs bijvoorbeeld op de gemeenschappelijke munt, de gemeenschappelijke handelspolitiek, het Europese veiligheids- en defensiebeleid en, naar wij hopen in de toekomst, een buitenlands beleid met een gemeenschappelijke, diplomatieke dienst en een gemeenschappelijke minister van Buitenlandse Zaken.' Ben Bot is een warm voorstander van de Europese uitbreiding en is net als zijn voorganger Jaap de Hoop Scheffer van mening dat de Nederlandse belangen het beste gediend worden door de Grote Drie niet voor de voeten te lopen. Het is echter principieel onjuist het buitenlands beleid over te laten aan Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. Deze Grote Drie hebben in de Europese geschiedenis ook de grootste fouten gemaakt. Dat Europa geen moslimgebied is geworden, hebben we bepaald niet te danken aan Frankrijk, maar aan Polen, Oostenrijk en Malta. De mislukte Britse dekolonisatie zorgt tot op de dag van vandaag voor problemen in landen als Nigeria, India, Pakistan en het Midden-Oosten. Duitsland hoeft historisch geen nadere toelichting. Het is ook een belediging van middelgrote landen als Nederland en Tsjechië, die grote denkers op het gebied van het internationale recht hebben voortgebracht, van Hugo de Groot en Erasmus tot Comenius en Havel.

Een Europese federatie, laat staan een eenheidsstaat, zonder dat de burger hierover is geraadpleegd, is een fatale vergissing. Wij hebben ons met succes verzet tegen de Europese grondwet die beoogde de geesten rijp te maken voor een federatie. Dat de regering op 1 juni 2005 het referendum over de grondwet zou gaan verliezen, stond voor mij al een jaar van tevoren vast. Toen diende ik een motie in, waarin de regering werd verzocht te bevorderen dat het woord 'grondwet' niet meer zou worden gebruikt.[6] De motie werd aangenomen, maar niet uitgevoerd. De voorlichtingscampagne moest daardoor wel falen, want er was absoluut geen eenheid van opvatting over de toekomst van Europa, dus kon er ook geen eenheid van woordvoering zijn. Die eenheid van opvatting bestaat er ook niet in de Europese lidstaten. Als burgers zich in de inhoud van de grondwet verdiepen en doorkrijgen dat er wel degelijk sprake is van federale ambities, groeit vanzelf de tegenstand. Hoe meer voorlichting, hoe meer neestemmers.

Een stem tegen de grondwet is echter geen stem tegen Europa. Integendeel, de welvaart en de veiligheid die moeizaam zijn opgebouwd door de Europese Economische Gemeenschap en de NAVO, worden door een federaal Europa bedreigd. Europese politici leiden aan dezelfde grootheidswaan, waardoor bedrijven als KPN en Ahold bijna te gronde zijn gericht. Groter is niet altijd beter. Europa moet een unie van soevereine staten blijven, waarin het subsidiariteitsbeginsel geldt. Brussel doet niets wat net zo goed of beter in de lidstaten zelf kan worden gedaan. Wij willen een Europa van de menselijke maat, waarin de burger zich kan herkennen en waarin de nationale identiteit niet verloren gaat. Ik sluit af met een citaat uit *Zielloos Europa* van Pim Fortuyn, dat naadloos aansluit bij de regels waarmee George Steiner dit artikel opende.

Ik houd van Europa, Ik houd van zijn veelheid aan volkeren,
Culturen, landschappen, weersomstandigheden, talen en mensen.
Ik haat soms de Euro-elite in zijn verwaten achteloosheid.
Kortom, ik wil een Europa van de mensen, van de menselijke maat.
Een Europa van u en van mij!

6. Sam Rozemond, oud-directeur Clingendael, reconstrueerde het debat in Trouw, 11 juni 2005. Balkenende stelde dat het woord federaal vier betekenissen heeft en Bot had het over een constructie sui generis. 'Waarop Herben het onwaarschijnlijk noemde dat de regering het referendum ging winnen met vier mogelijke betekenissen en een constructie sui generis.' En hij voegde eraan toe: 'Ik wil gewoon weten of het doel samenwerking of samensmelting is. Die vraag gaan wij namelijk voorleggen aan de burger.' Rozemond concludeert: 'Men wist zo wat komen ging.' Maar regenten luisteren nu eenmaal niet.

In goede banen leiden

door dr. Johan S. Wijne[1]

De sociaal-politieke beroering die zich op dit moment in ons land vertoont, heeft beslist niet zo'n uniek karakter als in tal van commentaren en analyses wordt gesuggereerd. Natuurlijk, de geschiedenis herhaalt zich nooit exact, maar wel is er in de geschiedenis zeker zo veel continuïteit te constateren als er zich veranderingen voordoen en zijn er regelmatig algemene ontwikkelingen die niet exclusief aan gebeurtenissen zijn te verbinden.

Tot die algemene ontwikkelingen die zich regelmatig ook in de geschiedenis van ons land hebben voorgedaan, horen sociaal-politieke beroeringen als waar we afgelopen maanden getuige van zijn. Op zichzelf is dit geen onderwerp voor een beschouwing in het AMT[2], ware het niet dat steeds vrijmetselaars er een belangrijke rol bij hebben gespeeld en dat die rol vooral matigend was in díe zin, dat in het bijzonder door hun optreden ontsporingen konden worden voorkomen. Dat kan worden geconcludeerd uit de portretten van een aantal vrijmetselaars die in de politieke geschiedenis van ons land een rol hebben gespeeld. De bundeling van die portretten wordt door FAMA uitgegeven en zal in het najaar verschijnen. Dat er nu aandacht aan wordt besteed, heeft er mee te maken dat ook in de huidige sociaal-politieke beroering een vrijmetselaar een belangrijke rol speelt.

1. De historicus en publicist Johan Stephan Wijne werd bekend als geschiedschrijver van de sociaal-democratie in ons land. Belangrijke boeken van zijn hand zijn de biografie Stuuf Wiardi Beckman uit 1987, zijn nog immer actuele proefschrift uit 1992 Tussen dogma en werkelijkheid. De ideologische gijzeling van de sociaaldemocratie in Nederland als bijdrage tot haar isolement tijdens het interbellum en De Bergrede en het socialisme uit 1996. Johan Wijne was o.a. voorzitter van de Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers en het Centrum voor Levensbeschouwing en Politiek. Hij werd in 1959 opgenomen als leerling-vrijmetselaar in – heel toepasselijk – de Bredase Loge 'Het Vrij Geweeten'. Op 22 maart 2005 legde hij op 75-jarige leeftijd de aardse werktuigen neer.
2. Dit artikel verscheen in het *Algemeen Maçonniek Tijdschrift* van juni 2002.

Aristocratieën

Deze beroeringen vertonen in het algemeen eenzelfde patroon. In elke samenleving is er vrijwel altijd een ontwikkeling te constateren die geduid kan worden als een aristocratiseringsproces. Er komen mensen aan de leiding die steeds intensiever wordende onderlinge contacten hebben en op die manier onder en met elkaar de gang van zaken in die samenleving regelen. Er is dan vaak de neiging van deze aristocratieën onder elkaar te blijven en weinig kansen voor nieuwkomers te geven. Dat wordt wel eens een regentenmentaliteit genoemd.

Zolang er een redelijk goed functionerend bestuur is, dat weinig reden geeft tot ontevredenheid of onbehagen, kunnen die aristocratieën doorgaan zonder zich veel te hoeven aantrekken van degenen die ook zo graag willen meedoen, maar buitengesloten blijven. Dit verandert wanneer het bestuur zodanig tot ontevredenheid en onbehagen leidt, dat er een volksbeweging ontstaat. Dat deed zich voor in ons land in de tweede helft van de 18de eeuw. Joan Derk van der Capellen tot den Pol was toen zo'n buitengeslotene en hij ageerde tegen het regentenregiem met zijn pamflet *Aan het volk van Nederland.* Dit werd een belangrijke handleiding voor de sociaal-politieke beweging die toen ontstond: de Patriotten. De radicalen in deze beweging dachten in 1795 met de Bataafse Revolutie een complete zegepraal voor hun ideeën te kunnen bewerkstelligen. Maar dan is het de vrijmetselaar Jacob Abraham Uitenhage de Mist, die dat als gematigd patriot weet te verhinderen. In het midden van 19de eeuw deed zich opnieuw een dergelijke situatie voor. Er was weer iemand die aan de macht wilde deelnemen, maar vanwege zijn kleinburgerlijke afkomst daarvan werd uitgesloten door de toenmalige regenten. Dat was Johan Rudolf Thorbecke. Ook hij kwam met een politiek pamflet: *Over het hedendaags staatsburgerschap* en werd de leider van een democratiseringsbeweging. En opnieuw was het een vrijmetselaar – Ewold Willem van Dam van Isselt, net als voordien De Mist behorend tot het patriciaat – die een matigende invloed uitoefende.

Revolutie

Aan het einde van de 19omde eeuw is er grote beroering rond het sociale vraagstuk. Toen was het Ferdinand Domela Nieuwenhuis die fel van leer trok, maar bij zijn plannen voor een revolutie werd tegengewerkt door de vrijmetselaar Hendrikus Hubertus van Kol, die succes had met zijn inzet om van de socialistische beweging een parle-

mentair-democratische organisatie te maken.

In de jaren zestig van de vorige eeuw was er weer een democratiseringsbeweging, die zich richtte tegen wat ze als een regentenkaste beschouwde, door haar 'establishment' genoemd, en waar haar leider Hans van Mierlo zich als een radicaal manifesteerde. En weer was het een vrijmetselaar, Hendrik Jan Zeevalking, die matigend optrad.

Zij staan voor onze Orde op onze palmares, die prachtige Vlaamse uitdrukking van een erelijst, omdat zij op beslissende momenten in onze politieke geschiedenis zich niet alleen in het Westen hebben doen kennen als vrijmetselaar, maar vooral omdat ze bleven zoeken naar wat mensen verbindt en konden voorkomen dat sociaal-politieke beroering mensen van elkaar zou scheiden. Natuurlijk traden zij niet op als vertegenwoordigers van de politieke opvattingen van de vrijmetselarij, want die zijn er immers niet. En dat er onder hun broeders politieke tegenstanders waren, is dan ook niet verwonderlijk.

En nu is weer de nodige sociaal-politieke beroering in ons land. Opnieuw was er iemand die niet in het circuit van de macht werd toegelaten en zich met felle pamfletten tegen de machthebbers keerde. En een sluimerende ontevredenheid en onbehagen in de samenleving over het bestuur van die machthebbers konden zich vervolgens in een brede volksbeweging manifesteren. Opnieuw is er een vrijmetselaar bij betrokken, Mat Herben, die radicalisering wil voorkomen. Het is aan de latere geschiedschrijving van de vrijmetselarij in ons land na te gaan of hiermee de traditie is voortgezet die met De Mist begon.

Een levenshouding voor vrije burgers

Vrijheid, verdraagzaamheid, broederschap. Drie trefwoorden waarmee de vrijmetselarij kan worden gekarakteriseerd. De vrijmetselarij gaat uit van ieders recht om zelfstandig te zoeken naar waarheid, streeft naar de algemene broederschap der mensen, kweekt verdraagzaamheid, zoekt op wat mensen en volken vereent en tracht verdeeldheid weg te nemen. Hoge idealen die zijn vastgelegd in de beginselverklaring. Toch is de vrijmetselaar geen wereldvreemde wereldverbeteraar. Vrijmetselaren willen positief en creatief denkende mensen zijn, die met beide benen op de grond staan. Wie daar anders over denkt, is slachtoffer van een taai vooroordeel.

De vrijmetselaar komt in de loge om beter mens te worden. Niet om beter te worden dan een ander, dat zou strijdig zijn met het uitgangspunt van de gelijkheid. Maar om zichzelf te verbeteren. Een mens die beantwoordt aan zijn hoge roeping. Een mens bij wie denken, voelen en willen in harmonie zijn. In vrede met zichzelf en zijn omgeving. Iemand die zijn 'Sitz im Leben', zijn draai, gevonden heeft. Vrijmetselaren zijn gewone mensen, aan wie niets menselijks vreemd is. Het is niet toevallig dat het 'Ken uzelf' steeds weer aan hen wordt voorgehouden. In hedendaags Nederlands zouden we zeggen: 'Verbeter de wereld en begin bij jezelf.'

Een vrijmetselaar zal niet betweterig optreden, maar zijn mening vergelijken met die van een ander. De scheidslijn die gewoonlijk in de vrijmetselarij wordt getrokken, is: denkt een kandidaat dogmatisch? Een vrijmetselaar zoekt zelfstandig naar waarheid. Iemand die de wijsheid in pacht denkt te hebben, is uitgezocht en heeft in de Orde dus niet veel te zoeken. Een overtuigd atheïst zal evenmin lid willen worden – ook hij zoekt niet meer en weet het allemaal al. De Orde is overigens niet tegen het dogma als leerstelling, wel tegen een dogma dat anderen dwingend wordt opgelegd. Veel vrijmetselaars

zijn praktiserend lid van een kerk. Zij aanvaarden de geloofsartikelen vrijwillig en uit overtuiging. De vrijmetselarij geeft verdieping aan hun geloofsbeleving en gelegenheid tot dialoog met andersdenkenden.

Methode

Vrijmetselarij is geen godsdienst, geen ideologie of levensbeschouwing. En zeker geen sekte of geheim genootschap. De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden is een democratische vereniging, waarvan de leden streven naar verdieping van inzicht op geestelijk en zedelijk gebied. Zij gaat daarbij uit van het bestaan van een geestelijke werkelijkheid achter het waarneembare, die wordt aangeduid als de Opperbouwmeester des Heelals. In dat streven staat de Orde natuurlijk niet alleen. Er zijn meer groeperingen die hetzelfde beogen. Maar de vrijmetselarij onderscheidt zich van andere organisaties op dat terrein door haar bijzondere methode van werken. Zij maakt daarbij gebruik van symbolen en rituelen, die op zinnebeeldige wijze de levensloop van de mens uitbeelden. Symbolen zijn hulpmiddelen bij het overbrengen van gedachten of gevoelens die vaak moeilijk onder woorden zijn te brengen. Waar woorden ontoereikend zijn, kunnen ze een geestelijke meerwaarde toevoegen aan voorwerpen, gevoelens, handelingen en verschijnselen. In ons dagelijkse leven bedienen we ons onbewust van talloze symbolen, waarvan iedereen meteen de bedoeling begrijpt: een bos bloemen, de trouwring, de nationale driekleur, het kruis, een handdruk, enz. Niet iedereen is overigens gevoelig voor symbolen. Strikt rationele mensen die bijvoorbeeld aangeboden bloemen niet waarderen, omdat 'ze toch snel verwelken'. Zo iemand, die niet de intentie achter het gebaar weet te waarderen, is ongeschikt voor de methode van de vrijmetselarij.

Bouwsymboliek

Voor vrijmetselaren is hun symboliek een taal die zij verstaan, waar ter wereld zij elkaar ook ontmoeten. Waar het gesproken of geschreven woord misverstanden kunnen veroorzaken, schept die gemeenschappelijke symbolentaal eenheid tussen mannen met totaal verschillende maatschappelijke achtergronden, opvattingen en karakters.

In de vrijmetselarij neemt de bouwsymboliek, erfenis van de ambachtelijke loges uit de Middeleeuwen, een zeer belangrijke plaats in.

De vrijmetselaar ziet wereld en leven als een te voltooien bouwwerk. Hij bouwt aan de tempel der mensheid, aan een betere wereld, waarbij hij zichzelf ziet een bouwsteen. Een geliefde uitdrukking is dat de mens een ruwe steen is, die moet worden bekapt en gepolijst tot een zuiver kubieke steen, zodat die gave steen kan worden ingepast in het bouwwerk van levende stenen.

Passer en winkelhaak vormen internationaal hét herkenningsteken van de vrijmetselarij. De passer wordt verbonden met de gedachte aan maatgeven, scheppen, afpassen. Hij is ook het symbool van de uitstralende Liefde uit het Oosten, het symbool van de Opperbouwmeester die alles ordende naar maat, getal en gewicht. De winkelhaak met zijn rechte hoek symboliseert de mens die het Licht ontvangt, de mens die zich in de 'rechte verhouding' weet te plaatsen tot de Opperbouwmeester en tot zijn medemens. En zo hebben alle gereedschappen (hamer, beitel, troffel, waterpas, schietlood) hun eigen symbolische functie en betekenis.

De lichtsymboliek speelt eveneens een belangrijke rol. Bijbel, passer en winkelhaak worden de drie Grote Lichten van de vrijmetselarij genoemd. Door de eeuwen heen worden mensen die zich met geestelijke verdieping bezighouden, geboeid en genspireerd door de tegenstelling tussen licht en duisternis, waarin zij de strijd tussen goed en kwaad verzinnebeeld zien. De Middeleeuwse kathedralen worden wel omschreven als een gebed in licht en steen. Bij rituele werkzaamheden ligt in de Werkplaats de bijbel (het Eerste Grote Licht) opengeslagen bij het Evangelie volgens Johannes, waarin nadrukkelijk wordt verwezen naar de betekenis van het licht dat in de duisternis schijnt. Bij de inwijding van een niet-christelijke kandidaat wordt overigens het 'boek der heilige wet' gebruikt dat door de betrokkene wordt erkend, bijvoorbeeld de koran, de thora of de Bhagavad Gita. Er is dus altijd een heilig boek geopend als symbool van hogere waarden en normen.

Rituelen

Behalve door de bouw- en lichtsymboliek wordt de werkwijze ook gekenmerkt door de toepassing van rituelen, ceremoniële handelingen. Oudtijds kende men tal van riten die in sterk aangepaste vorm voortbestaan als gebruiken bij geboorte, huwelijk, dood en andere belangrijke gebeurtenissen in een mensenleven. De vrijmetselarij is een in-

wijdingsgenootschap. In de loges wordt gewerkt in een stelsel[1] van drie graden: leerling, gezel en meester. Elk nieuw lid beleeft zijn plechtige toetreding op eigen wijze, afhankelijk van persoonlijke instelling, achtergrond en opvattingen over grote levensvragen. Het lijkt allemaal spel en dat is het in zekere zin ook. Maar dan wel een verheven spel met diepe waarden en betekenissen, die de deelnemer zelf moet ontdekken. Het kan hem helpen zichzelf beter te leren kennen en zijn antwoord te vinden op vragen naar het Waarom en Waartoe van zijn bestaan. In het algemeen, bij voldoende ijver, wordt de leerling na een jaar bevorderd tot gezel. Dan staan zelfontplooiing en dienen van de medemens centraal in het ritueel. Na wederom een jaar kan de verheffing tot meester plaatsvinden. De meestergraad verwijst naar offerbereidheid uit liefde tot de medemens en leert de vrijmetselaar zich te plaatsen in de juiste verhouding tot de Opperbouwmeester. Samen beelden de drie rituelen de levensgang van de mens uit, de reis van duisternis naar licht.

De tekst van de ritus wordt door de Orde niet expliciet openbaar gemaakt. Er wordt verwezen naar talloze boeken, die wetenschappers erover hebben geschreven. De serieuze kandidaat wordt echter ontraden van tevoren kennis te nemen van hetgeen hem te wachten staat. De finale van een voetbalkampioenschap is ook niet spannend als je de uitslag al hebt gehoord. Het gaat immers om de persoonlijke belevenis. De werking van de ritus zou benadeeld worden, indien de gang van zaken vooraf in alle details aan de kandidaat bekend zou zijn. Datgene waar de mens werkelijk aan hechten wil, te weten een ervaring die tot in het diepste wezen wordt gevoeld, moet ook zélf beleefd worden.

Iemand die niet stap voor stap is ingevoerd in de symboliek, zal de betekenis van de rituelen ook grotendeels ontgaan. Bovendien moet het voor de kandidaat, die tijdens het ritueel de centrale figuur is, een volstrekt nieuwe ervaring zijn die hij ondergaat. In de taal van de moderne psychologie zou men het vrijmetselaarsritueel een rollenspel kunnen noemen, waardoor de kandidaat wordt voorbereid op de realiteit van leven en dood.

Het laat zich raden dat alle verzinselen over de 'geheimzinnigheid' van de vrijmetselarij zijn terug te voeren op het niet verstrekken van de officiële ritualen[2], die trouwens van loge tot loge kunnen verschillen. Echt geheim zijn ze niet. In iedere universiteitsbibliotheek liggen ze ter inzage en menig antiquariaat vraagt er (te veel) geld voor. Maar kennisnemen daarvan geeft slechts een gedeeltelijk en vaak onbegrijpelijk beeld, omdat de essentie pas bij de voltrekking van de ritus – tijdens de inwijding zelf – kan worden doorvoeld en begrepen.

Het geheim van de vrijmetselarij is de unieke belevenis van een gezamenlijke ervaring, die niet kan worden verklaard of onder woorden gebracht, omdat gewone taal daartoe ontoereikend is. Het geheim kan alleen worden gedeeld met hem die het reeds kent. Vergelijkbaar is een muzikale ervaring. De muziek moet je gehoord hebben, het notenbeeld zegt alleen de kenner (de al ingewijde!) iets. Pas na afloop kunnen concertgangers praten over hun 'geheime' beleving van de uitvoering. Geheimen bewaar je in je hart.

(Als belangrijke bron werd geraadpleegd: *Vrijmetselarij – Een verkenningsreis* door W.J.M. Akkermans, een uitgave van het Hoofdbestuur der Orde in Den Haag.)

1. In logeverband worden de drie 'blauwe' of Johannes-graden beoefend: leerling, gezel en meester. Daarnaast bestaan er vervolgpaden die werken in de zgn. 'rode' graden. Deze laatste komen maar enkele malen per jaar bij elkaar. In Nederland zijn populair; de Engelse Royal Arch – het Heilig Koninklijk Gewelf (oudtestamentisch gericht), de graad van Soeverein Prins van het Rozekruis (nieuwtestamentisch). De bekende Schotse ritus, vooral in Amerika belangrijk, verwerkt alle vervolgpaden in één stelsel van 33 graden, waarvan er maar een paar daadwerkelijk worden beoefend. de soms gebruikte aanduiding 'hoge graden' is onjuist, de hoogste inwijdingsgraad is die van meester. Alle trouwe leden worden meester, omdat deze initiatie de kern van de methode vormt. De vervolgpaden staan open vor de vrijmetselaar die de tijd en de belangstelling heeft zich in bepaalde bijbelse, historische of filosofische aspecten van de ritus te verdiepen. Eenderde van de 6000 Nederlandse vrijmetselaars doet dat. De loge is het hart van de vrijmetselarij, het overige een toegift.

2. Een rituaal is het tekstboek, waarin het ritueel is vastgelegd. In de praktijk gebruiken vrijmetselaren alleen het woord 'rituaal', waarmee dan zowel de tekst als de rituele plechtigheid kan worden bedoeld.

Eeuwenoud en eerbiedwaardig

De vrijmetselarij in haar oudste vormen is voortgekomen uit de Britse bouwcorporaties van de Middeleeuwen en is in haar huidige organisatievorm al bijna drie eeuwen oud. De Orde mag ook eerbiedwaardig worden genoemd, omdat zij onder haar leden de grootste geesten en kunstenaars van hun tijd kan rekenen. Mannen van adel in letterlijke en figuurlijke zin. De betekenis van de vrijmetselarij als leerschool van deugd en democratie is enorm geweest, vooral in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. De meeste grote denkers van de Verlichting in de 18de eeuw waren vrijmetselaar: Rousseau, Diderot, Montesquieu, Hume, Burke, Fichte, Goethe enzovoort. Vele koningen[1] en presidenten, priesters en dominees waren vrijmetselaar. In Nederland schrijvers als Johannes Kinker, Multatuli en Jacob van Lennep. Prins Frederik (broer van koning Willem II die zelf ook vrijmetselaar was) was Grootmeester van 1816-1881. Willem Drees was niet alleen stenograaf van de Tweede Kamer, maar ook van het hoofdbestuur der Orde. Drees werd in 1918 ingewijd in de Delftse loge 'Silentium' en bleef tot 1933 actief in de Orde. Om politieke redenen zegde hij toen zijn lidmaatschap op en dat was achteraf maar goed ook. We hoeven er maar aan te herinneren dat in 1941 Grootmeester Hermannus van Tongeren stierf in het concentratiekamp Sachsenhausen. Zijn maçonnieke idealen heeft Drees echter nooit verloochend, al zullen weinig Nederlanders het hebben beseft. Welke inwoner van de Haagse Papaverhof beseft trouwens dat zijn straat is ontworpen volgens de geometrisch-maçonnieke principes van De Stijl-architect Jan Wils? Het bekendste bouwwerk van deze in 1972 overleden Hagenaar is overigens het Olympisch Stadion in Amsterdam.

1. De Pruisische koning Frederik de Grote (initiatie in 1738) deed de beroemde uitspraak dat iedereen in zijn rijk op zijn eigen manier zalig moet worden.
De eerste Europese vorst die vrijmetselaar werd, was Franz Stephan, die in 1736 trouwde met keizerin Maria Theresia. Hij werd in 1731 aangenomen in Den Haag ten huize van de Engelse gezant.

Voorlopig genoeg bekende namen. Vrijmetselaars zijn eigenlijk een beetje wars van het noemen van namen. Niet om reden van geheimhouding, maar omdat het doorgaans niet van belang is. Een vrijmetselaar is immers zelf verantwoordelijk, op hèm komt het aan. Hij kan zich niet achter anderen verschuilen, ook niet als ze beroemd zijn. Dat we nu toch wat bekende namen hebben genoemd, komt omdat dit de snelste manier is om hardnekkige verdachtmakingen te ontzenuwen als zou de vrijmetselarij samenzweren tegen Kerk en Staat. Dat is een bewering die je nog moeilijk staande kunt houden, als je eminente vrijmetselaars als Sir Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt of vadertje Drees ontmoet. De verdachtmakingen zoemen al twee eeuwen rond in kringen van aartsconservatieve, royalistische Fransen, van Abbé Barruel in 1797 tot de groep rondom de geschorste aartsbisschop Lefebvre, die in feite het Tweede Vaticaans Concilie (1961-1965) verwierp en door de paus uit zijn ambt werd gezet. De Franse Revolutie van 1789 wordt door deze koningsgezinde katholieken toegeschreven aan een vrijmetselaarscomplot, waarbij dan gemakshalve wordt vergeten dat de meeste Franse vrijmetselaars – in tegenstelling tot Engeland – van adellijke afkomst waren. Er zijn vele getuigenissen van Franse vrijmetselaars die hun vorstenhuis en de kerkelijke tradities tot het bittere einde toe trouw bleven.[2] De Franse monarchie had te lang getalmd met hervormingen, waarop inderdaad ook door vrijmetselaars werd aangedrongen, waardoor uiteindelijk de volkswoede niet meer te stuiten was. De katholieke Kerk, met name de hogere geestelijkheid, had zich in Frankrijk te veel verbonden met het Ancien Régime om aan de dans te kunnen ontsnappen. In Engeland viel een totaal andere gang van zaken te zien. Daar zorgde de democratische geest van de vrijmetselarij op tijd voor politieke hervormingen, waardoor monarchie en Kerk vast in het zadel konden blijven. De betrokkenheid van individuele vrijmetselaars bij diverse revolutionaire gebeurtenissen is een onuitputtelijke bron voor fantasten die de ene na de andere complottheorie bedenken. Maar het enige dat mannen als George Washington, Simon Bolivar en Giuseppe Garibaldi gemeen hebben, is vrijheidsdrang. De vrijmetselarij is slechts een levenshouding voor vrije burgers, geen politiek systeem voor een nieuwe wereldorde. In de 20ste eeuw waren to-

2. Koning Lodewijk XVI werd tijdens zijn proces welsprekend maar vergeefs verdedigd door de monarchistische vrijmetselaar Romain de Sèze.

talitaire dictaturen als het communisme en het fascisme gezworen vijanden van de vrijmetselaren. De vaak ook nog antisemitische onzin[3] die deze dictaturen hebben verspreid, wordt gretig geciteerd door islamitische fundamentalisten.

Ontstaan

Engeland is de bakermat van de vrijmetselarij, juister gezegd Groot-Brittannië, want de Schotten speelden ook een grote rol. In oude manuscripten uit de 14de eeuw wordt melding gemaakt van gebruiken en regels voor bouwlieden. Alleen de beste vaklui onder hen waren in staat de 'freestone', een hoogwaardige kalksteen, tot bruikbare steenblokken te verwerken. Van de benaming 'freestone mason', later samengetrokken tot 'freemason', is ons woord 'vrijmetselaar' de vertaling. In de bouwloodsen ('lodge', loge) bij de kathedralen leidde de 'Master Mason' de leerlingen en gezellen op. Men woonde en werkte er soms jarenlang samen. Er werd niet alleen over het ambacht gesproken, maar ook over geestelijke waarden. De loge was leerschool des levens. De bouwcorporaties kenden allerlei gedragsregels om het ambacht tegen beunhazerij te beschermen. Waar men van de ene bouwplaats naar de andere trok, waren tekens, handgrepen en wachtwoorden onmisbaar. Allerlei ontwikkelingen leidden ertoe dat de zuiver ambachtelijke (operatieve) vrijmetselarij geleidelijk werd omgevormd tot de bespiegelende (speculatieve) vrijmetselarij. Denk aan de Hervorming, waardoor een einde kwam aan de bouw van gotische kathedralen en de Renaissance die een klasse van erudiete architecten voortbracht. In 1666 woedde in het grotendeels houten Londen een enorme brand. Voor de wederopbouw in steen kwamen vanuit heel Engeland, maar ook van het vasteland, veel bouwlieden naar Londen, waar ze van het parlement dezelfde rechten kregen als de leden van de eens zo sterke Londense bouwgilden. Om financiële redenen werden niet-ambachtslieden als 'accepted freemasons' (aangenomen leden) toegelaten. Ook de in 1661 opgerichte Royal Society, waarvan prominente wetenschappers en vrijmetselaars lid waren, maakte het klimaat rijp voor verandering. Op Sint-Jansdag, 24 juni 1717, werd in Londen door vier, deels nog ambachtelijke loges, de eerste Grootloge opgericht. Dit kan worden gezien als de geboortedatum van de moderne vrijmetselarij. Daarna groeide de vrijmetselarij onstuimig. Men had genoeg van de politieke twisten en godsdienstoorlogen. Velen voelden zich aangetrokken tot de sfeer van broederschap in de loges, waar liefdadigheid werd beoefend en twistgesprekken over godsdienst en partijpolitiek streng verboden waren. Een en ander vond uitdrukking in het Constitutieboek dat in 1723 door de Schotse predikant James Anderson werd opgesteld en waarin een bewerking was opgenomen van de 'Oude Plichten', zoals deze eertijds in de bouwgilden golden. De Oude Plichten vormen nog steeds het belangrijkste maçonnieke wetboek, waarin de zedelijke plichten van de vrijmetselaar zijn vastgelegd. Een belangrijke plicht is het erkennen van het bestaan van de Opperbouwmeester des Heelals.

3. Zoals de Protocollen van de Wijzen van Zion, waarin een complot van joden en vrijmetselaren wordt beschreven. Het is een Russische vervalsing uit 1905, die door Hitler werd herdrukt en nu in Arabische landen een bestseller is.

Proeftuin democratie

Dat de vrijmetselarij zich zo snel verspreidde, is niet verwonderlijk. In die tijd waren er geen andere verenigingen, waarin mannen met uiteenlopende beroepen en maatschappelijke achtergronden met verschillende politieke en levensbeschouwelijke overtuigingen, elkaar konden ontmoeten. Tegenwoordig kunnen we ons dit nauwelijks voorstellen met onze overvloed aan politieke partijen en sportverenigingen. Die bestonden toen nog niet. De vrijmetselarij heeft in belangrijke mate bijgedragen aan het verdwijnen van rangen en standen – en nog belangrijker – aan het ontstaan van democratische structuren. In een tijd dat heersers nog absolute macht bezaten, introduceerden de loges een bestuursvorm waarbij de voorzitter gekozen werd uit de 'bekwaamste onder de bouwlieden'. Op hun beurt leerden de gekozen bestuursleden verantwoording afleggen aan de leden. Met name de Franse filosofen, voorop baron de Montesquieu die in 1730 in Londen werd ingewijd, keken met verbazing en bewondering naar de proeftuin van de democratie. Het verschil tussen Engeland en Frankrijk was duidelijk. In deze beginperiode stonden Kerk en Koning in Frankrijk helemaal niet afwijzend tegenover de vrijmetselarij. Deze werd zelfs gebruikt om de katholieke Stuarts in Schotland weer op de troon te krijgen. In Frankrijk wemelde het van de jacobieten, aanhangers van de verdreven koning James II. Een van hen, Chevalier Ramsay, probeerde in 1737 de Franse koning voor de Schotse zaak te winnen door de 'ware bron van de vrijmetse-

larij' te onthullen. Dit waren de christelijke kruisvaarders geweest. De Engelse Grootloge was volgens Ramsay afvallig. Het heeft niet geholpen, want in 1738 volgde de eerste pauselijke veroordeling. Rome was beducht voor de toenemende invloed in Europa van de vrijmetselarij, waarachter men de hand van Britse protestanten zag. Maar sinds Ramsay is de vrijmetselarij onverbrekelijk verbonden met de Orde van de Tempelieren, ook al is het rechtstreekse verband tussen Franse en Schotse ridders en de vrijmetselarij niet bewezen. Ramsay zelf stierf in 1743 en op 16 april 1746 werd het jacobitische invasieleger bij Culloden in de pan gehakt. Alle leiders van de jacobitische Tempelieren sneuvelden en namen hun geheim mee in het graf.

In Nederland werd de eerste loge in 1734 in Den Haag opgericht. Dat gebeurde in het logement 'Lion d'Or', het latere 'House of Lords', dat in 1986 werd afgebroken in verband met de nieuwbouw van de Tweede Kamer. De loges werden al spoedig door de Staten van Holland verboden, omdat ze werden verdacht van Oranje-gezindheid. Bovendien vond men het een vreemde zaak dat mannen van verschillende levensbeschouwing zich gingen verenigen. Na het herstel van het stadhouderschap in 1744 herleefde de vrijmetselarij. In 1756 sloten tien loges in de belangrijkste Hollandse steden zich aaneen tot de Groote Loge der Zeven Vereenigde Nederlanden, welke benaming in 1817 werd gewijzigd in Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden. De Orde, die in 2006 het 250-jarig bestaan viert, is daarmee een van de oudste verenigingen in ons land. Twee prinsen uit het Huis van Oranje hebben in de 19de eeuw de functie van Grootmeester bekleed, n.l. Prins Frederik van 1816-1881 en Prins Alexander van 1882 tot zijn vroege dood in 1884.

Washington

De vrijmetselarij heeft ongetwijfeld een rol van enorme betekenis gespeeld bij het ontstaan van de Verenigde Staten. Vrijmetselaars waren betrokken bij de 'Boston Tea Party' en het opstellen (Washington, Franklin, Randolph) van de Amerikaanse grondwet. George Washington, de eerste president, legde in maçonnieke kleding de eed af op de logebijbel, omringd door andere vrijmetselaren. Hetzelfde gebeurde bij de eerste-steenlegging van het Capitool. Benjamin Franklin was een prominente wetenschapperm die in Frankrijk had gewoond. Omgekeerd deed Markies De Lafayette mee aan de

Amerikaanse Revolutie en keerde terug naar Frankrijk Na George Washington heeft Amerika nog twaalf vrijmetselaars als president gehad. In de 20ste eeuw waren dat bijvoorbeeld Theodore Roosevelt, Taft, Harding, Franklin D. Roosevelt, Truman en Ford. De presidenten George Bush Sr. en Jr. zijn geen vrijmetselaars.[4]

Italië

Ook in Italië heeft de vrijmetselarij een rol gespeeld bij de eenwording in de 19de eeuw. Alle grote namen (Garibaldi, Mazzini, Cavour, koning Victor Emmanuel I) waren vrijmetselaars. De eenwording van Italië heeft niet alleen Frankrijk en Oostenrijk gebied gekost, maar ook de Kerkelijke Staat (zouaven!) en dat heeft de verhouding met het Vaticaan bepaald geen goed gedaan. De geschiedenis verklaart overigens waarom christen-democraten, socialisten en neo-fascisten in Italië de vrijmetselarij (loge P2) als dekmantel kozen voor hun activiteiten. Zij wilden zich tegenover de communisten als goede patriotten voordoen. De grondleggers van de Italiaanse staat waren immers vrijmetselaar geweest. Zowel in Italië als de Verenigd Staten worden vrijmetselaars als vaderlandslievende personen bij uitstek gezien. Van dit imago hebben de figuren achter P2 gebruik willen maken. P2 heeft als loge nooit gefunctioneerd, er werden geen inwijdingen verricht. Het was slechts een adressenbestand. De 'bona fide' vrijmetselaren kwamen daar vrij snel achter en schorsten P2 al in 1974. Maar het kwaad was geschied, want alle inspanningen om de relaties met het Vaticaan te verbeteren werden door het P2 schandaal teniet gedaan. Na het concilie (1961-1965) hoopte men op toenadering; vele bisschoppen in Amerika, Engeland en Nederland gaven hun gelovigen alvast toestemming om vrijmetselaar te worden. Inderdaad werd in 1983 het verbod op de vrijmetselarij uit het kerkelijk wetboek geschrapt. De nieuwe tekst van canon 1374 luidt: 'Wie lid wordt van een vereniging die tegen de Kerk ageert, dient met een rechtvaardige sanctie gestraft te worden.' Het spreekt voor zich dat vrijmetselaars zich niet aangesproken voelen, maar kardinaal Ratzinger[5], prefect van de Congregatie voor de Geloofsleer, dacht daar in 1984 nog anders over. Dat is zeer betreurens-

4. Bush sr. legde net als de baptist Jimmy Carter de eed af op de bijbel van George Washington en die is nog steeds eigendom van St. Johns Lodge nr. 1 te New York.

5. Dit artikel schreef ik in 1997 voor het jubileumboek van de Haagse loge Via Lucis. In 2005 werd Ratzinger gekozen tot paus en koos de naam Benedictus XVI.

waardig, want nu mogen plaatselijke bisschoppen niet zelf beslissen, terwijl zij bij uitstek in staat zijn te beoordelen of zij in hun bisdom te maken hebben met reguliere vrijmetselaars of met irregulieren. Het probleem is immers dat vrijmetselarij geen gedeponeerd handelsmerk is. Iedereen mag zich vrijmetselaar noemen, net zo goed als iedereen zich christen kan noemen. Er zijn ongeveer zes miljoen vrijmetselaars: vier miljoen in Amerika, een miljoen in Groot-Brittannië (van wie 350.000 in het kleine Schotland!), 300.000 in Canada, 250.000 in Australië en o.a. 6.000 in Nederland. Daarnaast zijn er bijna 100.000 irreguliere vrijmetselaars in Latijnse landen (vooral Frankrijk, België en Zuid-Amerika). Dat Ratzinger geen onderscheid kan of durft te maken, is misschien wel begrijpelijk, maar daarom niet minder flauw. Het is zoiets als de paus over één kam scheren met een zwendelende Amerikaanse TV-dominee, omdat ze zich immers beiden christen noemen. Toch weten steeds meer katholieken, ontevreden over de vervlakking en de polarisatie in hun Kerk, de weg naar de vrijmetselarij te vinden, waar zij een verdieping van hun geloofsleven ervaren. De vrijheid van geweten, die ook door de Kerk wordt erkend, geeft hun daartoe het recht. Eenmaal logelid ontdekken christenen dat de gemiddelde vrijmetselaar hun religieuze gevoelens respectvoller behandelt dan de gemiddelde aanhanger van de linker- of rechtervleugel van hun Kerk.

Voor vrijheid en mensenrechten

Een tolerante maatschappij waarin verschillende godsdiensten vreedzaam samenleven, kan alleen bestaan in een rechtsstaat, waarin de grondrechten en politieke vrijheden zijn gewaarborgd. De vrijmetselarij heeft een grote rol gespeeld bij het vastleggen van de rechten van de mens. De vrijmetselarij als organisatie heeft geen mening over politieke of godsdienstige vraagstukken. Het wordt nadrukkelijk aan de individuele vrijmetselaar overgelaten onze grondslagen, die uitgaan van de hoge waardigheid van de mens, te vertalen in politieke daden of godsdienstige keuzes. De vrijmetselarij is een leerschool des levens, een levenshouding, waarvoor de vrijmetselaar alleen aan zichzelf en niet aan de organisatie verantwoording schuldig is. Nooit kan een vrijmetselaar, zelfs de Grootmeester niet, pretenderen namens de vrijmetselarij uitspraken te doen over godsdienstige of wereldse zaken.

Of de vrijmetselarij een nuttige bijdrage[1] levert aan de samenleving, in dit geval aan de mensenrechten, kan dus alleen worden bekeken door de individuele gedragingen van de leden na te gaan. Wie de ledenlijsten door de eeuwen heen bestudeert, ziet een indrukwekkende lijst van beroemde figuren die zich door het gedachtegoed van de vrijmetselarij hebben laten inspireren. Het is onze gewoonte om geen namen te noemen, niet om geheimzinnig te doen, maar omdat een vrijmetselaar zelf verantwoordelijk is voor zijn doen en laten. Hij verschuilt zich niet achter anderen, hoe beroemd ook. Ik ontkom er echter niet aan u namen te geven, want aan de vruchten leer je de boom kennen.

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd op 10 december 1948 aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN in New York. Hoewel er naar tal van oorsprongen kan worden

1. Bijdragen op andere terreinen dan politiek vallen buiten het bestek van dit boek. Leden van de Nederlandse Orde stonden bijvoorbeeld aan de wieg van de Maatschappij tot Nut van het algemeen en de instituten voor doven en blinden.

verwezen, zijn de belangrijkste basisdocumenten de Amerikaanse Grondwet van 1787 met amendementen (Bill of Rights, 1791) en de Franse Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger van 1789. In deze documenten wordt voor het eerst een opsomming gegeven van mensenrechten in de zin van fundamentele individuele vrijheden. Veel van die rechten zijn terug te voeren op ideeën van politieke denkers als John Locke[2], baron de Montesquieu en Jean-Jacques Rousseau.

Om de wortels van het denken over de mensenrechten te vinden moeten we dus terug naar de 18de eeuw, de Gouden Eeuw van de vrijmetselarij.

Ik citeer uit het standaardwerk *Europa en de Verlichting* van de Zwitserse hoogleraar Ulrich im Hof: 'Onder de pijlers van de Verlichting nemen de vrijmetselaars een voorname plaats in. Hun organisatie gaf de wensen en ideeën van de Verlichting een institutioneel kader. De vrijmetselaarsloges worden kweekplaatsen van tolerantie. De confessionele verschillen worden gerelativeerd, al heel vroeg kunnen joden lid worden. Edelen en burgers zijn elkaars gelijken. Hier vindt men de school van wetenschappers, kunsten en goede zeden (...) hun vereniging vormt het geleerdste gezelschap ter wereld.'

In het kort samengevat: het zijn de denkbeelden van vrijmetselaars en hun vrienden die de inspiratie vormen van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring en later de Amerikaanse grondwet: 'Alle mensen zijn gelijk geschapen met onvervreemdbare rechten als leven, vrijheid en het nastreven van geluk.'

Ik wijs ook op de republikeinse organisatievorm van de Verenigde Staten: een unie van dertien staten die onder een gekozen president samenwerken. Een experiment dat niemand in die tijd zou hebben aangedurfd zonder het voorbeeld van de vrijmetselarij. De organisatievorm van de vrijmetselarij was het enige geslaagde democratische experiment op bestuursgebied. Deze ervaring bracht de invloedrijke jurist James Otis tot de beroemde uitspraak 'taxation without representation is tiranny'.

De vrijmetselarij heeft een rol van enorme betekenis gespeeld bij

2. Het vrijmetselaarschap van John Locke staat niet vast, omdat de echtheid van een brief uit 1696 wordt betwijfeld. Feit is dat alle 18e-eeuwse vrijmetselaars Locke zagen als hun voorbeeld en beschouwden als vrijmetselaar.

de vorming van de Verenigde Staten. Zonder mannen als Benjamin Franklin[3] (Grootmeester van Pennsylvania) en Edmund Randolph[4] (gouverneur en Grootmeester van Virginia) is het zeer de vraag of de rechten van de Amerikanen zouden zijn verankerd in een revolutionaire grondwet (1788) en een 'Bill of rights' (1791)[5].

Moderne tijd

Via de Amerikaanse Revolutie en daarna de Franse Revolutie belanden we in de moderne tijd. De krachtige impuls die de vrijmetselarij had gegeven, werkte door in de n19de eeuw. De politieke betekenis van de vrijmetselarij als organisatie neemt af door de opkomst van politieke partijen. Dat is logisch en helemaal niet erg, integendeel. De vrijmetselarij heeft zich juist ingezet voor het recht van vereniging en het recht een politieke partij te vormen. De vrijmetselarij wil zelf helemaal geen politieke partij zijn. De leden maken hun individuele keuze en daar heeft de organisatie niets mee te maken.

Om het spoor van de ontwikkeling van de mensenrechten te kunnen volgen, moeten we zien welke politici daarbij een beslissende rol hebben gespeeld. Dan valt direct de naam van de grote Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt op. Hij werd in 1933 tot president gekozen en werd tweemaal herkozen. Roosevelt werd in 1911 ingewijd in loge 'Holland' in New York en was zeer actief in The Shriners, een filantropische tak van de Amerikaanse vrijmetselarij, die 22 kinderziekenhuizen en brandwondencentra financiert. Roosevelt legde de grondslag voor de Verenigde Naties. Hij voerde al in 1941 besprekingen over een Atlantic Charter met Winston Churchill, ook een vrijmetselaar. In een rede voor het Amerikaans congres formuleerde hij zijn beroemd geworden Four Freedoms (Vier Vrijheden). Namelijk

3. Franklin was van 1776-1785 gevolmachtigd minister in frankrijk. Hij leidde toen de loge 'Les Neuf Soeurs' (de negen muzen) waarin o.a. Voltaire werd opgenomen. Danton, Helvetius en vele schilders en schrijvers waren lid. Bij de initiatie van Voltaire op 7 april 1778 waren niet minder dan 250 broeders aanwezig om de 81-jarige filosoof eer te bewijzen.

4. Randolph werd gesteund door George mason en James Madison (geen vrijmetselaar), die eveneens uit Virginia kwamen.

5. Deze wet omvat de eerste tien amendementen van de grondwet. In het eerste amendement zijn de klassieke grondrechten gewaarborgd, zoals godsdienstvrijheid, het recht van vergadering, petitie, drukpers en de vrijheid van meningsuiting.

vrijheid van meningsuiting en godsdienst, alsmede het vrij zijn van vrees en behoeftigheid. The Four Freedoms Award wordt jaarlijks toegekend: het ene jaar in New York en het andere in Middelburg.

In het handvest van de Verenigde Naties was al een verwijzing naar de mensenrechten opgenomen en in 1946 werd een VN-commissie gevormd, die ging werken aan de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Voorzitter werd Eleanor Roosevelt, die het werk voortzette in de geest van haar in 1945 overleden man.

Artikel 1 van de Universele Verklaring luidt: 'Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in de geest van broederschap te gedragen.'

Ook na de Tweede Wereldoorlog zien we invloedrijke politici die zich hebben laten inspireren door het erfgoed van de eeuwenoude broederschap. Denk aan president Truman, die het Marshallplan goedkeurde, maar ook koning Hoessein van Jordanië, die in 1963 is ingewijd door een gewezen voorzitter van de Haagse loge 'Via Lucis'.

Levenshouding

Hoewel ruim drie eeuwen oud heeft de optimistische levenshouding van de vrijmetselarij, waarbij de individuele mens centraal staat, nog niets aan waarde ingeboet. De gedachte dat mensen gelijkwaardig zijn, broeders van elkaar, en begiftigd met onvervreemdbare rechten, is nog immer actueel. De vrijmetselarij zorgde in de 18de eeuw voor een doorbraak door het opkomende verlangen aan vrijheid van een deugdelijke filosofische en juridische basis te voorzien. Belangrijker nog was het voorbeeld dat de loges gaven aan hun tijdgenoten. Concreet lieten de vrijmetselaarsloges zien dat mensen van verschillende sociale klassen, met verschillende godsdienstige opvattingen, uit verschillende landen met elkaar konden samenleven, elkaar bijstand verleenden en respecteerden. Heel uniek was de democratische verenigingsstructuur met een gekozen voorzitter, die verantwoording moest afleggen. Wat een verademing na een eeuw van godsdienstoorlogen en intolerantie. Wat een verademing in een tijd dat absolute koningen meenden willekeurig over hun onderdanen te mogen heersen.

De vrijmetselarij is een ook levenshouding voor deze tijd. Weliswaar is er niet langer sprake van kerkelijke dwingelandij of vorstelijke willekeur, maar de strijd om de waardigheid van de mens is nog

nooit zo actueel geweest als juist in onze tijd met volstrekt verwerpelijke ideologieën en dictators.

De vrijmetselarij laat zien dat een leven met diepgang, met religieus besef mogelijk is zonder van kerkelijke dogma's en overheden afhankelijk te zijn.

De vrijmetselarij laat zien dat het mogelijk is de individuele mens centraal te stellen en gelijktijdig te werken aan de samenleving.

Voor de vrijmetselaar vloeien zelfontplooiing en gemeenschapszin naadloos in elkaar over. De vrijmetselarij biedt een beproefde eeuwenoude methode die nog niets aan waarde heeft ingeboet.

Omwending

'Niet de waarheid die een mens heeft of denkt te hebben, maar de oprechte moeite die hij doet om die waarheid te vinden, bepaalt de waarde van de mens. Want zijn krachten worden vergroot, niet door het bezit van de waarheid, maar door het zoeken naar de waarheid. Indien God in Zijn rechterhand alle waarheid zou houden en Zijn linkerhand de altijd wakkere begeerte naar waarheid, met de toevoeging dat ik mij altijd zou vergissen, en zou zeggen: "Kies!", dan zou ik antwoorden: "Vader, geef de linker, de zuivere waarheid is immers voor U alleen."'

Deze passage uit het toneelstuk *Nathan der Weise* van de filosoof-vrijmetselaar Gotthold Efraim Lessing (1729-1781) brengt treffend tot uitdrukking dat wij allen zoekers naar waarheid zijn. We doen dat in het besef dat de mens méér is dan alleen een biologisch wezen van vlees en bloed. De mens is van goddelijke oorsprong en zal weer tot die bron terugkeren. Er is een kosmische samenhang die is verbroken, zoals de verbanning van Adam en Eva uit het paradijs ons leert, maar die samenhang kan worden hersteld. De oude mysteriën waren bedoeld om de mens innerlijk en uiterlijk de kans te geven zich met de wereld te verbinden, zich van die kosmische samenhang bewust te worden. Een belangrijk aspect was het sociale karakter van de oude mysteriën. Zij wilden de mens niet als eenling tot hoger inzicht voeren, maar de weg wijzen naar algehele sociale vernieuwing. En op dit punt streven wij als vrijmetselaars hetzelfde doel na. Dienstbaar zijn aan de gemeenschap, 'werken aan de zedelijke en materiële vooruitgang van de samenleving' is de voornaamste taak van de vrijmetselaar. Fundamentalistische christenen verwijten de vrijmetselarij dat ze 'zelfverlossing' nastreeft, los van God en gebod. De vrijmetselarij wordt dan afgeschilderd als de voorloper van New Age-bewegingen die louter 'zelfverwezenlijking' nastreven als de wegbereider van het doorgeschoten individualisme dat onze moderne samenleving kenmerkt. Het is een onterecht verwijt dat wortelt in onbegrip over het aloude Griekse 'Ken uzelve'. Maar ook het christelijke gebod van de naastenliefde vooronderstelt zelfkennis: 'Hebt uw naasten lief gelijk u zelf.' Zonder een gezonde dosis eigenliefde, beter gezegd zelfrespect, doen we de naaste dus te kort. Pas wanneer we in onszelf het beeld herkennen, naar Wiens gelijkenis wij zijn geschapen, zijn we in staat Gods beeld in de medemens te erkennen. Dan wordt broederschap mogelijk. De weg naar de waarheid is een eenzame, moeilijke weg. Maar juist daardoor zoekt de mens de ander, komt hij tot samenwerking. En zo kan de mensheid een tempel worden.

Inwijding
Gelukkig hoeven we niet als blinden tastend onze weg te zoeken. Onze schutspatroon Johannes de Evangelist geeft in het Eerste Grote Licht zijn getuigenis die ons steeds weer bemoedigt. Dank zij die getuigenis weten we ook dat het Licht geen verre ongrijpbare grootheid is. We kunnen het vinden in onszelf en in de medemens. Er is een kennis van het hart, ook wel gnosis genoemd, waardoor de mens zich bewust kan worden van zijn relatie tot de Schepper. De kennis is in ieder mens aanwezig, zij het latent, slapend. De verborgen kennis kan tot leven worden gewekt door trouw te zijn aan zichzelf. Het verlangen naar geestelijke ontplooiing moet worden omgezet in trouw. Door te streven naar innerlijke helderheid en zuiverheid in de menselijke verhoudingen wordt de kosmische samenhang hersteld en worden wij levende bouwstenen.

Ook in onze Middenkamer schijnt het Licht in de duisternis. De grote mysticus Johannes van het Kruis drukte zijn ervaringen zó uit: 'Ik ging naar binnen, ik wist niet waar en van niets wetend bleef ik daar, terwijl ik alle weten oversteeg.'

Het boek *De Leerling-Vrijmetselaar* zegt het zo: 'De goddelijke openbaring is alomtegenwoordig, maar alleen de ingewijde vermag haar te verstaan.' Wat is inwijding dan wel? In een bundel maçonnieke beschouwingen drukt dr. A.L.S. Bär het zo uit: 'Het is het besef van menselijke ontoereikendheid én verbondenheid met iets wat mijn begrip te boven gaat. Inwijding is het leren zien van het leven in de spiegel der eeuwigheid.'

Het vrijmetselaarschap is geen vrijblijvend tijdverdrijf. We komen hier samen om geestelijk te arbeiden en niet om ons te ontspannen

na gedane profane arbeid. Als de Achtbare Meester en zijn beide Opzieners de Kleine Lichten van Wijsheid, Kracht en Schoonheid ontsteken, kijken we niet naar een rustgevende of sfeerverhogende handeling. De kaarsvlam symboliseert het Licht dat ons door de Opperbouwmeester des Heelals is geschonken en dat als een goddelijke vonk, als de Vlammende Ster schijnt in onze Middenkamer. De duisternis zal het niet overwinnen en als de Opperbouwmeester voldaan is over onze arbeid, zal hij ons overstralen met het Eeuwige Licht. Het ontsteken van een kaars is een handeling in de stoffelijke sfeer, die ons moet brengen tot geestelijke verlichting. 'Bid en u zal gegeven worden'. Wij hoeven hiervoor geen woorden te stamelen. Door ons in de Voorhof maçonniek te kleden met schootsvel en witte handschoenen hebben wij onze profane gedachten uitgebannen. Het ontsteken der Lichten brengt onze gereinigde gedachten en gevoelens bij de Opperbouwmeester. Zoals de Middeleeuwse kathedralenbouwers, wier geestelijke erfgenamen wij zijn, hun gebed uitspraken in een bouwwerk van steen en licht.

Stem van het Woord

Wij hebben als profaan aan de tempelpoort aangeklopt, zoekend naar het Licht. En wij hebben het Licht mogen zien. Natuurlijk is dat een groot voorrecht, maar het schept ook een dure verplichting. Want, zoals we lezen in het Johannes-evangelie: 'Ik ben hier op aarde gekomen om de beslissing te brengen: blinden gaan zien en zienden worden blind.' Dat hoorden een paar Farizeeërs die bij hem stonden. Ze vroegen: Maar wij zijn toch niet blind? Jezus antwoordde: Was u maar blind, dan zou u op de rechte weg zijn. Maar nu zegt u: Wij zien! Dat is en blijft uw fout.'

Dit zal de juristen onder ons rechtvaardig in de oren klinken. Niemand wordt geoordeeld voor daden die hij in onwetendheid heeft begaan. Maar wij kunnen ons niet op onwetendheid beroepen! Johannes zegt: 'Ook gij hebt van de heilige de inwijding ontvangen, ook gij bezit allen kennis'. In bescheidenheid past het ons te erkennen dat we het Licht niet in volle omvang hebben gezien. We hebben het ons zeker niet in volle omvang eigengemaakt en daarom blijven we altijd leerlingen van de Meester. Als we eerlijk zijn tegenover onszelf, weten we dat wij allen zonder uitzondering tekortschieten. De vrijmetselaar is niets menselijks vreemd; hij heeft de wijsheid niet in pacht, hij is een oprechte zoeker naar waarheid en meer niet. De viering van Winter Sint Jan is bij uitstek een moment van inkeer. De dagen worden korter, het licht wordt zwakker, en als wij niet beter wisten, zouden we kunnen vrezen dat het Licht door de Duisternis wordt gegrepen. Maar we weten dat de zon haar laagste stand heeft bereikt en daarmee tevens haar wende. Net als in de natuur kan zich ook in ons innerlijk een omwending voltrekken. Laten wij gezamenlijk streven naar méér Licht, naar meer liefde.

Het Johannes-evangelie is een getuigenis dat het ware Licht, dat ieder mens verlicht en waarvan de Doper de komst aankondigde, werkelijk in deze wereld is gekomen. Christus in de verpersoonlijking van de Logos, het Heilig Woord dat ook in ons intrek heeft genomen en dat zich een stem zoekt, ónze stem om te getuigen van het Licht dat was, dat is en wezen zal. Wij kunnen getuigen van het Licht door ons doen en laten in gezin, werk en loge. Negatieve daden en gedachten kunnen worden omgezet in positieve bijdragen aan de opbouw van een betere wereld. De werktuigen liggen gereed om ter hand te worden genomen. De bouw moet immer voortgaan.

Overdenking bij de viering van Winter Sint-Jan 1989. De vrijmetselarij heeft twee schutspatronen: Johannes de Doper, de wegbereider van het Licht, en Johannes de Evangelist, de getuige van het Licht. Zij worden herdacht tijdens de hoogtijdagen: Zomer Sint Jan bij de langste dag in juni en Winter Sint Jan bij de kortste dag in december. Het logelid dat de functie van redenaar vervult, houdt dan een 'bouwstuk' – in gewoon Nederlands: een overdenking.

Over vrije wil en geweten

De vrijmetselarij is geen levensbeschouwing, maar een levenshouding. De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden laat haar leden volledig vrij in hun religieuze opvattingen. Dientengevolge kent de Nederlandse vrijmetselarij geen vastomlijnd godsbeeld. In de beginselverklaring komen daarentegen wel de contouren van een maçonniek mensbeeld naar voren. Zij gaat uit van de hoge waarde van de menselijke persoonlijkheid. De vrijmetselaar is een zelfstandige zoeker naar waarheid, een vrij man van goede naam die streeft naar zelfkennis, een bouwer aan een betere wereld. Kortom, duidelijk een optimistisch mensbeeld, niet gebukt gaande onder zonde en onmacht. De Opperbouwmeester heeft geen slaven, maar toegewijde en vakbekwame werklieden nodig bij de bouw van de tempel.

'Mit Würde und Hoheit angetan,
mit Schönheit, Stärk und Mut begabt.'

'Met waardigheid en adeldom bekleed, met Schoonheid, Kracht en Moed begiftigd', zo bezingt de engel Uriel de schepping van de mens in het wonderschone oratorium *Die Schöpfung* van Joseph Haydn. Een vrome katholieke componist die, evenals de tekstschrijver Baron Van Swieten, tevens vrijmetselaar was. Bijna een vanzelfsprekendheid in het Wenen van de late 18de eeuw. De meeste klassieke componisten[6] waren vrijmetselaar of sympathiseerden met het gedachtegoed. Mozarts opera *Die Zauberflöte* is ervan doortrokken en wie kent niet het slotkoor van de Negende van Beethoven: 'Alle Menschen werden Brüder'? Is het toeval dat de blijmoedige 'Schöpfung' ook nu nog, in het begin van de 21ste eeuw, het populairste oratorium is in katholieke landen als Oostenrijk en Duitsland en het anglicaanse Engeland, terwijl in Nederland zelfs de ongelovigen zich naar Naarden haasten – 'Wir setzen uns in Tränen nieder' – om te luisteren naar een uitvoering van Bachs *Matteüs-Passie*? Het sombere mensbeeld van Calvijn heeft in ons land zijn sporen nagelaten, zelfs in de geseculariseerde samenleving, getuige ook de ijver waarmee regels en voorschriften op alle mogelijke terreinen worden bedacht.

1. W.F. Bach, Boieldieu, Boyce, Cherubini, Devienne, Frederik de Grote, Geminiani, Haydn, Hoffmeister, Hummel, Kozeluch, Meyerbeer, W.A. Mozart, maar ook zijn vader Leopold en zijn zoon Franz Xaver, Reicha, Spohr, Viotti, Vranitzky. Van later tijd: Irving Berlin, Duke Ellinton, Liszt, Puccini, Sibelius, Souza en natuurlijk Willem Pijper (*Zes adagio's*, voor de inwijding tot leerling-vrijmetselaar).

Geheel verdorven

Houdt ons optimistische mensbeeld stand bij nadere theologisch-filosofische beschouwing? Hebben wij iets in te brengen? Is niet alles van tevoren bepaald? Zegt Luther niet: 'De menselijke wil is als een lastdier. Als God het bestijgt, wenst het en gaat het gelijk God wil en wordt het bestegen door Satan, dan gaat het gelijk Satan wil. Het kan zijn berijder niet kiezen.' Calvijn gooit daar nog een schepje bovenop als hij in zijn *Instituties* schrijft dat 'de mens naar verstand en wil, geheel verdorven is en niet bekwaam tot enig goed'. De filosoof Spinoza doet ook een aardige duit in het zakje: 'Wij zijn gedwongen te leven tot de dood erop volgt. Wij zijn onderworpen aan de onveranderlijke orde der natuur. We moeten ons in de wereld handhaven, maar kunnen het niet. Alles is gedetermineerd en vrijheid is een illusie van de verbeelding.'

Heeft de Schepper zijn schepselen tot slaaf gemaakt? Ik meen van niet. Zoals een kind dat uit de moederschoot is geboren, wordt opgevoed tot een vrij mens (tenzij zijn medemensen dat belemmeren), zo geeft de Schepper de mens de vrijheid. Het leerlingboek drukt het zo uit: 'In het Westen zijn wij in het rijk der gebondenheden, in het Oosten vinden wij het Licht.'

De mens is immers niet louter een biologisch wezen, maar begiftigd met rede. In het Westen, het rijk der natuur, zijn we onderworpen aan de wetten der natuur. Hier heerst God soeverein, zegt de Middeleeuwse filosoof Thomas van Aquino. Maar daarboven stelt hij het rijk der autonomie, waar de mens na te hebben gekozen, een Persoon wordt, een gerijpte persoonlijkheid. Door het verstand zijn wij in staat de waarheid te kennen en het is de waarheid die vrijmaakt, lezen wij in het Eerste Grote Licht. Met waarheid kennen bedoel ik overigens niet dat wij ons die hogere werkelijkheid volledig eigen

kunnen maken. We beseffen slechts dat die Waarheid bestaat en dat wij fragmenten ervan bezitten. Onder vrijheid van wil, zo zegt Erasmus, verstaan wij die kracht van de menselijke wil die het de mens mogelijk maakt zich naar datgene te richten, wat hem tot de eeuwige zaligheid leiden zal. Volgens Erasmus waarschuwt de bijbel weliswaar tegen hoogmoed, maar dit laat de vrije wil onverlet. 'Wat zou dat voor een rechtvaardige God zijn als hij zijn schepselen aan de duivel overliet?', zo dient hij Luther van repliek, 'en waarom hebben we dan de Tien Geboden gekregen?'

De geboden en voorschriften, beloningen en straffen, waar de bijbel over schrijft, hebben alleen zin als de mens kan kiezen.

Hierop voortbordurend wordt tegenwoordig wel de denkfout gemaakt dat de vrijheid van keuze, het kiezen op zich, belangrijk is. Het middel wordt dan een doel op zich. Absolute vrijheid ('Alles moet kunnen') ontaardt in willekeur. Iedere handeling van de wil is een daad van zelfbeperking. Als je het ene kiest, verwerp je het andere. Onze wilsvrijheid beperkt zich tot bevrijden van wezensvreemde zaken. 'Je kunt een tijger van zijn tralies bevrijden', schrijft Chesterton, 'maar niet van zijn strepen. Je bent vrij om een kameel te tekenen, maar dan heb je niet de vrijheid zijn bulten weg te laten.' In de Indische wijsheidsliteratuur staat in de Mahâbhârata: 'Door te handelen voltrekken de schepselen de wil van God. De mensen die in de voorzienigheid geloven, of op het toeval vertrouwen, zijn dwalenden, want zij vergeten de inspanningen.'

Rabbi Maimonides (hofarts van Saladin): 'In de thora is geschreven: "Zie de mens is geworden als een van Ons ten aanzien van het onderscheiden van goed en kwaad." Door deze kennis van goed en kwaad is de mens een uniek schepsel met de verplichting te doen wat hij als mens, met de gegeven kennis, vermag te doen.' Het vermogen goed en kwaad van elkaar te onderscheiden en het ware van het onware, neemt volgens de joodse denker toe naarmate de mens zich meer openstelt voor het goddelijke Licht.

De psalmist zegt het zo: 'Wanneer de Heer het huis niet bouwt, is alle metselwerk ten spijt, de opbouw niets dan ijdelheid.' Wij zijn niet de architecten van de tempel der mensheid. Wij werken volgens het bouwplan van de Opperbouwmeester des Heelals, die ons als zijn werklieden aan de arbeid roept. Wij kunnen de opgedragen arbeid uitvoeren, maar we kunnen ook in staking gaan. Op ons komt

het aan. In de woorden van de mysticus Angelus Silesius:

'Het Woord dat u en mij en alle dingen draagt,
wordt op zijn beurt door ons gedragen en geschraagd.
Gij hoopt dat gij eenmaal het licht van God geniet?
Gij zult het nimmer zien, zo gij het nu niet ziet.'

Koninklijke weg

Volgens Jan Amos Comenius, die leefde in Bohemen in de 17de eeuw, is de ware weg die van eenheid, eenvoud en vrijwilligheid. God herinnert de mens aan het goede, onderwijst hem, spoort hem aan het goede te kennen en te doen, maar Hij dwingt hem niet. Vrijheid is een wezenskenmerk van het goddelijke. Dat is de ware koninklijke weg, de weg van licht en vrede, de Via Lucis. Broederschap is een voorwaarde om op de Via Lucis te kunnen voortgaan. Door de ander tot zijn recht te laten komen, naderen we de waarheid. Rabindranath Tagore zegt hierover: 'De grootste ontdekking die de mens ooit heeft gedaan, is de ontdekking van de wet dat, hoe dichter hij tot de waarheid komt, hoe meer hij zich in anderen herkent en ervaart.' Plotinus drukte het in de *Enneaden* zo uit: 'De mogelijkheid dat we elkaar verstaan, wordt eerst dan gegeven, wanneer we onze diepste persoonlijkheid niet uitschakelen, maar juist erin betrekken.'

De Verklaring over de vrijheid van godsdienst (Tweede Vaticaans Concilie) moet de zingende engel Uriel als muziek in de oren hebben geklonken, of misschien heeft de aria 'Mit Würde' de concilievaders wel geïnspireerd. De twee Latijnse openingswoorden, waarmee altijd de toon van een Vaticaans document wordt gezet, zijn 'Dignitatis humanae' (De waardigheid van de mens). De concilietekst is klip en klaar: 'Op grond van hun waardigheid zijn alle menselijke wezens, in zoverre als zij personen zijn die begiftigd zijn met verstand en vrije wil en daarom bekleed met persoonlijke verantwoordelijkheid, krachtens hun natuur en op grond van morele verplichting gehouden de waarheid te zoeken, en wel allereerst die welke de godsdienst betreft. De waarheid moet worden gezocht op een wijze die beantwoordt aan de waardigheid van de menselijke persoon en haar sociale natuur, dat wil zeggen met een vrij onderzoek, met de hulp van onderricht of opvoeding, door communicatie en dialoog.'

De verklaring onderstreept dat de mens vrij is en niet kan worden

worden gedwongen de waarheid te aanvaarden. In het Johannes-evangelie lezen we: 'De komst van het Licht in de wereld bracht de beslissing, want de mensen hadden de duisternis liever dan het Licht. Dat bleek uit hun daden. Immers, iedereen die slechte dingen doet, schuwt het licht, omdat hij bang is dat zijn daden aan de dag zullen komen. Maar een oprecht mens zoekt het Licht op.'

Geweten

Tijdens de moeilijke zoektocht is de stem van ons geweten onze geleider. Het concilie leert: 'Het geweten is de meest geheime kern en het heiligdom van de mens, waar hij zich alleen met God bevindt, Wiens stem in zijn binnenste weerklinkt. In de trouw aan het geweten verenigen de christenen zich met de andere mensen om naar de waarheid te zoeken en om overeenkomstig de waarheid een oplossing te vinden voor zo veel morele problemen die zich voordoen in het leven van de enkeling en in de maatschappij.'

In de jaren negentig zijn de Tsjechische president Vaclav Havel en paus Johannes Paulus II[2] de twee grote pleitbezorgers van het vrije geweten. Het zal sommigen wellicht verrassen dat de kerkvorst in één adem met Havel wordt genoemd, maar recente ontwikkelingen geven daartoe reden genoeg. In zijn vredesboodschap (1 januari 1997) schrijft de paus dat geen enkele autoriteit het recht heeft in te grijpen in het geweten van de mens. Het geweten is geen onfeilbaar orakel, maar het geweten is wel in staat de door God in ons hart geschreven wet te onderscheiden. We hebben de plicht, aldus de paus, aan de hand van de stem van ons geweten te zoeken naar de objectieve waarheid. Johannes Paulus II, voormalig hoogleraar filosofie, volgt daarmee de grote filosoof en kerkleraar Thomas van Aquino: het geweten is boven het gezag geplaatst.

Het is opvallend dat Havel, onmiddellijk na de ambtsaanvaarding als president, de paus en de Dalai Lama uitnodigde en ontving: de

2. In 1994 verscheen het boek *Over de drempel van de hoop* (Veen Uitgevers), waarin de paus uitgebreid het vraagstuk van de vrijheid van de mens behandelt. Ter aanvulling van het bovenstaande artikel een opmerkelijk citaat (pagina 174): 'Uiteindelijk kan alleen God de mens redden, maar Hij vraagt om zijn medewerking. De mens "schept" samen met God de wereld, de mens "schept" met God zijn eigen redding. De vergoddelijking van de mens komt van God. Maar ook hier moet de mens met God meewerken', aldus de paus, die verwijst naar de uitdrukking 'synergisme' (medewerking).

twee morele autoriteiten van onze tijd. Bij zijn bezoek sprak de paus een gedenkwaardige rede uit, waarin hij een lans brak voor de gewetensvrijheid. Een oproep van bijzondere betekenis in hetzelfde Bohemen waar in de 15de eeuw nog Johannes Hus als ketter werd verbrand. De paus wees op een toespraak van de Tsjechische kardinaal Beran tijdens het Tweede Vaticaans Concilie, waarin deze de tragedie van Hus aan de orde stelde. Johannes Paulus II herinnerde eraan dat het concilie uitdrukkelijk de gewetensvrijheid van de mens heeft bekrachtigd. Hij riep de Tsjechische theologen op de juiste plaats van Hus te bepalen in de geschiedenis van de Kerk. Ter aansporing erkende de paus de integriteit van Hus' leven in het teken van de waarheid.

Havel, van dissident tot president, noemt de eigen levenshouding 'een poging om in waarheid te leven'. De persoonlijke verantwoordelijkheid is voor hem zowel begin- als eindpunt voor een leven in waarheid. Niemand kan zich aan zijn plichten onttrekken. Wat Charta '77 bijeenhield was geen vast programma, maar het geloof in het open einde van de democratie, waar verschillende waarheden kunnen botsen. Leven in waarheid betekent dan ook niet het vestigen van een nieuw monopolie op één soort waarheid, aldus Havel. De vrijmetselaar heeft aan de welsprekende woorden van deze twee pleitbezorgers niets toe te voegen: ze zijn hem uit het hart gegrepen.

Bemoedigend zijn ook de uitspraken van de nieuwe paus Benedictus XVI. In zijn boek *Geloof, waarheid en tolerantie* uit 2003 schrijft de toenmalige kardinaal Ratzinger dat het ware principe van tolerantie tot uitdrukking komt in het respect voor de vrijheid van geweten, van gedachten en van religie. Hij erkent de scheiding van Kerk en Staat en stelt dat het onderscheid tussen de geestelijke en de tijdelijke macht ruimte schept voor vrijheid. Vooral vrijheid van geloofskeuze en ruimte voor dialoog. De Middeleeuwse filosoof Cusanus zei al dat de dialoog met andere religies de zelfkennis bevordert en tot inzichten leidt die je je nog niet had gerealiseerd. Het is de methode van de socratische dialoog, de comparitie, die kenmerkend is voor de Nederlandse vrijmetselarij. We komen niet in de loge om elkaar te overtuigen, maar om onze gedachten te vergelijken, te compareren, en zo ons inzicht te verdiepen.

Veelgestelde vragen over vrijmetselarij

Jaren geleden sprak ik voor een jubileumboek[1] met de ervaren vrijmetselaar mr. drs. Jan van der Poel. Hij gaf vanuit zijn grote maçonnieke ervaring zijn persoonlijke visie op veelgestelde vragen. Van der Poel overleed in 2000. Dat interview is de moeite waard onder bredere aandacht te worden gebracht.

Vormen vrijmetselaren een sekte?
Integendeel, precies het tegenovergestelde. Sekten worden bijeengehouden onder de discipline van een verplichte doctrine. De vrijmetselarij is een bonte verzameling van juist uitdrukkelijk zelfstandige zoekers, die in hun opvattingen geheel vrij zijn en uit een scala van denk- en geloofsrichtingen afkomstig zijn. De benaming 'sekte' is volgens Van Dale van toepassing op groeperingen die zich afsplitsen van een kerkgemeenschap op grond van afwijkende opvattingen betreffende een niet-centraal geloofspunt. De vrijmetselarij is daarentegen een middelpunt van vereniging, bedoeld om personen onder behoud van hun eigen bijzondere meningen in ware vriendschap tot elkaar te brengen.

Maar wat bindt hen dan samen? Is dat niet een religie?
De vrijmetselarij is zeker religieus, maar is paradoxaal geen religie. De samenbindende kracht is de in ieder levende behoefte samen een levensweg te volgen, die de mens bevrijdt van het dominerende ego, hem tot een 'zuiver' mens kan maken, hem kan leiden tot een paradijs van harmonie met de anderen, in harmonie ook met de levenswetten. Een levensweg die hem kan brengen tot de schoonheid van de ultieme levensaanvaarding en – wat hetzelfde is: de allesomvattende liefde. Deze weg wordt wel genoemd de 'Via Lucis': de weg van het licht.

1. *Bouwen in Licht en Steen, 50 jaar Loge Via Lucis,* Den Haag 1997.

Hoe verhoudt dit zich tot de wereldreligies?
Het vormt er de kern van, ja misschien is het wel de oergrond, waaruit zij zijn voortgekomen: de vedanta, het boeddhisme, het taoïsme, de thora, het evangelie. Wellicht is het de vruchtbare bodem, waarin dit alles is ingebed. Immers, in ieder mens sluimert een intuïtief inzicht omtrent de diepste grond van het leven. In de stilte van ons binnenste kunnen wij dat ervaren.

Heeft de vrijmetselarij met haar symbolen en riten niet iets kunstmatigs, een overblijfsel uit de 17de en 18de eeuw?
Die zienswijze houdt geen stand. Allereerst geldt voor de inhoudelijkheid, waar het eigenlijk om gaat, dat deze tijdloos en universeel is, waarbij elke mens zijn eigen beleving opbouwt en ervaart. Het complex van mythen, symbolen en riten is een eeuwenoude, maar zich voortdurend vernieuwende creatie van de gnostische onderstroom, die al sinds het begin van onze jaartelling de gevestigde godsdiensten begeleidt, maar ook doorvlecht en verrijkt. De basisrituelen van de vrijmetselarij vertonen ook gelijkenis met die van het oude christendom, dat tot in de 4de eeuw nog als mysteriegodsdienst werd beleefd. Toch kan men niet stellen dat de vrijmetselarij afstamt van oude mysteriegodsdiensten of het vroege christendom. De gebruikte werkwijze biedt aanknopingspunten, maar de leer niet. De vrijmetselarij kent immers geen leer of geloofsbelijdenis.

Wat kan men dan beschouwen als de oorsprong van de vrijmetselarij?
Er is niet één oorsprong: er zijn vele wortels. Vrijmetselarij is diep geworteld in onze Westerse beschaving. Zo is de werkwijze met symbolen en riten, met mythen en allegorische uitleg van gewijde teksten afkomstig uit de stoïcijnse filosofie, alsmede het pythagorisme en platonisme van de Oudheid. Jodendom en christendom werden door de Griekse filosofie beïnvloed. De organisatievorm is ontleend aan de Middeleeuwse bouwgilden. De bouw- en lichtsymboliek werd ook gehanteerd bij de kathedralenbouw en is onder andere aan de bijbel ontleend. De zinnebeeldige hantering van deze en andere gegevens stelt het vrije zoeken van de individuele mens centraal, zonder tradities af te breken.

Heeft vrijmetselarij in deze tijd nog zin?
Stellig. In onze tijd is er opnieuw een kritieke confrontatie tussen de wereldgodsdiensten onderling en van deze met de natuurwetenschap, zoals zich ook rond het begin van onze jaartelling en omstreeks de 17de eeuw heeft voorgedaan. In de Grieks-Romeinse periode werd vernieuwing gebracht door symbolisme, allegorie en verinnerlijking. Men kan stellen dat de godsdienstoorlogen en het rationalisme van de 17de en 18de eeuw leidden tot het ontstaan van de moderne vrijmetselarij. Ook in onze dagen zijn er vergelijkbare problemen.

1. Hoe kan voor de gemiddelde mens de contradictie tussen de verschillende godsdiensten worden overbrugd met behoud van geloofwaardigheid?
2. Hoe is religie in overeenstemming te brengen met de resultaten van de natuurwetenschappen?

Het eerste probleem kan ook nu weer uitsluitend worden opgelost door het inzicht, dat de ene bron van alle religiositeit dezelfde is, n.l. de in alle mensen sluimerende intuïtie, die telkens weer wordt vertolkt in bij de cultuur, plaats en tijd passende beelden. De maçonnieke Via Lucis, waarvan de symbolen niet méér willen zijn dan uitnodigende poorten op de weg naar dieper inzicht, biedt daartoe alle ruimte.

Het tweede probleem is veel moeilijker. Het vereist, met behoud van de onmisbare religieuze intuïtie, aanpassing van de beeldvorming naar hogere abstracties, in permanente dialoog met gespecialiseerde wetenschappers. Dat moet zeker gebeuren, op straffe van moedeloosheid en nihilisme. Juist de verdraagzame vrijmetselarij zou bij uitstek geschikt zijn om bij te dragen aan een dergelijke dialoog. Er zijn tal van spanningsvelden van levens- en wereldbeschouwelijke aard die zich eens (wellicht spoedig) zullen ontladen. Enkele voorbeelden: het brain-mindprobleem (is er 'geest'?); evolutie versus Schepping; causaliteit annex schuld (beide in verband met de vraag naar het karakter van tijd); individualiteit (onder andere biochemisch gezien) en ga zo maar door. De vrijheid en de pluriformiteit van de vrijmetselarij maken haar geschikt om bij deze confrontaties een bijdrage te leveren. De enige vraag is: durven en kunnen haar adepten dit aan? De tijd zal het leren.

Islam en vrijmetselarij

In de meeste islamitische landen – uitgezonderd Turkije en Marokko – is de vrijmetselarij ten strengste verboden. Bijvoorbeeld in Irak stond er vanaf 1975 de doodstraf op. Het is er niet beter op geworden door een uitspraak van de El-Azhar-universiteit, het gezaghebbende rechtscollege van de soenni-islam. Op 15 juli 1978 verklaarde het Islamic Jurisdictional College dat de vrijmetselarij een gevaarlijke organisatie is. Een islamitische vrijmetselaar die op de hoogte is van de ware doelstelling, is ongelovig aan de islam. De ware doelstelling is het bevorderen van ongeloof. Vrijmetselaren zijn weliswaar vrij hun geloof te praktiseren, maar kunnen alleen de hoge graden bereiken als zij atheïstisch zijn. De wortels zijn joods. Het is een politieke organisatie, die alle revoluties, militaire en politieke omwentelingen heeft gediend. Als de naam van de vrijmetselarij in een bepaald land verdacht is, wordt gewerkt onder schuilnamen als Lions en Rotary. Aldus het hooggeleerde rechtscollege.[1]

Het is beslist een hogere gave om zo veel onzin in één uitspraak te kunnen debiteren. De reguliere vrijmetselarij – die 95% van alle vrijmetselaars omvat – eist juist het geloof in een 'supreme being', in Nederland wat ruimer uitgelegd als 'hoger beginsel', zodat ook boeddhisten kunnen toetreden. Juist de hoge graden, kan ik uit ervaring zeggen, zijn sterk religieus en filosofisch getint. Het gaat dan om het benadrukken van de goddelijke en de kardinale deugden[2]. De patriot Uitenhage de Mist[3] beschreef de Orde al in 1800 als een leerschool van deugd en goede zeden.

De uitspraak van de El-Azhar-universiteit is een vergaarbak van

1. Ik dank deze kennis aan de artikelen van Celil Layiktez op de informatieve website van de Turkse Grootloge (www.mason.org.tr).
2. Respectievelijk geloof, hoop, liefde en gematigdheid, verstandigheid, rechtvaardigheid en moed.
3. *Vrijmetselaren in de politiek*, Wijne en Vonhoff, 2004.

oude complottheorieën, waarin onmiskenbaar de beruchte Protocollen van de Wijzen van Zion een rol spelen. Achtereenvolgens de tsaar, de communisten, de nationaal-socialisten en de fascisten hebben zich van deze hersenschim bediend. De nazi-propaganda werkt tot op de dag van vandaag zeer effectief door. Het communisme is moeiteloos ingeruild voor het zionisme. De vrijmetselarij heeft echter geen enkele relatie met het communisme, trouwens met geen enkel politiek systeem. Het systeemdenken staat haaks op het individuele karakter van de vrijmetselarij, dat kan worden gekenschetst als 'verbeter de wereld, begin bij jezelf'. De Russische Revolutie heeft geen enkele relatie met de vrijmetselarij, ook niet met individuele leiders. Marx, Engels of Lenin waren geen vrijmetselaar. Na de Eerste Wereldoorlog maakte in Duitsland de dolkstootlegende school. Iemand als generaal Ludendorff, die in alles de hand van joden, vrijmetselaars en jezuïeten zag, speelde daarbij een grote rol. Hitler nam deze gedachten over in *Mein Kampf*, hetgeen na de machtsovername leidde tot een absoluut verbod. Generalissimo Franco[4] heeft meer 'vrijmetselaars' omgebracht dan er in Spanje waren.

Wat de oelama's van de El-Azhar-universiteit ongetwijfeld ook heeft beïnvloed, zijn de pauselijke bullen tegen de vrijmetselarij, te beginnen in 1738. 'Als de paus Clemens XII verklaart dat vrijmetselaars atheïsten zijn, dan zal er wel iets van waar zijn', zo motiveerde sultan Mahmoed I zijn verbod. Heel belangrijk was ook de felle veroordeling van vrijmetselarij, liberalisme en andere nieuwlichterij door paus Leo XIII in zijn encycliek 'Humanum Genus' (1884). Daarvoor waren twee redenen: ten eerste de verloren strijd om de Kerkelijke Staat met de vrijmetselaars Garibaldi, Cavour en Mazzini plus de discussie in de Franse grootloge om niet langer de bijbel te gebruiken en de zinsnede 'ter ere van de Opperbouwmeester des Heelals' te schrappen. De pauselijke druk pakte averechts uit, want in 1887 nam het Grand Orient de France inderdaad deze stappen. De andere soevereine grootloges, waaronder het Grootoosten der Nederlanden, verbraken daarop in navolging van de Engelse grootloge de betrekkingen met Frankrijk. In Frankrijk werd in 1913 een nieuwe, regelmatige grootloge opgericht: de Grande Loge National de France. Echt atheïsme zal

4. *Franco, a biography*, Paul Preston, 1993.

men overigens ook niet gauw vinden bij de onregelmatige vrijmetselarij, eerder agnosticisme en indifferentisme, maar dat is in de ogen van orthodoxe gelovigen natuurlijk bijna even erg.

De grote invloed van westerse denkbeelden op de islamitische wereld is goed beschreven in het boek *Occidentalisme* van Buruma en Margalit (2005), maar werd al eerder uitvoerig behandeld[5] door de Syrische filosoof Sadik Al-Azm, die in 2004 de Erasmusprijs ontving. In dit boek beschrijft hij uitvoerig de kruisbestuiving tussen het Eerste Vaticaans Concilie (1870), het protestantse fundamentalisme en de islam. Ik ben het echter oneens met de veelgehoorde opvatting dat het Westen slechts oogst wat het heeft gezaaid. Veel meer is sprake van selectief winkelen en opportunisme. Men vermeldt niet dat het Tweede Vaticaans Concilie de deuren naar de nieuwe tijd definitief heeft opengezet, met prachtige documenten als de constitutie 'Gaudium et Spes' (1965), waarin de gewetensvrijheid wordt verkondigd. Daarvoor had paus Johannes XXIII in zijn encycliek 'Pacem in Terris' (1963) als eerste paus zijn waardering uitgesproken voor de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948), waarin natuurlijk de vrijheid van geweten, godsdienst en meningsuiting centraal staan. De laatste katholieke fundamentalist was aartsbisschop Lefebvre die het Tweede Vaticaans Concilie weigerde te erkennen, waarop in 1988 excommunicatie volgde. Paus Johannes Paulus II en zijn opvolger Benedictus XVI hebben de leer van Vaticanum II benadrukt. Misschien moeten we wat recentere pauselijke documenten dan de 19de-eeuwse bullen opsturen naar de El-Azhar-universiteit.

Kleurrijk

Een meesterlijke opportunist was Seyed Jamal al-Din al-Afghani (1839-1897), een van de kleurrijkste figuren uit de 19de eeuw. Moslimpoliticus, agitator en journalist, meldt de encyclopedie. Hij streed tegen de koloniale overheersers en verkondigde het panislamitische ideaal. Daniel Pipes[6] omschrijft hem niet alleen als de 'godfather' van de Moslim Broederschap, maar ook als rolmodel[7] voor latere complotteurs als sultan Abdoelhamid II, Nasser en Saddam Hoessein. Hij kwam uit Iran, maar gebruikte al naargelang de situatie vereiste vele

5. *Kritiek op godsdienst en wetenschap*, Uitgeverij El Hizjra, Amsterdam 1996.
6. *Middle East Quarterly*, september 1994.
7. 'The conspirator as hero' – de samenzweerder als held.

namen, nationaliteiten en geloofsovertuigingen. Soenniet, sjiiet, soefi, zelfs vrijmetselaar! In 1878 schijnt hij het tot voorzitter van een loge in Caïro te hebben gebracht. Op zich is dat niet vreemd. Veel prominenten in het Ottomaanse rijk die verandering nastreefden, waren vrijmetselaar. Onze vriend Al-Afghani ontpopte zich echter als fantast en dwaallicht met vele volgelingen. Door een van hen werd in 1896 de sjah van Iran vermoord. Al-Afghani reisde op en neer tussen Londen, Istanboel, India en Afghanistan. Hij ontmoette ook Helena Blavatsky, in 1875 de grondlegster van de theosofische vereniging. In het boek *In search of the Masters* schrijft Paul Johnson dat de soefi Blavatsky inspireerde als een van haar Meesters. Al-Afghani reisde in 1882 naar New York, waar hij twee Afro-Amerikanen inwijdde in de ware Moorse leer. Er bestaat in de Verenigde Staten nog steeds een Moorish Science Church, door nazaten opgericht in 1913, waarin de esoterische islamitische leringen worden verkondigd. Uiteraard is volgens deze 'kerk' de vrijmetselarij zijn ware oorsprong vergeten, die lag bij de soefi's en de Middeleeuwse Tempelieren in het Midden-Oosten. Een vrijmetselaar die van spannende boeken houdt, hoeft zich in ieder geval nooit te vervelen. Het waarheidsgehalte komt aardig overeen met dat van *De Da Vinci Code*, namelijk mooie mythes en leuke legenden.

Turkije

Wel onomstotelijk waar is de grote rol die individuele vrijmetselaars speelden bij de omwenteling in Turkije. Nagenoeg alle invloedrijke personen – onder wie Atatürk – waren lid van de loge 'Macedonia Risorta', die werkte vanuit Thessaloniki. In het begin van de 20ste eeuw waren vele hoogwaardigheidsbekleders, zoals grootviziers, en zelfs sultan Moerad V vrijmetselaar.[8] De bedoeling was het sultanaat vreedzaam te transformeren in een moderne constitutionele monarchie. In 1908 grepen fundamentalisten de macht in Istanboel. De Jonge Turken, oprukkend vanuit Thracië, werden geleid door officieren van wie bekend is dat ze vrijmetselaar waren. Ze verdreven de fundamentalisten op bloedige wijze. Door druk van de vele buitenlandse vijanden veranderde het Ottomaanse rijk in een militaire dictatuur. Het maakte de fout de kant van de Asmogendheden te kiezen in de Eerste Wereldoorlog. Het imperium ging met de keizerrijken

8. Zie 'The history of Freemasonry in Turkey', www.mason.org.tr

van Duitsland en Oostenrijk-Hongarije ten onder. Het is onjuist om de naoorlogse modernisering van Turkije op conto van de vrijmetselarij te schrijven. Het was veel meer de daad van militairen die hard hadden gestreden om te redden van het Ottomaanse imperium wat er te redden viel. Zonder mannen als Moestafa Kemal Pasja – beter bekend onder zijn erenaam Atatürk (vader der Turken) – zou Turkije wellicht zijn vervallen tot een opgedeelde en onbetekenende natie. Atatürk vond de afschaffing van het sultanaat in 1922 (en van het religieuze kalifaat in 1924) nodig om een nieuwe poging tot fundamentalistische machtsovername te voorkomen. De Turkse vrijmetselarij heeft geen enkele rol gespeeld bij deze beslissing. In 1935 sloten de Turkse loges vrijwillig de deuren, omdat een wet was aangenomen die het verenigingsleven aan banden legde. Turkije was een broeinest geworden van Duitse, Britse en Russische spionnen. De nazi-propaganda over joodse vrijmetselaars bleef niet zonder uitwerking op de bevolking. Onder de druk van fundamentalisten gingen de loges ondergronds. Het lidmaatschap van Atatürk werd ontkend, hoewel het in de jaren twintig algemeen bekend was. Omdat de infrastructuur door de vrijwillige sluiting intact was gebleven, was de heroprichting van de vrijmetselarij in 1948 eenvoudig. De regering drong aan op spoed, want Turkije wilde lid worden van de Verenigde Naties. Alleen nog de totalitaire staten achter het IJzeren Gordijn verboden de vrijmetselarij en daar wilde Turkije niet bij horen. In 1965 was er een relletje in de grootloge, omdat de grootsecretaris een verklaring had afgelegd dat Suleyman Demirel geen vrijmetselaar was. Demirel – in 1955 ingewijd – had die valse verklaring nodig om de fundamentalistische vleugel van zijn partij te paaien. Demirel heeft daarna een lange politieke loopbaan gehad, die in 2000 als president werd afgesloten. De vrijmetselarij bloeit volop in Turkije. In 2005 zijn er 190 loges met ruim 13.000 leden, vooral in Istanboel, Ankara en Izmir.

Zover is het in Marokko nog niet, maar het begin is er. In 1973 verklaarde het Hooggerechtshof in Casablanca dat vrijmetselarij niet in strijd is met de islam. In 2000 werd de Grande Loge du Royaume du Maroc opgericht. Haar mooie website[9] opent voor alle zekerheid met de verklaring dat de vrijmetselarij 'verenigd is door haar geloof in

9. www.glrm.org

God, de grote architect van het universum'. Op die site ook een foto van Atatürk in een rijtje beroemde vrijmetselaars, waarin ook de linkse Chileense president Salvador Allende wordt genoemd. Koren op de molen van fundamentalisten, maar wel waar. Het is veiliger namen te noemen als Clark Gable, Oliver Hardy, Gustave Eiffel, Sir Alexander Fleming, Alphonse Mucha, koning Georg VI, bisschop Desmond Tutu of voor mijn part Harry Houdini.

Ik ben trouwens benieuwd of er in Marokko ooit een 'oase' van de Amerikaanse Shriners zal worden gevestigd. Deze organisatie werd in 1872 opgericht door de arts Walter Fleming en de acteur William Florence. De opzet was een gezelligheidsclub, waarin vrijmetselaren zich konden ontspannen. De gevierde acteur werd op tournee in Europa onthaald door een Arabische diplomaat. De club kreeg daarop de fantasienaam 'Ancient Arabic Order of the Nobles of the Mystic Shrine', de hoofdletters betekenen A MASON (een vrijmetselaar). Jaarlijks houden de Shriners kleurrijke optochten in Arabische sprookjeskleren om geld in te zamelen voor hun ziekenhuizen. Een soort Efteling-attractie. De 500.000 Shriners noemen zich 'The worlds greatest philantrophy'. Ze houden niet minder dan 22 gespecialiseerde kinderziekenhuizen en vier brandwondencentra draaiend. De ironie wil dat de uitdossing met een Marokkaanse fez zowel de argwaan wekt van moslimfundamentalisten, die klagen over bespotting van de Arabische cultuur, als van extreemrechts, dat in complotten met vrijmetselaars moeiteloos de joden inruilt voor de islam. De theorie van een wereldomspannende samenzwering moet immers kloppend worden gehouden!

Van Alamoet naar Amsterdam

Tientallen ruïnes in het Iraanse Khorasangebergte herinneren aan de eens zo machtige Orde van de Assassijnen[1] die tussen 1090 en 1258 de machthebbers in het Midden-Oosten vrees inboezemde met haar zelfmoordacties. Vanuit de burcht Alamoet stuurde de 'oude man van de berg' – zoals de grootmeester werd genoemd – zijn onbevreesde strijders voor het ware islamitische geloof op pad. Eerst werd hen een kort verblijf gegund in het Paradijs, de tuin van Alamoet, waar zij kennismaakten met de lieflijke hoeri's (haremvrouwen). Deze voorschouw van het hemelse paradijs, zoals genoemd in soera 56, werd vergemakkelijkt met hasj. Het woord 'assassijn' is de verbastering van 'hasjasjin' (hasjgebruiker). De faam van de Assassijnen verspreidde zich in het Middeleeuwse Europa, waar Engelse en Franse kruisvaarders het woord 'assassin' als aanduiding voor (politieke) moordenaar introduceerden. Niet dat deze ridders zelf veel van de Assassijnen te duchten hadden. De Tempelieren onderhielden waarschijnlijk contacten met Alamoet, want men had in de soennitische kalief van Bagdad een gemeenschappelijke vijand. De Assassijnen behoorden tot de ismaëlieten, een extreme tak van de sjiieten, die alleen bloedverwanten van de profeet Mohammed als zijn opvolger accepteren in tegenstelling tot de soennieten, die een gekozen kalifaat (kalifa betekent opvolger) op basis van de islamitische leer (soenna) voorstaan.

Van Alamoet naar Amsterdam, waar Theo van Gogh ritueel werd vermoord, is een sprong van 750 jaar die voor de moderne Europeaan nauwelijks te vatten is. Maar voor de extremistische islamiet, die in en met het verleden leeft – al was het maar om aan de uitzichtloze werkelijkheid te ontsnappen – is er geen verschil tussen heden en verleden. Fundamentalistische stromingen als de Saoedische wahabieten en de van oorsprong Egyptische Moslim Broederschap wijzen iedere

1. *The Assassins, a radical sect in islam*, Bernard Lewis, Phoenix 1967.

democratische vernieuwing af als een joods-christelijke samenzwering om de islam te ondermijnen. Hasan al-Banna, de stichter van de Moslim Broederschap, schreef: 'Elke vernieuwing niet gegrond op de religie is een afwijking van de leer, die met alle beschikbare middelen dient te worden weerstaan en uitgeroeid.' De islam is superieur en hoeft dus niet te worden gemoderniseerd. De Franse islamkenner Gilles Kepel schrijft dat zoiets als het 'aggiornamento' (bij de tijd brengen) van de katholieke Kerk door het Tweede Vaticaans Concilie – ondenkbaar is in de wereld van de immers volmaakte islam.[2]

Het was de mening van Pim Fortuyn en Theo van Gogh dat onze vrije Westerse samenleving wordt bedreigd door onverzoenlijke, islamitische extremisten die onze democratie en onze waarden en normen ten diepste minachten en afwijzen.

Bedreiging

Het is een bedreiging door een wereldwijde beweging, waarvan de tentakels zich uitstrekken naar New York, Madrid, Istanboel, Bali, het Midden-Oosten en nu zelfs Amsterdam. Dat ook in ons land een vijfde colonne, zoals Theo van Gogh het noemde, klaarstaat om terroristische aanslagen te plegen, betekent niet dat er iets schort aan onze samenleving. Wie meent dat de oorzaak ligt in verharding van onze samenleving, slaat de plank dan ook volkomen mis en haalt oorzaak en gevolg door elkaar. Natuurlijk zijn er raakvlakken tussen het internationale terrorisme en de problemen van de multiculturele samenleving, in die zin dat terroristische organisaties proberen verdeeldheid te zaaien in een multiculturele samenleving om rekruten voor hun strijd te werven. Maar onze samenleving is niet de oorzaak van alle ellende, integendeel. Een democratische samenleving waarin religies vreedzaam en gelijkwaardig samenleven, roept juist de agressie op van fanatieke extremisten die het alleenrecht opeisen voor hun wereldbeeld. Volgens hen is het heel duidelijk dat de koran geen gelijkheid toestaat. Soera 5, vers 51: 'O gij die gelooft, neemt u niet de joden en christenen tot verbondenen.' De opdracht luidt andersdenkenden te onderwerpen. Soera 9: 'Strijdt tegen hen die niet in God geloven noch in de laatste dag, en die niet verbieden wat God en zijn gezant verboden hebben, tot zij schatting betalen in onderdanigheid.' Urbain Vermeulen, hoogleraar Islamkunde aan de universiteiten van Leuven en Gent, concludeert: 'Er is dus geen sprake van enige gelijke behandeling. De islam kan alleen maar domineren. En aangezien de moslims niet af kunnen stappen van de eeuwigheidsgedachte van de islam zijn er, als men de doctrine van de islam als criterium neemt, geen perspectieven voor een Verlichting, voor wat wij als tolerantie beschouwen. In onze landen gebeurt nu iets waarvoor geen doctrine bestaat, namelijk de aanwezigheid van grote moslimgroepen onder een niet-islamitisch bewind. Dat is een van de grote problemen bij de integratie, een probleem waarvoor onze wetgevende vergaderingen te lang blind zijn gebleven.'[3]

Terrorisme beoogt dus integratie te dwarsbomen, wil verhinderen dat moslims zich houden aan de profane wet die geldt in een democratische rechtsstaat.

Anders gezegd: in Utopia, de harmonieuze samenleving waarnaar we streven, zal alleen het aantal sympathisanten van de terroristen afnemen. Dat maakt wellicht opsporing en preventie eenvoudiger, maar dan nog kan de aanval van buiten komen, zoals in New York en Madrid feitelijk gebeurde.

De denkfout van veel Nederlanders is dat men de eigen verlichte gedachten over godsdienst projecteert op de islam.[4] De redenering is dat alle godsdiensten in de kern het goede nastreven en dat de meeste gelovigen van goede wil zijn. Het CDA heeft de islam in Nederland aanvankelijk gezien als een bondgenoot om de deconfessionalisering van de samenleving een halt toe te roepen. Men verwacht nogal naïef dat een heropleving van het geloof een dam kan opwerpen tegen het verval van morele en ethische waarden. Ideologische conflicten leiden echter juist tot grote wandaden en verval van zeden. De Amsterdamse burgemeester Cohen maakt het nog bonter door de islam een rol toe te kennen bij de integratie van allochtonen. Hij staaft dit door te verwijzen

2. *De Wrake Gods*, Gilles Kepel, Ambo, 1991.

3. Interview *De Standaard*, 21 februari 2004.

4. Naast deze grote groep goedgelovigen is er ook een kleine groep invloedrijke postmoderne intellectuelen voor wie het beeld van de Westerse samenleving wordt gekleurd diir zelfhaat en cultuurrelativisme. Er treedt dan een 'Umwertung aller Werte' op, zoals tijdens de Koude Oorlog met het communisme. Toen gebruikten 'fellow travelers' het verwijt van 'vijandbeelden', iets wat in werkelijkheid alleen achter het IJzeren Gordijn bestond. De linkse ideologen werden met gelijke munt betaald door Ronald Reagan, die het communisme omschreef als het rijk van het kwaad. De geschiedenis heeft hem gelijk gegeven.

naar de rol van het Zeister zendingsgenootschap in Suriname. Daarmee geeft hij niet alleen een bewijs van onwetendheid, maar beledigt hij ook de 'Hernhutters' én de Surinamers. Op dezelfde wijze worden ook orthodoxe protestanten met de islam vergeleken. De politieke correctheid schrijft immers voor dat we geen generaliserende uitspraken doen over de islam, maar de Moslim Broederschap op één lijn plaatsen met gereformeerde mannenbroeders mag kennelijk wel. Nu heb ik als katholiek en vrijmetselaar weinig religieuze affiniteit met 'Staphorst', maar de eerlijkheid gebiedt mij te erkennen dat orthodoxe protestanten behoren tot de meest gezagsgetrouwe en hard werkende burgers van onze rechtsstaat. En dat is precies wat dit land nodig heeft! Meer wordt ook niet gevraagd van nieuwkomers: gehoorzaamheid aan de wet.

De denkfout wordt gemaakt, doordat men uit het oog verliest dat de islam meer is dan een godsdienst, het is ook een theocratisch staatsbestel met politieke en juridische voorschriften, aangeduid als de sjaria. Daarom is het herbevestigen van de scheiding van Kerk en Staat in onze democratie, bijvoorbeeld door het uitbannen van hoofddoekjes in de ambtenarij, zo belangrijk. Het gaat niet om een uiting van het islamitische geloof, maar om het feit dat de hoofddoek wordt gedragen als politiek spandoek, zoals treffend wordt aangetoond door de activiste Gretta Duisenberg met haar Palestijnse 'hoofddoek'. Het is belangrijk dat de staat zich neutraal opstelt. Hoe de ambtenaar zich buiten dienst kleedt, staat haar uiteraard geheel vrij.

Zegevierende legers

Islamisten willen de orthodoxie (de leer) en de orthopraxis (de gebruiken) van hun traditionele geloof in oorspronkelijke, Middeleeuwse vorm handhaven en wijzen daarom iedere vernieuwing en democratische gedachte af. Terug naar de oorspronkelijke islam is geen oproep tot een ethisch reveil, zoals lieve christenen menen te horen, maar aan een herinnering aan de strijdkreet van zegevierende legers die de halve wereld aan de islam onderwierpen.

Het is kortzichtig te denken dat het oplevende islamitische terrorisme is ontstaan door het Israëlisch-Palestijns conflict of de oorlog in Irak. De strijd van de politieke islam tegen het vrije Westen heeft veel oudere papieren. In 1928 werd de Moslim Broederschap opgericht in reactie op de afschaffing van het kalifaat door Kemal Ataturk, wat de moslimwereld schokte. In India werd in 1927 de Djama'at al-Tabligh, de maatschappij ter verbreiding van het geloof, opgericht. Door terug

te keren tot de traditionele islam wilde men een dam opwerpen tegen het omringende hindoeïsme. Door de emigratie van Pakistaanse moslims naar Engeland kwam de Tabligh naar Europa. Vanuit Bradford werd de geloofsstrijd voortgezet, nu tegen het omringende christendom en de decadente Westerse samenleving.[5] Vanuit Engeland werd het vuur opgestookt tegen Salman Rushdie, die in 1988 *De Duivelsverzen* publiceerde. De fatwa van ayatollah Khomeini is nimmer ingetrokken of door gezaghebbende geestelijken afgekeurd. In België verklaarde imam Abdullah Ahdel dat hij de Duivelsverzen streng veroordeelde, maar dat het boek in een democratie niet kan worden verboden. Op 30 maart 1989 werden de imam en zijn assistent in hun Brusselse moskee doorgeschoten. Een militante minderheid gijzelt de moslimwereld door middel van moordaanslagen in Assassijnse traditie. Tot de bekendste aanslagen door de Moslim Broederschap behoort de moord op de Egyptische president Anwar Sadat in 1981, die het had gewaagd vrede te sluiten met Israël. Het brein achter de aanslag was de Egyptenaar Al-Zawahiri, thans de tweede man van Al-Qaida. Ik wijs op de eerste aanslag op het World Trade Centre in 1993, waarbij zes doden en duizend gewonden vielen. Clinton, niet Bush, was toen president. Clinton zette zich in voor vrede in het Midden-Oosten. Diezelfde Clinton steunde later de islamitische Bosniërs en Kosovaren met bombardementen tegen christelijke Serviërs. Het gaat islamisten niet om politieke rechten. Het gaat om verzet tegen de Westerse beschaving en tegen de waarden van de democratie.

Gewaardeerde boeken in het Midden-Oosten zijn Hitlers *Mein Kampf* en de beruchte 'Protocollen van de Wijzen van Zion'. Dit antisemitische geschrift werd in 1905 door de geheime politie van de tsaar in omloop gebracht. De 'protocollen' vormden ook de basis van de populaire Egyptische tv-soap 'Ruiter zonder paard', waarin het zegevierende Arabische nationalisme wordt verheerlijkt. In talrijke bestsellers en tv-series, ook in ons land met schotelantenne te ontvangen, wordt het beeld geschetst dat de ellende in de Arabische wereld natuurlijk niet is terug te voeren op corrupte heersers of een falend politiek bestel – laat staan de islam – maar op een samenzwering van joden, vrijmetselaars en christenen. En de hel wordt natuurlijk vooral bevolkt door vrouwen, die van het rechte pad zijn afgeweken. De arabist prof.dr.

5. Groot-Brittannië heeft in juli 2005 de gevolge van het rampzalige gedoogbeleid aan den lijve ondervonden met een reeks bloedige bomaanslagen.

Hans Jansen geeft in zijn behartenswaardige boek *God heeft gezegd* een plausibele verklaring voor het islamitisch fundamentalisme. De terreur heeft vooral tot doel afvalligheid te voorkomen binnen de eigen geloofsgemeenschap, die bloot staat aan de verlokkingen van de decadente Westerse samenleving. De door Atatürk opgelegde secularisatie van de Turkse staat is een traumatische ervaring voor deze aartsconservatieven. De terugtocht van de Sovjet-Unie uit Afghanistan en van de Amerikanen uit Somalië zijn daarentegen het bewijs dat geweld loont, dat Allah net als tijdens de veroveringsoorlogen weer aan de kant van de overwinnaars staat en dat het Westen rijp is voor de sloop. Vandaar ook de aanslagen in Madrid vlak voor de Spaanse verkiezingen. De socialist Zapatero die de verkiezingen won, trok direct de Spaanse troepen terug uit Irak. Een verbijsterende aanmoedigingspremie voor de terroristen[6]. Overigens verkondigde Bin Laden al jaren geleden dat Andalusië tot het grondgebied van de islam behoort. Deze logica volgend kunnen Sicilië en ook Malta maar beter de waakzaamheid opvoeren, want deze gebieden waren duizend jaar geleden bezet door de Saracenen. Toetreding van Turkije tot de Europese Unie is na Atatürk opnieuw verraad aan de islamitische gedachte. In Istanboel zijn reeds bloedige aanslagen gepleegd op synagoges en vrijmetselaarsloges. Dat kan overal in Europa gebeuren. Ook tegen clubs als Rotary en Lions wordt haat gezaaid. De hersenspinsels van de politieke islam volgend, is de samenzwering zonneklaar. Kemal Atatürk was vrijmetselaar, net als Garibaldi die in Italië de scheiding van Kerk en Staat afdwong en net als Montesquieu die de scheiding der machten bedacht. Dat de scheiding van Kerk en Staat en de daaruit voortvloeiende godsdienstvrijheid tot doel hebben verschillende godsdiensten vreedzaam naast elkaar te laten bestaan, is verwerpelijk omdat dit de superioriteit van de islam ontkent. Joden en christenen kunnen worden gedoogd, mits zij zich onderwerpen en belasting betalen. Voor polytheïsten, zoals hindoes, heeft men geen enkel respect. Wat dat betreft is de heibel rond een Haagse hindoetempel[7] een onheilspellend signaal. Echter, de

6. Het argument dat hij daarmee slechts een verkiezingsbelofte inloste, zal geen moslim geloven. Zapatero had ook een opzegtermijn in acht kunnen nemen. Spanje toonde zich daarmee onder links bewind een onbetrouwbare bondgenoot, die niet alleen de VS in de steek liet, maar ook Groot-Brittannië, Italië, Polen, Denemarken en natuurlijk Nederland. Ons land liet zien hoe het moet: een royale verlenging met een deadline die na de Iraakse verkiezingen lag. de Nederlandse krijgsmacht heeft in tijd, kwaliteit en omvang een rexpectabele bijdrage geleverd.

zwaarste straffen hangen ongelovigen boven het hoofd. De sussende taal die door progressieve politici over de islam wordt gesproken, is daarom volstrekt onbegrijpelijk. Mogelijk voelt men door de handig gebruikte retoriek een misplaatste verwantschap met verdrukten die het zouden opnemen tegen Amerikaans imperialisme en zionistische onderdrukking. Dat doet het altijd goed bij nostalgische socialisten. Voor de politieke islam, die kan worden omschreven als een reactionaire ultrarechtse beweging, zouden progressieve mensen echter geen enkel begrip mogen hebben. Pinochet en Franco waren hiermee vergeleken ongevaarlijke kwajongens.

Kans op dialoog

De aanwezigheid van militante moslims in Nederland is een veiligheidsrisico, maar biedt ons ook de gelegenheid om in dialoog en discussie te gaan met de islam. Om te laten zien dat vreedzame coëxistentie mogelijk is. Om de historische feiten te laten spreken. Om mythes en complottheorieën te ontzenuwen. Om de waarheid over de holocaust en het antisemitisme op scholen en universiteiten te onderwijzen. Om te wijzen op de koran die zelfmoord verbiedt, gijzeling en het doden van gevangenen afwijst. We mogen ons gelukkig prijzen met de aanwezigheid van moedige moslims, die op bescherming door de overheid moeten kunnen rekenen. Fundamentalisten die menen dat de moderniteit hun godsdienst bedreigt, wijs ik erop dat het christendom niet ondanks maar dankzij de modernisering de grootste wereldgodsdienst is gebleven. Want achteraf gezien is het verlies van de Pauselijke Staat, dus van wereldlijke macht, een zegen voor de katholieke Kerk geweest. Haar geestelijke boodschap komt daardoor veel beter tot zijn recht. Strikte scheiding van Kerk en Staat is noodzakelijk, zodat godsdienstvrijheid niet kan worden misbruikt voor politieke doeleinden. Daar is een lange historische ontwikkeling aan voorafgegaan, die teruggaat tot de Investituurstrijd over het recht bisschoppen te benoemen uit de 11de eeuw. Het begrip 'scheiding van Kerk en Staat' wordt te pas en te onpas gebezigd, maar het gaat er in de kern om dat de wereldlijke overheid zich niet mengt in kerkelijke zaken, zoals bisschopsbenoemingen, en dat de kerkelijke overheid zich niet bezighoudt met wereldlijke zaken als bestuur

7. Sinds 2003 is er geregeld onrust bij een hindoetempel in het Haagse Laakkwartier, de wijk waar 'toevallig' ook leden van de Hofstad-groep werden aangehouden.

en rechtspraak. Een kerkelijke rechtbank behandelt alleen kerkelijk recht. Niet het canoniek wetboek, maar de burgerlijke wet is maatgevend voor de inrichting van de samenleving. Zoiets als de sjaria is de Westerse cultuur wezensvreemd. Zelfs in de donkere dagen van de Inquisitie werden ketters voor bestraffing heel hypocriet, maar juridisch correct overgedragen aan de burgerlijke rechtbank. We zijn al eeuwen verlost van inquisiteurs en ayatollahs en dat willen we graag zo houden.

Ik begon mijn betoog[8] met de Orde van de Assassijnen, 750 jaar geleden de sluipmoordenaars van de ismaëlieten, in die tijd machtiger en gevreesder dan Al-Qaida nu. Het hoofd van de ismaëlieten is tegenwoordig de Aga Khan, die aanwezig was bij de bijzetting van koningin Juliana en van prins Bernhard. Hij leidt een gerespecteerde organisatie, die zich met de oude vijanden van de Johannieter Orde en de Maltezer Ridders samen met de vrijmetselarij, inzet voor charitatieve doelen en het welzijn van de gemeenschap. Daaruit mogen wij hoop putten voor de toekomst.

Motie Herben c.s.
De Kamer,gehoord de beraadslaging,
overwegende dat de aanslag van 11 maart in Madrid ondermeer was bedoeld om door middel van een terroristische actie invloed uit te oefenen op de Spaanse politiek;
overwegende dat dit vanuit humanitair en democratisch oogpunt onaanvaardbaar en verachtelijk is;
veroordeelt religieus en politiek terrorisme en spreekt haar medeleven uit met de Spaanse bevolking; verzoekt de regering, deze aanslag niet alleen krachtig te veroordelen, maar tevens uit te spreken dat zij niet zal wijken voor het internationaal terrorisme en alle noodzakelijke middelen zal nemen om de rechtsorde te handhaven en de burgers te beschermen, en gaat over tot de orde van de dag.

8. Dit artikel is een bewerking van mijn bijdrage aan het plenaire debat over terrorisme dat na de aanslagen in Madrid op 14 april 2004 in de Tweede Kamer werd gehouden. Bij het debat diende ik een onderstaande motie in die werd gesteund door de collega's Verhagen (CDA) en Van Aartsen (VVD). Alleen een vastberaden en daadkrachtige democratie is weerbaar tegen terrorisme. Als bedreigde politici en schrijvers hun werk niet goed kunnen doen, is dat in strijd met onze rechtsorde en dus met deze motie die met algemene stemmen werd aangenomen.

Lag Shambala in Andalusië?

'Moslims willen het niet graag horen, en niet-moslims betwijfelen het misschien, maar moslims zijn gemiddeld even fatsoenlijk als niet-moslims. Dat valt dus niet mee.'

Met deze rake typering, terloops geformuleerd in zijn boek *God heeft gezegd*[1], houdt de arabist prof. dr. Hans Jansen voor- en tegenstanders van de islamkritiek bij de les. Een bondiger samenvatting van de discussie is nauwelijks denkbaar. Er gaat een wereld aan gedachten schuil achter deze drie regels. De moslim die zijn geloof en cultuur superieur acht aan de decadente, Westerse samenleving; de niet-moslim die wordt geconfronteerd met barbaarse uitingen van die superieure beschaving; de politiek-correcte, geruststellende constatering dat mensen gemiddeld even fatsoenlijk zijn en dan de even onverwachte als onverbiddelijke conclusie: 'Dat valt dus niet mee.' Waarmee we allemaal weer met beide benen op de grond staan. De geschiedenis van de mensheid, van christenen en islamieten, is soms groots en meeslepend, maar vaak gruwelijk en weinig verheffend. De geschiedenis is ook mensenwerk, waarin de goddelijke Hand niet altijd is te herkennen. De Opperbouwmeester heeft het niet getroffen met zijn islamitische of christelijke bouwlieden.

Het stellen van de juiste diagnose is noodzakelijk om te kunnen beginnen met de behandeling, die moet leiden tot genezing van een zieke patiënt. Bij maatschappelijke problemen is het niet anders. Wordt de verkeerde diagnose gesteld of blijven we zelfs in de ontkenningsfase steken, dan komen we van de regen in de drup. Dit is bijvoorbeeld gebeurd bij het vraagstuk van de multiculturele samenleving. Jarenlang heeft de spraakmakende elite van politici, journalisten en wetenschappers ontkend dat de multiculturele samenleving een le-

1. *God heeft gezegd*, pagina 71.

vensgroot probleem voor de maatschappelijke cohesie was geworden, totdat Pim Fortuyn in 2002 de paarse luchtballon noopte tot een noodlanding. Maar bij het zoeken naar de oplossing worden we nog steeds gehinderd door het politiek-correcte denken, dat voorschrijft dat de werkelijkheid wordt beschreven in termen zoals ze zou moeten zijn in plaats van hoe ze werkelijk is. Van dromerige en drammerige politici kun je een naïeve maatschappijvisie verwachten, maar wetenschappers past geen vooringenomen standpunt. Hun vertrekpunt is dat van de waardevrije wetenschap, waarmee wordt bedoeld dat een scherpe scheiding wordt gemaakt tussen hetgeen de onderzoeker wenselijk of onwenselijk vindt enerzijds, en hetgeen hij feitelijk constateert anderzijds. Sedert de Verlichting is de Kerk niet langer toeziend voogd van de wetenschap, de filosofie niet langer de dienstmaagd[2] van de theologie. Maar dat is kennelijk nog niet tot iedereen doorgedrongen. Michiel Leezenberg is islamoloog en wetenschapsfilosoof, maar heeft er grote moeite mee die twee vakgebieden uit elkaar te houden. Die indruk krijg je tenminste als je zijn bijdrage leest aan het boek *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh*[3]. Zijn bijdrage 'Doe-het-zelf-islam' is door de eindredacteur pal voor die van mijn hand geplaatst. Niet te missen dus. Maar die toevalligheid is niet de reden waarom ik Leezenberg noem en niet de minstens zo belangrijke bijdragen van Paul Cliteur, Hans Jansen, Arend Jan Boekestijn, Bart Jan Spruyt, Afshin Ellian, Sadik Harchaoui, André Rouvoet, Wouter Bos en vele anderen. Leezenberg is een spraakmakende filosoof, wiens ster snel is gerezen nadat zijn boek *Islamitische filosofie*[4] in 2002 werd onderscheiden met de Socratesprijs. Hij schrijft voorts voor de NRC en speelt daardoor een rol bij de opinievorming van beleidsmakers. Zijn terecht onderscheiden boek geeft een goed inzicht in het denken van de grote islamitische filosofen als Al-Farabi, Ibn Siena (Avicenna) en Ibn Roesjd (Averroës), die allemaal leefden in de Middeleeuwen. Een feit dat op zich al te denken geeft. Averroës – gezien als de laatste oorspronkelijke filosoof – overleed in 1198. Leezenberg pleit in zijn

2. De term *Philosophia ancilla theologiae* – 'filosofie is de dienstmaagd van de theologie' – werd in de 11e eeuw gebruikt door de filosoof Petrus Damiani om aan te geven dat filosofische denkbeelden in dienst moeten staan van de geopenbaarde geloofswaarheden.
3. Uitgeverij Spectrum, Utrecht, 2004.
4. Uitgeverij Bulaaq, Amsterdam, 2001.

boek ervoor de islamitische denkers op hun eigen waarde te beoordelen en deze niet te vergelijken met bijvoorbeeld Klassieke denkers of Verlichtingsfilosofen. Daarin heeft hij gelijk, voorzover hij bedoelt dat de grote islamitische filosofen oorspronkelijke denkers waren, die een waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de Middeleeuwse cultuur. Dat zal niemand willen bestrijden.

Eenrichtingsverkeer

Het gaat echter te ver als het roemrijke verre verleden wordt gebruikt als argument om de hedendaagse problemen te relativeren. In het boek valt pas bij herlezing op hoe zorgvuldig Leezenberg langs de klippen heeft gelaveerd waarop het opgepoetste imago van de islam zou kunnen stranden. Conflicten worden gerelativeerd of met de mantel der liefde bedekt. Zijn oproep de islamitische filosofen niet te vergelijken met Westerse denkers, is eenrichtingsverkeer. Zelf laat hij namelijk geen kans onbenut om speldenprikken uit te delen naar het christendom, dat de historische vergelijking in zijn ogen nauwelijks doorstaat. De islam zou nooit de spanning tussen rede en geopenbaard geloof gekend hebben die in Europa ontstond. Een eufemistische formulering voor het gegeven dat vanaf de 11de eeuw niemand nog durfde te twijfelen aan het gezag van de koran boven dat van de filosofie. Die discussie werd definitief beslecht door het boek *De tegenspraak van de filosofen* van de theoloog Al-Ghazali (1058-1111). De oplettende lezer zal zeggen dat Averroës toch na Al-Ghazali leefde? Dat is waar, maar Averroës stelt dat filosofen niet boven de sjaria staan en dat zij naar de letter van de wet moeten leven. Volgens Leezenberg bewijst deze stelling dat er bij Ibn Roesjd geen sprake is van filosofisch inzicht dat in strijd zou zijn met religie. Een bedenkelijke redenering, die overigens als een boemerang werkt. Want als islamitische denkers voorrang mogen geven aan de geopenbaarde geloofswaarheden, dan mogen christelijke filosofen dat ook. De filosofische reuzen Thomas van Aquino en Nicolaas van Cusa waren dezelfde mening toegedaan, dus was er ook in het Middeleeuwse Europa geen sprake van spanning tussen rede en geloof...

Interessanter is het om te zien hoe Leezenberg omgaat met de historische betekenis van Averroës, die honderd jaar na zijn dood beroemd werd in christelijk Europa. Hij schrijft: 'In de islamitische wereld daarentegen heeft het werk van Ibn Roesjd maar weinig weerklank gevonden. Er zijn weinig Arabische manuscripten van

zijn werk en sommige van zijn commentaren zijn alleen in Hebreeuwse of Latijnse vertalingen overgeleverd.'[5] Het verhullend taalgebruik van Leezenberg inmiddels kennende wordt het nu toch tijd andere schrijvers te raadplegen. 'Tegen het einde van zijn leven viel hij in ongenade bij de toenmalige heerser, mogelijkerwijze omdat deze de politieke steun van orthodoxe, de filosofie vijandig gezinde groeperingen nodig had. Averroës werd verbannen, uit de moskee gejaagd en zijn werk werd verbrand. Kort voor zijn dood in 1198 werd hij gerehabiliteerd en naar Marrakech terug geroepen. (...) Zijn commentaren die tal van heldere uiteenzettingen en verfijningen op Aristoteles bevatten, zijn vrijwel allemaal in het Hebreeuws vertaald. In de joodse en christelijke Middeleeuwen heeft Averroës' filosofie lang nagewerkt en invloed uitgeoefend, in de islamitische wereld in het geheel niet.'[6]

Ook het bekende overzicht van Störig[7] vermeldt dat de geschriften van Averroës en Avicenna door de mohammedaanse orthodoxie ten strengste werden veroordeeld en aan het vuur prijsgegeven. Resteert nog de vraag hoe de Hebreeuwse vertalingen de dans ontsprongen. Dat komt, omdat joden en mozarabiërs (Arabisch sprekende christenen) hun leven in die eeuw niet zeker waren. De beroemde rabbi Mosje ben Maimon was een tijd- en plaatsgenoot (Cordoba) van Averroës. Zij deelden hun belangstelling voor de denkbeelden van Aristoteles. 'Maimonides kon zich echter niet ongestoord aan zijn studies wijden. Omstreeks zijn 13de of 14de jaar was het gezin Maimon genoodzaakt Cordoba te verlaten: dweepzieke Almohaden waren de stad binnengedrongen. Zij verwoestten de synagogen en dwongen vele niet-moslims de islam te aanvaarden. Tien jaren moest het gezin Maimon van stad naar stad zwerven. Het langst bleven ze in de Marokkaanse stad Fez. Maar ook daar ondervonden ze de gevolgen van het fanatisme van de Almohaden, die alle daar gevestigde joden tot moslims wilden maken.'[8] Het gezin vluchtte naar de kruisvaardersstad Akko en belandde uiteindelijk in Egypte, waar Maimonides hofarts werd van Saladin. Wie meerdere bronnen raadpleegt, merkt alras dat het geïdealiseerde beeld van het tolerante Andalusië op zijn minst enige bijstelling behoeft. Zoals overal in Europa en het Midden-Oosten werden vreedzame perioden afgewisseld door perioden van oorlog en vervolging. De oplettende lezer kan die informatie tussen de regels door ook vinden in het boek van Leezenberg. Omdat *Islamitische filosofie* is geschreven in 2000, dus vóór 11 september 2001, zijn de apologetische opmerkingen van Leezenberg nog gematigd, maar in 2003 gooit hij alle remmen los.

5. *Islamitische filosofie*, pagina 191.
6. *De verbeelding van het denken*, pagina 159-160.
7. *Geschiedenis van de filosofie I*, pagina 238.
8. *Maimonides*, door dr. M. Reisel, pagina 7.

Geschiedvervalsing

In zijn bijdrage aan *Hoe nu verder?* doet hij zich kennen als een islamoloog, die niet het juiste evenwicht weet te vinden tussen betrokkenheid en distantie. Alle gemeenplaatsen en gratuite beweringen die de ronde doen over de islam, worden in de strijd geworpen om het gekuiste beeld te bevestigen van een tolerante islam. Als goed filosoof bedient hij zich ook van spitsvondigheden: 'Allochtone jongeren zitten helemaal niet tussen twee culturen, ze dreigen integendeel juist helemaal zonder cultuur te raken.' Zijn favoriete stijlfiguur blijft echter de jij-bak. Bijvoorbeeld deze: 'In Rusland sterven jaarlijks veertienduizend vrouwen per jaar als gevolg van huiselijk geweld. Geen moslimstaat die dat aantal ook maar in de verste verte evenaart'. Je moet maar durven met tv-beelden en krantenberichten uit Nigeria, Pakistan en Soedan op het netvlies. Waarom vluchten er dan eigenlijk vrouwen uit islamitische heilstaten als Iran? Deze goedkope demagogie is een wetenschapsfilosoof – die een boek heeft geschreven met uitleg over logica, syllogismen, contingentie en kentheorie – onwaardig. Het is de methode van de kleine crimineel die andere kruimeldieven verlinkt in de hoop op strafvermindering. De voortdurende vergelijkingen met het perfide christendom zijn veelal misplaatst, appelleren hooguit aan het antiklerikale en antikatholieke sentiment dat in Nederland nooit ver weg is, maar dienen geen enkel doel. Ten eerste voelt de meerderheid van de Nederlanders – onkerkelijk of protestant zijnde – zich niet aangesproken. Het kan voor Leezenberg zelfs contraproductief werken, omdat bij onkerkelijken en atheïsten de afkeer van religie in het algemeen – dus ook van de islam – wordt versterkt. Ten tweede wil niemand in Nederland of Rome het middeleeuwse katholicisme met al zijn wereldse aspiraties restaureren. Het punt is juist dat de islam, in de woorden van Pim Fortuyn 'niet door de wasmachine van de Verlichting is gegaan, die het christendom heeft ontdaan van zijn fundamentalistische trekken'. Lee-

zenberg echter noemt dit nonsens. 'De Verlichtingsideeën werden niet alleen enthousiast ontvangen in het Ottomaanse rijk, maar ook elders in de islamitische wereld. Ze zijn ook blijvende verworvenheden gebleken.' (...) 'Zelfs de islamitische republiek Iran is erop gebaseerd.' Je wrijft je ogen uit bij dergelijke geschiedvervalsing. De democratisering van het Ottomaanse rijk mislukte jammerlijk. De blijvende verworvenheid – wat we nog maar moeten afwachten – van de Turkse democratie is te danken aan Kemal Atatürk, die het land met harde hand seculariseerde. Het is waar dat ayatollah Khomeini de islamitische republiek een grondwet heeft gegeven, die is gebaseerd op de Franse grondwet van 1848, maar is de bevolking daar iets mee opgeschoten? Het kan nog bonter. Leezenberg is werkelijk een meester in het manipuleren van de feiten. Lees maar: 'De islamitische wereld heeft die Verlichting al in de tiende eeuw van de christelijke jaartelling doorgemaakt. In die tijd verklaarden filosofen als Farabi en Averroës ondubbelzinnig de rede superieur aan de religieuze openbaring. Moslims debatteerden publiekelijk met christenen, joden en manicheeërs over theologische kwesties. En vrijdenkers als Aboe Bakr Al-Razi en Ibn al-Rawandi bekritiseerden in het openbaar de islamitische openbaring en de profeet Mohammed. Razi omschreef de koran als een bundel 'oudewijvenverhalen' en profeten als aanstichters van verdeeldheid en haat tussen mensen. Ibn al-Rawandi schijnt zelfs een parodie op de koran te hebben geschreven. Maar wat wellicht nog belangrijker is: geen van beiden is vermoord, in de ban gedaan of op de brandstapel beland. In die christelijke wereld van die tijd en van de meeste andere tijden, was zoiets ondenkbaar.'[9]

Deze passage is ronduit meesterlijk in zijn suggestieve misleiding. Kardinaal Ratzinger heeft eens – toen hij nog geen Benedictus XVI heette – gezegd dat halve waarheden erger zijn dan hele leugens, omdat ze moeilijker zijn te weerleggen. Ik waag toch een poging. Laat ik beginnen met de vrijdenker Razi, een man naar mijn hart, vergeleken met hem is Ayaan Hirsi Ali een braaf kostschoolmeisje. Laat ik als onverdachte bron het boek *Islamitische filosofie* gebruiken, dat Leezenberg zelf vier jaar eerder dan het gewraakte opstel heeft geschreven. Daarin komen we inderdaad de opmerking over de 'oudewijvenverhalen' tegen na een prachtige passage, waarin Razi de geopenbaarde religie hekelt: 'Hoe kun je volhouden dat God de voorkeur geeft aan één volk als de standaarddragers van de hele mensheid, en alle anderen van hen afhankelijk maakt? Hoe kan je het met de wijsheid van de Alwetende God verenigen dat hij sommigen uitverkiest, wat mensen elkaar naar de keel laat vliegen en aanzet tot bloedvergieten, oorlog en ruzie?'

9. *Hoe nu verder?*, pagina 116.

Wie was Razi volgens Leezenberg? 'Razi wordt beschouwd als de grootste medicus en als de grootste vrijdenker in de islamitische geschiedenis. Zijn medische geschriften stonden in de islamitische wereld en in Europa in hoog aanzien, maar zijn filosofische en religieuze werken werden zo ketters gevonden dat ze vrijwel allemaal verloren zijn gegaan.' Over de andere vrijdenker Rawandi schrijft Leezenberg: 'Toen zijn collega's hem ter dood wilden laten brengen, vond hij toevlucht bij een jood in Koefa.' Rawandi had namelijk beweerd dat het unieke literaire karakter van de koran niet op wonderbaarlijke vermogens wees. Het was best mogelijk dat één Arabier toevallig veel grotere literaire talenten had dan alle anderen. Bovendien was het criterium niet ter zake doende voor volkeren die geen Arabisch spreken. Interessante teksten, waaruit blijkt dat omstreeks 900 de situatie voor islamitische vrijdenkers weliswaar niet zo rooskleurig was als Leezenberg wil doen geloven in *Hoe nu verder?*, maar toch stukken beter dan in de eeuwen daarna. Leezenberg legt zelf uit dat de machthebbers in de eerste eeuwen van de islam nog verschillende meningen toelieten om te voorkomen dat de religieuze geleerden een machtsblok vormden, maar dat het in de 11de eeuw afgelopen was met die relatieve vrijheid. Averroës werd overigens 300 jaar na Razi geboren en ten onrechte door Leezenberg in die korte 'verlichte' beginperiode van de islam geplaatst. Evenmin stelde Averroës de rede boven de openbaring. Zo manipuleert Leezenberg de feiten. Zijn eigen boek laat zien dat de vrijdenkers ternauwernood aan de dood zijn ontsnapt en wel degelijk in de ban zijn gedaan. De uithaal naar het christendom is wederom misplaatst. In die tijd – omstreeks 900 – was er nog geen sprake van een machtige Kerk, die ketters opspoorde en aan de wereldlijke autoriteiten overdroeg. Dat komt pas drie eeuwen later. Het Vierde Lateraans Concilie in 1215 vaardigde de strenge wetten uit die leidden tot de oprichting van de Inquisitie. Voornaamste taak was het bestrijden van de Katharen (vandaar het woord ketter). De kordate manier waarop de islam afvalligen aanpakte, was een lichtend voorbeeld voor de Middeleeuwse Kerk. Het

christendom nam namelijk niet alleen de leuke dingen van de islamitische beschaving over. Ook het fenomeen 'kruistocht' kan worden gezien als de christelijke interpretatie van het begrip 'djihad'.[10]

Aanvechtbaar

Volgens Leezenberg is het een hoopgevend signaal dat de overgrote meerderheid van Nederlandse moslims zich direct en ondubbelzinnig van de moord op Theo van Gogh heeft gedistantieerd. De wens lijkt hier de vader van de gedachte. Maar in strijd met deze hoopvolle gedachte keert hij zich vervolgens fel tegen de mening dat alle Nederlandse moslims zich moeten distantiëren. 'Dat is ongeveer even zinvol en fair als van alle Italianen eisen dat ze zich van de aanslagen van de maffia, of de Rode Brigades distantiëren.' Het blijft me bevreemden dat een gepromoveerd filosoof eer legt in het bedenken van aanvechtbare analogieën. Het is weer zo'n demagogisch argument dat appelleert aan de opvatting dat Italianen een corrupt volkje zijn. In werkelijkheid gaan Italianen massaal de straat om te protesteren en sneuvelen politiemensen en rechters in de strijd. In Nederland ontbreken zowel het protest als de harde aanpak. Kwalijker is de halve waarheid dat het moslimterrorisme slechts een eigentijdse vorm zou zijn van criminaliteit en politiek extremisme. Die elementen zijn zeker aanwezig, maar vormen slechts het halve verhaal. De religieuze component is onloochenbaar. Het is volstrekt niet relevant of de islam historisch gezien door de ogen van Leezenberg nu wel of niet een vredelievende, tolerante godsdienst was. In het harde heden hebben we te maken met grote groepen extremisten die zich met goede papieren – teksten uit de koran – op de islam beroepen. Sociale situaties hebben geen andere realiteit dan die eraan wordt toegekend door de deelnemers aan de situatie. Dit gegeven staat bekend als het theorema van Thomas.[11] De aanslagplegers en hun sympathisanten beroepen zich op de islam, de slachtoffers en de samenleving merken daarvan de gevolgen. De harde werkelijkheid is dus dat we te maken hebben met islamitisch terrorisme, dat tot doel heeft de geminachte Westerse beschaving te vervangen door een islamitische samenleving. Het gaat de extremisten uiteindelijk niet om het bereiken van een politiek

10. *Heilige oorlogen*, Kok Agora, Kampen, 1991.
11. Genoemd naar de Amerikaanse socioloog William I. Thomas(1863-1947). 'If men define situations as real, they are real in their consequenties.'

doel – bijvoorbeeld het verwezenlijken van een Palestijnse staat of het stoppen van de oorlog in Irak – maar om de ondergang van de democratische rechtsstaat. Wie de ernst van de situatie beseft, begrijpt dat het hard nodig is dat de gewone moslims hun stem verheffen. Als het werkelijk gaat om een kleine extremistische minderheid, dan is het nodig dat die geen willig gehoor vindt. Het billijken dat Nederlandse moslims de kat uit de boom kijken en afwachten wie er aan het langste eind trekt, is volstrekt onverantwoord. Het moedigt de radicale elementen aan, zoals ook het Spaanse sprookje van de vredelievende islam een gevaarlijke mythe is. Ook in ons land wordt de boodschap verspreid dat een islamitische staat een veel beter systeem zou zijn dan de democratische rechtsstaat.[12]

Heilstaat

Bewegingen als de Hizb-u-Tahrir (Bevrijdingspartij) pleiten voor een moslimstaat, waarin het kalifaat het hoogste wereldlijk gezag zou moeten vormen. Als voorbeeld van zo'n heilstaat wordt steevast Andalusië aangevoerd, waar islamieten, joden en christenen volgens het sprookje lang en gelukkig hebben samengeleefd. Mijn oogmerk is niet het relativeren van de islamitische beschaving in de vroege Middeleeuwen, maar ik bestrijd dat de situatie van de 12de eeuw als lichtend voorbeeld voor de 21ste eeuw kan worden gebruikt. Dan worden niet alleen de cijfers maar ook de gebeurtenissen verwisseld. Laten we bekende beweringen eens bekijken.

1. Was er tijdens de Moorse bezetting van Andalusië sprake van een islamitische staat, waarin moslims, joden en christenen in harmonie samenleefden?
2. Kan Moors Andalusië representatief worden genoemd voor de islam?
3. Zou West-Europa zonder de Andalusische connectie verstoken zijn gebleven van de Griekse wetenschap?
4. Is de islam vrij van dogma's en dientengevolge onbekend met ketterij? De profeet heeft immers gezegd: 'In de godsdienst is geen dwang'. Ten overvloede wordt hier dan voor de protestantse fijnproever aan toegevoegd dat de islam geen pausen en concilies kent.

12. *Het samenleven*, door drs. Abdullah as Siddiq, Hizb-u-Tahrir.

Op de eerste twee vragen is het antwoord zonder meer 'nee'. Leezenberg erkent dat ook in *Islamitische filosofie,* hoewel hij ook in deze alinea weer vindingrijk is in het verpakken van onaangename feiten. Ik citeer: 'Onder de Berberrijken hebben zich herhaaldelijk religieuze vervolgingen voorgedaan, maar deze hingen in de eerste plaats samen met binnen- en buitenlandse politieke overwegingen. Tolerantie van minderheden is niet zozeer inherent aan deze of gene religie, maar wordt eerder bepaald door concrete sociale en politieke omstandigheden. Van culturele uitwisseling tussen de moslims, joden en christenen van al-Andaloes is echter weinig sprake geweest: onder de culturele elites heerste er voornamelijk een eenrichtingsverkeer van machthebbers naar minderheden.'

De dynastie van de Omayyaden – die heerste van 755 tot 1002 – vestigde met haar verfijnde hofcultuur de reputatie van de Andalusische beschaving. De islam of de Griekse filosofie speelden toentertijd geen rol in de belangstelling van de christenen. In 929 riep men een eigen kalifaat uit, onafhankelijk van Bagdad. In 1002 valt het Omayyadenrijk uiteen in kleine vorstendommen die elkaar bestrijden. Omstreeks 1090 namen fanatieke Noord-Afrikaanse Berbers de macht over. Deze Almoravieden werden op hun beurt in 1145 aangevallen door de Almohaden, eveneens Berbers en nog strikter in de leer. Opvallend is dat de heersende elite nu wel de Griekse filosofie bestudeerde; dit bleef echter voorbehouden aan filosofen als Averroës. De gelovigen mochten niet in verwarring worden gebracht. De islamitische theologen (oelama's) keurden de filosofie ten strengste af. De Almoravieden wisten het met behulp van christelijke vorsten in enkele plaatsen nog tot 1171 vol te houden. In de 13de eeuw begint de Reconquista en is het ook snel afgelopen met de Almohaden. In de bergachtige omgeving van Granada houdt een Moors koninkrijk het nog uit tot 1492 en dat heeft het prachtige Alhambra nagelaten. De geschiedenis van Al-Andaloes vertoont een klassiek patroon: verovering, gevolgd door een periode van bloei, waarna onderlinge strijd, bondgenootschappen met christenen, onderdrukking en nederlaag. Het verhaal van opkomst en verval dat alle beschavingen lijken te delen. De gouden eeuw van Al-Andaloes was die van het onafhankelijke kalifaat in de 10de eeuw, dat onder kalief Al-Hakam II een absoluut hoogtepunt bereikte. Hij noemde zich de heer van drie religies, bezorgde joden prominente posities en gaf in 961 opdracht tot de verfraaiing van de majestueuze moskee in Cordoba. De luister

van Andalusië werd alleen overtroffen door die van Byzantium, waaraan Hakam zich overigens spiegelde. De contacten met keizer Nicephoras Phocas waren uitstekend, hetgeen blijkt uit het feit dat de keizer meer dan vijftien ton glaswerk, waaronder veel bladgoud, liet verschepen voor de bouwplannen van kalief Al-Hakan II. Byzantijnse meesters leerden de finesses van de mozaïektechniek aan hun mozarabische collega's. Het resultaat was zo indrukwekkend, dat toen de Castiliaanse koning Ferdinand III in 1236 Cordoba innam, hij de opdracht gaf de moskee ongeschonden te laten. Hakam is ook de man die de befaamde bibliotheek met 400.000 banden stichtte. Onder zijn zoon werden de filosofische werken in de collectie echter verbrand onder druk van de oelama's. Dat Cordoba goede contacten onderhield met Constantinopel vindt zijn oorzaak in het gegeven dat beide overhoop lagen met Bagdad, waar de kalief van de Abbasieden zetelde. Daarmee is overigens gelijk de vraag beantwoord hoe onvervangbaar de islam in het algemeen en Andalusië in het bijzonder is geweest bij het doorgeven van Griekse wijsheid en wetenschap. Als er iets wordt ondergewaardeerd in de Westerse geschiedschrijving is dat de rol die Constantinopel duizend jaar heeft gespeeld. Byzantium maakte tijdens de Macedonische dynastie (867-1057) twee gouden eeuwen door. De klassieke cultuur herleefde. Aan de universiteit werd Leo de Wiskundige zó beroemd, dat kalief Al-Mamoen (813-833) hem vraagt naar Bagdad te komen, waar de Abbasieden een centrum van wetenschap hebben gevestigd. Keizer Phocas herovert in 969 grote delen van het nabije oosten op de Abbasieden, waaronder Antiochië. De Slavische volkeren worden gekerstend; in 988 bekeert vorst Wladimir van Kiev zich.

Waandenkbeelden

De voorsprong die Al-Andaloes had in de 10de eeuw, gold alleen West-Europa dat na de Karolingische renaissance een inzinking doormaakte. De geleerde en humanist Gerbert van Aurillac[13] studeerde drie jaren in Spanje, voordat hij 991 aartsbisschop van Reims werd en in 999 paus Sylvester II. In de 11de eeuw telde de hervormingsbeweging van Cluny meer dan 1300 kloosters; Normandische hertogen vestigden hun koninkrijken in Engeland en op Sicilië, waar de Sa-

13. *Wijsgerige aspecten van het vroeg-christelijk denken,* pagina 124.

racenen werden verslagen. Op Sicilië zien we hetzelfde patroon als in Andalusië, alleen omgekeerd. Arabische elementen werden door Roger II in Palermo en Willem II in Monreale verwerkt in de fraaiste kerken en paleizen in Byzantijnse stijl. Keizer Frederik II, die regeerde van 1215 tot 1250, was misschien wel de eerste vorst die echt wetenschappelijke onpartijdigheid nastreefde. Aan de medische universiteit van Salerno liet hij onderwijs geven door vrijdenkers, rabbijnen en monniken. En zeven eeuwen voor Aletta Jacobs konden vrouwen in Salerno al arts of vroedvrouw worden en zelfs lesgeven. Frederik II was een universeel genie, bekend als 'stupor mundi', de verbazing der wereld. Hij sprak zes talen, waaronder Arabisch. Toen hij in 1228 op kruistocht ging, bood de sultan van Caïro (Al Malik, zoon van Saladin) hem een bondgenootschap aan tegen zijn neef, de sultan van Damascus met wie hij in een machtsstrijd was verwikkeld. Zonder slag of stoot kreeg Frederik II Jeruzalem in handen. In ruil garandeerde hij de moslims vrije uitoefening van hun godsdienst in de twee grote moskeeën. Nooit is een Westers vorst in het oosten zo populair geweest als de 'grote sultan der christenen".[14] Ik betwijfel in dit verband of Osama bin Laden met zijn onzinnige retoriek over de kruisvaarders door zijn Middeleeuwse geloofsgenoten zou zijn begrepen. Machthebbers en militairen spraken dezelfde taal. Bondgenootschappen tussen christenen en moslims waren aan de orde van de dag.

Met het bovenstaande denk ik dat Andalusië in het juiste perspectief is geplaatst als een fascinerende, maar niet unieke periode in de Westerse beschaving. Al-Andaloes is in alle opzichten (historisch, politiek en religieus) onbruikbaar als model voor de vestiging van een 'tolerante moslimstaat'. Het is triest dat er steeds weer journalisten en wetenschappers zijn die de mythe van het islamitische Shambala klakkeloos overnemen, niet beseffend dat zij daarmee extremisten stijven in hun waandenkbeelden.

Om dezelfde reden is het nuttig een moment stil te staan bij de al even wijdverbreide mythe van de tolerante islamitische geloofsleer zonder onfeilbare pausen, dogma's, ketters en wat dies meer zij. Op de keeper beschouwd is deze mythe als politiek argument al even onzinnig als het Andalusische Shambala, maar het feit ligt er nu eenmaal, dat isla-

14. *Grote Wereldgeschiedenis*, deel 6, pagina 83.

mitische fundamentalisten het vanuit hun misplaatste superioriteitswaan gebruiken. Je kunt beter onder islamitisch recht leven dan in een liberale democratie, zeggen de islamisten. Allereerst moet hierbij worden opgemerkt dat hun opmerking bedoeld is voor christenen, maar die vormen officieel nog maar de helft van de Nederlandse bevolking. Christenen behoren met de joden tot de 'volkeren van het boek' die niet worden vervolgd, zolang ze maar belasting betalen en doen wat de islamitische machthebbers willen. Voor atheïsten, socialisten en ander ongelovig volk is de moslemstaat een nachtmerrie met vervolgingen en executies, zoals sinds 1979 in Iran duidelijk is geworden.

Als monotheïstische religies hebben christendom en islam veel punten van overeenstemming, zoals uiteraard het geloof in één God, een geschapen wereld, een leven na de dood, hemel en hel, het goede wordt beloond, het kwade gestraft. De koran is eigenlijk onbegrijpelijk voor iemand die de bijbel niet kent, want de lezer wordt bekend geacht te zijn met bijbelse namen en begrippen. Uiteraard lezen moslims de bijbel niet (meer), de benodigde toelichting wordt verkregen uit de hadiths, uitspraken van de profeet Mohammed. Voor iemand die in de joodse of christelijke traditie is opgegroeid, draait het lezen van de koran op een teleurstelling uit. In vertaling verliest de tekst veel van zijn poëtische kracht, die het volgens arabisten bezit. Mij bevreemdt het dat een goddelijke boodschap in een andere taal zijn kracht verliest. Inhoudelijk lijkt de koran op een dichterlijke samenvatting van het Oude Testament, een verzameling regels en voorschriften, waarbij de schrijver een duidelijke voorkeur had voor de wettische boeken als Leviticus en Deuteronomium, die overigens bijna tweeduizend jaar ouder zijn dan de koran. Volgens de islamitische opvatting is de koran een goddelijk, ongeschapen boek. De profeet Mohammed zelf was niet goddelijk. Het christendom zegt exact het tegenovergestelde: de bijbel is geschapen, Jezus Christus als Gods zoon ongeschapen. Om Zijn ongeschapen karakter te benadrukken, wordt gezegd dat Jezus geboren is uit de maagd Maria. De maagdelijke geboorte wordt overigens ook in de koran (soera 19: 20) genoemd. Als christenen spreken over de Heilige Schrift, bedoelen ze dat niet letterlijk. Het boek is een menselijk product, bedoeld om Gods woord te verkondigen. Het Griekse woord evangelie betekent goede boodschap. Gods woord is opgetekend door de profeten, denk aan de Tien Geboden, en door de evangelisten uit de mond van Jezus. Onder goddelijke inspiratie, dat wel. Een christen zal zonder meer er-

kennen dat oneerbiedig gezegd het hele productieproces van de bijbel, van redactie tot drukken, door de eeuwen heen liefdevol mensenwerk is geweest. Daarom is volgens de traditionele opvatting ook een kerkelijk leergezag nodig, dat in overeenstemming met de overgeleverde traditie waakt over de uitleg. Nu wordt vaak gesteld dat de islam geen leergezag kent in de katholieke zin des woords. Dat klinkt altijd goed in het anti-autoritaire Nederland, waar zelfs katholieken denken als protestanten.

Strikt genomen is dat ook zo. Er is geen paus of heilige synode. Het gezag wordt in de islamitische gemeenschap uitgeoefend door de oelama's, juridisch geschoolde theologen. Het verschil met een protestantse dominee is natuurlijk dat deze alleen gaat over religieuze vraagstukken, terwijl de oelama ook burgerlijk recht en strafrecht uitlegt volgens de sjaria, de goddelijke wet. Nu is het grote misverstand dat het formeel ontbreken van een centraal leergezag zou betekenen dat er voor de gelovige meer vrijheid ontstaat. Dat is bepaald niet het geval. Er is maar één universeel aanvaarde toetsing voor het ware geloof en dat is de idjmaa, de consensus van gelovigen.[15] Het gaat dus om de algemeen aanvaarde mening van de oelama's en de machthebbers. Die mochten er drie eeuwen over wikken en wegen, in de vaktaal van de sjaria heette dat idjtihaad, maar vanaf ongeveer 900 bestond er consensus over de heikele kwesties en werd de 'poort van idjtihaad' gesloten.

Vernieuwing is dwaling

In plaats van het zoeken naar waarheid kwam de onvoorwaardelijke aanvaarding van de gevestigde doctrines, taqlied (navolging) genoemd. Wie daarvan afwijkt, bezondigt zich aan 'vernieuwing' (bid'a) en dat is een ernstige zaak. Volgens een hadith van de profeet zijn nieuwigheden de ergste dingen. 'Elke nieuwigheid is een vernieuwing, elke vernieuwing is een dwaling en elke dwaling leidt naar het hellevuur.' Volgens de grote islamkenner Bernard Lewis is ketterij geen theologisch begrip in de islam. 'Wie zich uitgeeft voor moslim, maar zelfs aan de geringste eisen van de theologen niet voldoet, wordt beschuldigd van iets veel ernstiger: van ongeloof of zelfs geloofsverzaking.' Op geloofsafval staat de doodstraf. De oelama's beschikken dus al duizend

15. *Het Midden-Oosten*, Bernard Lewis, pagina 224.

jaar over een veel sterker wapen dan het kerkelijk dogma om de gelovigen in het gareel te houden. Het ontkennen van een dogma is immers nog geen ketterij en niet iedere ketterij werd bestraft met de doodstraf.[16] Oelama's hebben veel macht en aanzien als zij streng in de leer zijn. Islamitische terroristen vinden de oelama's tegenwoordig niet streng genoeg; deze fundamentalisten wijzen iedere vernieuwing af, zich rechtstreeks op de (Middeleeuwse) traditie beroepend. Aanslagen zijn het traditionele middel waarmee fundamentalisten de oelama's tot strengheid manen. De geschiedenis van de islam is een lange lijst van religieuze moorden op de leiders, beginnend met de derde[17] kalief Oethman in 656 tot de Egyptische president Anwar Sadat in 1981. In zekere zin is het ontbreken van een islamitische paus tegenwoordig een manco. Niemand heeft het gezag om lastige extremisten tot de orde te roepen. Met uitzondering van de sjiitische ayatollahs in Iran die in 1979 aan de macht kwamen en die niet meer vrijwillig zullen afstaan. En ook niet kunnen afstaan op grond van de moslimtraditie, die vernieuwing tot bid'a bestempelt. Maar zelfs als de Iraanse ayatollahs zich van hun vredelievende kant tonen – niets menselijks is hun vreemd – dan zullen terroristen van soennitische snit als Bin Laden zich weinig aantrekken van een oproep om af te zien van geweld. Religieuze aansporingen tot geweld – zoals de fatwa van Khomeini tegen Rushdie – worden daarentegen wel door de soennieten erkend. Overal – ook in Europese hoofdsteden – werd prompt vol overgave tegen Rushdie gedemonstreerd. Waarmee lijkt aangetoond dat in de islam geweld loont of op zijn minst gewoon wordt gevonden.

Kalief

De islam heeft overigens in de eerste eeuwen wel degelijk de functie van paus als plaatsbekleder van God gekend. Het woord kalief kan zowel opvolger als plaatsvervanger betekenen. Sedert de Middeleeuwen wordt het gebruikt als aanduiding voor de opvolger van de profeet Mohammed, maar de eerste kaliefen lieten munten slaan met het opschrift 'khaliefat Allah' (Plaatsvervanger van Allah).[18] Natuurlijk was het slaan

16. Recente studies aan de hand van de geopende archieven van de beruchte Spaanse Inquisitie schatten het aantal executies op 3000 tot 5000 op een totaal van 125.000 processen over een periode van 250 jaar. (BBC, 1994).
17. De tweede kalief Omar is ook vermoord, maar de dader was een christelijke slaaf. De moord op de vierde kalief Ali is natuurlijk de beroemdste, omdat deze leidde tot de vorming van de Partij van Ali (Sji'at Ali, ofwel Sji'ieten).

van eigen gouden munten vooral een politieke daad tegenover het wereldrijk Byzantium. Kalief Abd al-Malik (685-705) had een groot gevoel voor marketing. Hij positioneerde de islam als nieuw rijk en universele religie tegenover het christendom door in Jeruzalem de Rotskoepel en de El-Aksa-moskee te laten bouwen, bedoeld om te wedijveren met de Heilig-Grafkerk.[19] Jeruzalem komt in de hele koran niet voor.

De taak van de kalief als religieus en wereldlijk leider van de gelovigen is in de loop der eeuwen vooral ceremonieel en symbolisch van karakter geworden. Met name de Turkse volkeren die in de loop van de 11de eeuw aan de macht kwamen, zorgden daarvoor. De sultans van de Seldsjoeken elimineerden voor de kalief allerlei ketterse sekten, terwijl zij zelf aan de politieke touwtjes trokken.

In 1922 schafte Atatürk het Turkse sultanaat af. De sultan was ook kalief van alle soennitische gelovigen, maar die universele aanspraak was moeilijk te rijmen met het opkomende Turkse en Arabische nationalisme. Vandaar dat Atatürk in 1924 ook het kalifaat afschafte. Achteraf jammer, want het gezagsvacuüm plus de ontdekking van olie hebben de Saoedi-Arabische sekte van de wahabieten in staat gesteld macht en aanzien te verwerven. Het moslimfundamentalisme en olie zijn twee Saoedische exportproducten, waarvoor het Westen een hoge prijs moet betalen. In de 19de eeuw wist de Ottomaanse sultan nog effectief op te treden tegen de wahabitische rebellen.[20] Hun emir werd in 1818 in Istanboel onthoofd. In feite waren de wahabieten weinig meer dan een ordinaire roversbende, die in het geloof een legitimatie zochten voor het uitoefenen van een schrikbewind. Op het Arabisch schiereiland staan zij daarmee in een lange traditie, die teruggaat tot de Kharidjieten eind 7de eeuw. Mohammed en zijn eerste volgelingen voorzagen van 622 tot 624 trouwens ook in hun levensonderhoud door handelskaravanen naar Mekka te overvallen. Mekka was een belangrijk handelscentrum. Hans Jansen schrijft dan ook cynisch: 'Het is moeilijk om hier gedachten aan 11 september 2001 buiten de deur te houden'.[21] De Twin Towers van het Wereldhandelscentrum waren immers het voornaamste doelwit. Leezenberg heeft gelijk als hij constateert dat er overeenkomst bestaat tussen criminele activiteiten en het

18. *God heeft gezegd*, pagina 70.
19. *Het Midden-Oosten*, pagina 77.
20. *De crisis van de islam*, Lewis, pagina 112.
21. *God heeft gezegd*, pagina 71.

terrorisme. Alle bewegingen – Taliban, IRA of de Colombiaanse FARC – zijn betrokken bij drugshandel, wapensmokkel en ontvoeringen om losgeld. Het begint als bron van inkomsten en wordt dan een doel op zich. De Marokkaanse activisten in ons land hebben vaak al een strafblad, de bekering tot de islam stelt hen in staat hun criminele activiteiten voort te zetten. De overeenkomst met de maffia is dat beide bewegingen 'respect' eisen, waarmee in werkelijkheid status en ontzag worden bedoeld. Een andere overeenkomst is het betalen van geld voor 'bescherming'. Militante moslims lijken vaak voort te komen uit agrarische culturen met een krijgslustige traditie. Ik ken geen antropologisch onderzoek hierover, maar het lijkt mij niet toevallig dat de harde kern van de terreurbewegingen wordt gevormd door Afghanen, Saoedi's, Berbers en Somaliërs. Ze zijn procentueel ook oververtegenwoordigd onder de Iraakse rebellen. Maar de constatering dat er sprake is van een 'criminele connectie' betekent niet dat we de religieuze component mogen bagatelliseren. De religie legitimeert en katalyseert het handelen. Of geweld in de genen zit of in de (geloofs)opvoeding ('nature or nurture'), is voer voor psychologen. Het antwoord op deze vraag zal het aantal terroristen niet doen afnemen, althans niet op korte termijn. Hoe iemand zich uiteindelijk gedraagt, wordt niet alleen bepaald door zijn persoonlijkheid, maar ook door de situatie. Labiele persoonlijkheden in de Hofstad-groep blijken al door internet – of een loverboy – op het verkeerde pad te worden gebracht. Het aanreiken van allerlei argumenten waarvan de terrorist zich kan bedienen, is de grootste fout die in het vrije Westen wordt gemaakt. Men projecteert de eigen wensen en ergernissen op het islamitisch terrorisme.

Islamitische staat

Ik kan me zeer wel indenken dat sociologen zich zorgen maken over de integratie, dat islamologen de goede naam van de islam willen beschermen, dat linkse politici een hekel hebben aan de Amerikaanse politiek, dat filosofen de Westerse cultuur arrogant vinden, enzovoort. Maar dit zijn niet de drijfveren van het islamitisch terrorisme: hooguit bedient men zich er gewiekst van in de discussie. Westerse wetenschappers weten er dan gelijk een mooi woord voor: occidentalisme – het Westen zou oogsten wat het zaait. Maar wat de terreurbewegingen werkelijk willen, staat glashelder in hun eigen geschriften: het vestigen van een islamitische staat, opheffen van de scheiding van Kerk en Staat, strikt naleven van de sjaria. De diepste drijfveer is min-

achting, zo niet haat, voor de decadente en goddeloze democratische rechtsstaat, die de islam (daarmee bedoelen ze vooral zichzelf) niet het respect en ontzag geeft, dat ze opeisen. Wie 'de boel bij elkaar wil houden' doet precies wat terroristen niet willen en lokt aanslagen uit. Wie zegt dat we niet bang moeten zijn, speelt terroristen in de kaart; terrorisme beoogt niets anders dan het zaaien van angst. Wie het sprookje doorvertelt dat er ooit een islamitische heilstaat zou hebben bestaan, bevestigt terroristen in hun waandenkbeelden. Wie zegt dat we moslims niet op hun verantwoordelijkheid mogen aanspreken, neemt zijn medeburgers niet serieus.[22] Wie zegt, dat we op onze woorden moeten passen, geeft een vinger en verliest zijn vrijheid.

De moordenaar van Theo van Gogh is geen vrome, vredelievende moslim die doordraaide, omdat hij zou zijn beledigd. Hij is een gewelddadige persoonlijkheid, die zich verlustigde met sadistische beelden, een onvolgroeide geest bezeten door godsdienstwaanzin. Het enige wat daartegen helpt, is het krachtig handhaven van onze rechtsstaat. Niet schuldbewust, maar zelfbewust. Zachte heelmeesters verergeren de ziekte. Wie niet van goede wil is, verdient geen respect.

Conclusie:
Nimmer in de geschiedenis van de islam heeft een rechtsstaat bestaan die superieur is geweest aan onze huidige democratische rechtsstaat. De islam kent geen tolerantie[23], slechts het gedogen van onderdanige minderheden die belasting betalen voor 'bescherming'.

De koran wordt beschouwd als een ongeschapen, eeuwig boek van goddelijke oorsprong. Dit maakt de regels en voorschriften onveranderlijk en onaantastbaar, waarmee alle christelijke dogmatiek in leerstelligheid verre wordt overtroffen.

De soenna (de overgeleverde leer) kent al duizend jaar geen voortschrijdend inzicht in de geloofswaarheden.

De sjaria (de heilige wet) is een dogmatisch bouwwerk: geen levende, maar gestolde wijsheid.

22. Zie ook *Tijd van onbehagen*, pagina 133.
23. 'De islam is niet tolerant, want de islam kan en mag dat niet zijn. Wanneer de islam andersdenkenden op gelijk niveau zou plaatsen en hun opvattingen als geldig voor discussie aanvaarden, zou dat eigenlijk al een blijk zijn van twijfel aan het geloof van de islam en een begin van ongeloof.' Urbain Vermeulen, hoogleraar Islamkunde in Leuven/Gent, in *De Standaard* van 21 februari 2004.

Vaticaans homobeleid werkt averechts

Afgelopen week ontstond enige ophef over de oproep van het Vaticaan aan katholieke politici om geen medewerking te verlenen aan wetgeving die het homohuwelijk mogelijk maakt. In Nederland is dat een gepasseerd station, maar het was zeker niet toevallig dat de Amerikaanse president Bush gelijktijdig bekendmaakte dat hij zich keert tegen het homohuwelijk. Volgens het Vaticaan werkt het homohuwelijk destabiliserend op de samenleving en zou het immoreel zijn voor katholieken hieraan mee te werken. Deze argumenten raken kant noch wal. Wat is de werkelijke reden voor de as Rome-Washington?

Het kerkelijk huwelijk als sacrament voor rooms-katholieken behoort tot de zeggenschap van het Vaticaan. Geen politicus die daaraan kan morrelen in landen waar godsdienstvrijheid geldt. Waarom maakt de RK Kerk zich dan druk over het burgerlijk huwelijk? Omdat in de meeste landen – Amerika voorop – het burgerlijk huwelijk een formaliteit is. Het trouwbewijs ('marriage licence') kan worden verstrekt door een rechter, notaris of ambtenaar, maar in de meeste gevallen treedt de dominee, priester of rabbijn op als onbezoldigd ambtenaar van de burgerlijke stand. Je trouwt maar één keer en dat gebeurt in kerk, moskee of synagoge. De Nederlandse situatie, waarbij de verplichte gang naar het stadhuis voorafgaat aan de kerkelijke inzegening, is ook in Europa vrij uitzonderlijk. Vanwege deze strikte scheiding in twee trouwceremonies veranderde de unieke Nederlandse homowetgeving ook niets aan de invloedssfeer van de Kerk. In Amerika zullen de RK Kerk en andere behoudende kerken echter terrein gaan verliezen. Onder de bestaande 220 protestantse kerkrichtingen zijn er enkele die wachten op wettelijke goedkeuring en verder zal de geest van het vrije ondernemerschap (belastingvrijheid voor geestelijken!) wel weer de een of andere tv-dominee aansporen tot het stichten van de zoveelste kerkrichting. De markt is groot, want 98% van de Amerikanen is gelovig en 60% is belijdend lid.

Daarnaast zullen veel homoparen niet wachten op de kerkelijke besluitvorming, kiezen voor een burgerlijk huwelijk en ervoor zorgen dat deze plechtigheid voldoende glans krijgt. Met als gevolg dat langzaam maar zeker ook jonge heterostellen net als in Nederland zullen kiezen voor een mooie trouwceremonie op het stadhuis. Doop, huwelijk en begrafenis zijn de drie grote gebeurtenissen waardoor ook zoekende en twijfelende mensen de weg naar de kerk vinden. De RK Kerk dreigt in Amerika een belangrijk 'marketing' instrument te verliezen en dat verklaart de steun van het Vaticaan aan het conservatieve beleid van Bush.

Maar door deze behoudende koers zal de Kerk ook veel gelovigen van zich vervreemden. Jezus is gekomen voor de zondaren aan wie de Kerk van oudsher blijmoedig vergiffenis schenkt. Tijdens een bezoek aan de Tsjechische president Havel wees paus Johannes Paulus II op de gewetensvrijheid die is vastgelegd in de Tweede Vaticaans Concilie. Een alternatieve kerkelijke plechtigheid waarin de zegen wordt gevraagd, zou een goede tussenoplossing kunnen bieden.

Ook al heeft het Vaticaan de pijlen dit keer niet op Nederland maar op Amerika gericht, toch voel ik mij als katholiek politicus aangesproken. Bovendien was de naamgever van de Lijst Pim Fortuyn als geen ander openlijk homosexueel. Daarom een beknopt antwoord op de kritiek van het Vaticaan, met als trefwoorden 'destabiliserend'en 'immoreel'. Als we het Vaticaan volgen in de redenering dat het huwelijk een stabiliserende invloed heeft op de samenleving, dan geldt dit ook voor het homohuwelijk. Zoals het huwelijk hetero's temt in brave huisvaders, zo beloven ook homo's elkaar trouw. Een stabiele relatie in plaats van wisselende contacten. Daar is niets mis mee en allesbehalve immoreel. Het morele vingertje van het Vaticaan wijst hier echt naar de verkeerde kant.

Het Vaticaan maakt zich ook zorgen over de kinderwens van homoparen. Dat een kind bij voorkeur een vader en een moeder moet hebben, is een stelling die ook door Pim Fortuyn in de *Gay Krant* werd gehuldigd. Maar een ideaalbeeld sluit adoptie van kinderen niet uit. Fortuyn wilde die adoptie overigens beperken tot Nederlandse kinderen. In veel landen staat de homo-emancipatie nog in de kinderschoenen en daar zou adoptie averechts kunnen werken op de discussie. Bovendien zou een plotselinge stijging van de vraag naar

adoptiekinderen door homoparen in het rijke westen de kinderhandel kunnen stimuleren. Dit zijn echter geen principiële maar praktische bezwaren waaraan gewerkt moet worden.

Ongetwijfeld is het Vaticaan ook bevreesd dat het homohuwelijk een impuls zal geven aan het onderzoek naar 'onnatuurlijke' voortplanting. Maar het remmen van de vraag heeft geen enkele invloed op het aanbod. De Italiaanse vrouwenarts Antinori vervulde al in 1994 de kinderwens van een 63-jarige vrouw en propageert thans het klonen als oplossing voor de kinderwens van onvruchtbare (hetero) echtparen. Dit lijken mij eerder verstoringen van de goddelijke scheppingsorde dan adoptie van een kind door een homopaar. In de woorden van Pim Fortuyn: 'De mens die plaatsneemt op de troon van God. Op geen enkele manier zijn we voor dergelijke ingrijpende beslissingen toegerust en toch, de wetenschap schrijdt voort. Langzaam maar zeker wordt zonder enig bewust debat een vitale grens overschreden. Alles wat kan, dreigt ook te gebeuren. (...) De biogenetica zal een vierde revolutie veroorzaken die de derde (IT) revolutie zal doen verbleken. Dit is wellicht de grootste opgave voor het mensdom in de komende decennia. *Deo volente* zal ik daar zeker, naarmate mijn inzicht en kennis rijpen, een boekje over open doen.' Die tijd is hem helaas niet gegeven.

Mat Herben
LPF
(in: *Haagsche Courant*, 13 augustus 2003)

Bijlagen

'Ik ben van nature de tweede man'
(Interview: Arjan Visser)

Mat Herben (Den Haag, 1952) is fractievoorzitter en politiek leider van de LPF. Voordat hij in 2002 Pim Fortuyns woordvoerder werd, was Herben algemeen hoofdredacteur bij de afdeling voorlichting van het ministerie van Defensie. Van 1993 tot 1997 trad hij op als voorzitter van de Haagse vrijmetselaarsloge 'Via Lucis'.

1. Gij zult de here uw god aanbidden en hem liefhebben met geheel uw hart, geheel uw ziel en met al uw krachten
Weet je wat mij zo tegenstaat in interviews met Bekende Nederlanders? Dat ze, zodra het over God gaat, zo'n makkelijke 'way out' zoeken. 'Als God bestaat, waarom is er dan zoveel leed op de wereld?' en meer van dat soort goedkope clichés. Eigenlijk zeggen ze: ik kan het niet begrijpen, dus is het niet zo. Als je zo redeneert, bestaat radioactiviteit pas sinds de uitvinding van de Geigerteller. Het is de menselijke beperktheid die jou verhindert dingen te zien, maar dat wil nog niet zeggen dat ze er niet zijn. Kijk, voor een agnost heb ik wel een zekere sympathie, maar de atheïst, die stellig roept 'Er is geen God' vind ik stuitend arrogant. Ja, ik ben ervan overtuigd dat God wel bestaat, maar mijn stelling is gebaseerd op aannames. Ik geloof niet dat zoveel grote denkers, in zoveel generaties voor mij, het mis kunnen hebben gehad. Dat betekent niet dat ik die geloofswaarheden klakkeloos heb aangenomen – ik ben in wezen een antidogmatisch mens – nee, ik heb erover nagedacht. Dat is één. De ratio. En dan er is nog de emotionele kant. Mijn geloof in God is ook gebaseerd op persoonlijke ervaringen.

Tot mijn dertigste hield ik mij niet echt diepgaand bezig met de vragen des levens. Als je jong bent, denk je onsterfelijk te zijn. Probeer maar eens aan iemand van onder de dertig een pensioen te slijten. Dat lukt je niet. En terecht. Het leven zelf, het leven met de hoofdletter L, is dan veel belangrijker. Ook bij mij ging alles zo z'n gangetje – werk, huwelijk, dochter – tot ik in 1983 met mijn neus op de feiten werd gedrukt doordat mijn ouders en een neefje van twaalf bij een verkeersongeluk om het leven kwamen. Mijn familie raakte verscheurd. Het hart was eruit gerukt. Ik heb lange gesprekken gevoerd met mijn broers en zussen. Antwoorden gezocht op de vraag: waarom moest dit ons overkomen? Na een jaar was ik helemaal leeg, uitgeput. En ik wist: jezelf afvragen waarom jou dit lot moet treffen is verkeerd. De vraag moet zijn: waarom overkomt mij iets niet? Het is het lot van ieder mens om verdriet en vreugde mee te maken in het leven. Het leven is er juist om eenheid te vinden in die tegenstellingen. En uiteindelijk komt alles, geluk en ongeluk, zwart en wit, licht en duisternis, samen in God.

2. Gij zult de naam van de heer uw god niet zonder eerbied gebruiken
Hier ligt een dieper geheim verborgen. Dit gebod heeft natuurlijk niets met vloeken te maken – alsof God zich daar iets van aan zou trekken! JHWH, de werkelijke godsnaam, spreek je uit met eerbied. Weten wie God is, Zijn naam leren kennen, staat gelijk aan het benaderen van de grote raadsels van Zijn schepping. Die gedachte past bij de manier waarop ik, als vrijmetselaar, mijn leven heb ingericht. De vrijmetselaar zoekt naar het verloren meesterwoord. Dat is Gods naam. De vrijmetselarij is geen sekte, geen godsdienst, geen ideologie of levensbeschouwing. Het is een levenshouding. Als leerling heb je de plicht om jezelf te leren kennen, als gezel moet je de medemens ten dienst staan en als meester ben je vooral bezig met de verhouding tot de Opperbouwmeester des Heelals. Ja, we komen bijeen in loges, maken gebruik van oude rituelen – waarom noem je dat romantisch? Dat is het helemaal niet. Het is eerder een last. Je wordt iedere keer de tempel uitgestuurd met de opdracht je best te doen. Flierefluiten is er niet bij, als je vrijmetselaar bent.

3. Gij zult de dag des heren heiligen
Het liefst breng ik mijn schaarse rustmomenten in de badkamer door. Eerst laat ik de hond uit, dan laat ik mijn bad vollopen, stap erin en ga vervolgens drie kwartier naar het plafond liggen staren. Ik denk over van alles en nog wat na. Nee, niet over de politiek. Over menselijke verhoudingen, over belangrijke dingen. Politiek is niet belangrijk. Het is niet meer dan een middel om het leven in te vullen en een beetje te ordenen.

4. Eer uw vader en uw moeder

Ik kreeg een telefoontje van de ambassade. Er was een ernstig ongeluk gebeurd in de toenmalige DDR, mijn vader was al overleden en de situatie van de anderen was ernstig. Ik pakte mijn boeltje bij elkaar en reed met mijn broer naar Maagdenburg. Daar hoorde ik hoe het was gebeurd. Mijn ouders, mijn broer, zijn vrouw en hun zoontje kwamen terug uit Polen, waar mijn moeders familie woont. Ze reden op de transit-autobahn, de doorgaande weg van Berlijn naar het westen. Een dubbele tweebaansweg, zonder vangrail in het midden. Het was avond, aardedonker. Op de ene weg was een West Berlijnse in slaap gevallen en via de middenberm op de andere weg terechtgekomen. Tijdens die manoeuvre was haar auto op z'n kant terechtgekomen. Mijn broer is dus met grote vaart in de getectyleerde onderkant van haar auto gereden. 'Pas op het allerlaatste moment,' vertelde hij me later, 'zag ik iets zwarts voor mij opdoemen.' Hij heeft nog geremd, maar het was te laat. Mijn vader vloog door de voorruit en was op slag dood. Mijn moeder zat bekneld op de achterbank. Zij is later die nacht in het ziekenhuis overleden. Net zoals mijn neefje. Mijn broer en zijn vrouw waren zwaargewond. Toen ik mijn vrouw belde, zei ze, nog voor ik iets kon zeggen: 'Ik weet al wie er dood zijn. Ik heb je ouders en je neefje door een tunnel zien lopen. Ze wist welke kleren ze droegen – alles klopte precies...

Ik zeg dit met tegenzin – mijn vrouw wil het liever niet – maar ik wil het toch vertellen om je een idee te geven van wie ik ben en waar ik in geloof. Als katholiek jongetje ben ik opgevoed met het idee dat ieder mens een engelbewaarder heeft. Ik weet niet hoe letterlijk je zoiets moet nemen, maar ik vind de gedachte te mooi om hem te laten varen. Er is – om maar eens een open deur in te trappen – veel meer tussen hemel en aarde. Die overtuiging geeft mij troost. Ik weet hoe graag dit verkeerd wordt uitgelegd, maar ik heb nog vaak 'contact' met mijn ouders. Ik stel mij daarvoor open. Zo is het ook in de vrijmetselarij, iedere samenkomst begint met het ritueel: wie zoekt zal vinden, wie bidt zal gegeven worden en wie klopt, zal worden opengedaan...

Het spijt me, het is nog altijd moeilijk om over die periode te praten en tegelijkertijd heeft die ervaring mijn leven 'verrijkt'. Het leven is een zoektocht naar waarheid. Dat gaat met vallen en opstaan. Zonder ziekte en tegenslag zou de mens een onuitstaanbaar wezen zijn.

Nee, ik verzet mij niet. Ieder huisje heeft zijn kruisje – dat vind ik een mooie, katholieke waarheid. Je kunt je wel boos maken over het slechte weer, maar dat is vruchteloos. Ik kan verdrietig zijn over het feit dat mijn ouders er niet meer zijn, maar ik denk liever aan de tijd die ik wel met hen heb doorgebracht, aan de onvoorwaardelijke liefde die ze mij hebben gegeven.

5. Gij zult niet doden

Ik leef vanuit de gedachte dat het ieder moment afgelopen kan zijn. Ik ben nooit zenuwachtig en ik ben niet bang. Niet voor het donker, niet voor confrontaties, niet voor de dood. Wacht, misschien moet ik dit toch nuanceren: ik ben wel bang dat mijn vrouw en dochter wegvallen, dat hen iets overkomt of dat ze ergens verdriet om zullen hebben, maar voor mij persoonlijk: nee. Toen ik kogelbrieven kreeg, kon ik alleen maar medelijden hebben met degene die ze had verstuurd. Ook Volkert van der G. is een meelijwekkende persoonlijkheid, een zieke geest. Ik wind me nog altijd op over de gebrekkige beveiliging van Pim, al besef ik tegelijkertijd dat dit soort gekken, deze fundamentalistische fanatici, van alle eeuwen zijn. Belangrijker is dat Van der G. model staat voor een grote groep mensen die zo denkt. Daarom heb ik mij, van meet af aan, afgevraagd: wie waren zijn vrienden? Uit welke kranten haalde hij zijn inspiratie? Van wie verwachtte hij applaus? Jij gelooft niet dat hij applaus heeft gekregen? Kom nou toch! Ik heb later voldoende steunbetuigingen op internet gelezen. Het echte applaus komt nog, wacht maar af. Nu durven ze nog niet, maar over een paar jaar, als er weer een linkse wind waait in dit land, zul je het horen. Ja, de kogel kwam van links... of laat ik het anders zeggen: bij mijn weten zijn er de laatste decennia in Nederland geen terreurdaden door rechts gepleegd.

Volkert van der G. komt, dankzij een falend Nederlands rechtssysteem, over elf jaar al op vrije voeten. Officieel pas over twaalf jaar, maar hij mag eerst een jaartje wennen aan de vrijheid. Twintig jaar, met dwangverpleging: daar had ik mee kunnen leven. Dit is een bespottelijke straf. Als er op het doden van een Bekende Nederlander zo'n geringe sanctie staat, nodig je mensen haast uit een moord te plegen om daarmee zelf 'onsterfelijk' te kunnen worden. En je hoeft maar even Idols te kijken – het is een vreemde vergelijking, maar ik zeg dit even om de gedachte te bepalen – om te zien hoe groot die behoefte kennelijk is.

6. Gij zult geen onkuisheid doen

God schiep Adam. De mens. In de bijbel staat: 'Man en vrouw schiep Hij hen' dat betekent dus dat de mens pas compleet is als hij het mannelijke en het vrouwelijke in zich verenigt. Er is een mooie theorie die stelt dat God zoveel liefde had, dat hij de mens schiep om van dat overschot af te komen. Die onbaatzuchtige liefde gaat uit van schenken en ontvangen; mensen hebben elkaar nodig om de liefde te beleven. Seksualiteit staat daar los van. Die is er om de soort in stand te houden. Ik vind dat de overheid zich niet mag bemoeien met de manier waarop een individu zijn seksuele leven inricht. Eigenlijk zou ook de katholieke kerk zich afzijdig moeten houden. Ze doen veel te veel uitspraken over de pil, condooms en homoseksuelen. Dat is allemaal bijzaak. De kerk mag een lans breken voor het huwelijk als hoger voorbeeld van goddelijke liefde; een samengaan van het mannelijke en het vrouwelijke. Ook kinderen krijgen is een magische, letterlijke benadering van de Schepper. We scheppen. We geven door. Homoseksualiteit is natuurlijk van een heel andere orde. Als je mijn redenering consequent doortrekt, dan moet je zeggen dat het mannelijke en het vrouwelijke nodig zijn om tot volmaaktheid te komen. Maar je kunt natuurlijk ook zeggen dat een homoseksueel zijn vrouwelijke kanten sterker heeft ontwikkeld... hoe dan ook: het is niet aan mij om daarover te oordelen. Ieder mens moet op zijn eigen manier zalig worden of, zoals de Duitsers zeggen, zijn 'Sitz im Leben' vinden. Het geweten van de mens is zijn domein, alleen daar raakt hij aan God. Dat geeft mij, als katholiek, ook de verplichting om naar eer en geweten te handelen en te leven. Niet volgens de Veronica-cultuur: leven naar willekeur, doen wat je gevoel je ingeeft, nee, je moet het geweten vormen. Je moet je verdiepen in zaken, bereid zijn te luisteren, nadenken en je vervolgens zelfstandig een oordeel vormen. En als dat jouw zuivere, particuliere oordeel is, dan mag niemand – ook de kerk niet – daar in treden. Als ik die gewetensvrijheid niet had, zou ik geen katholiek kunnen zijn.

7. Gij zult niet stelen

Nee, natuurlijk moet je niet stelen. Heb ik ook nooit gedaan. Maar de diepere lading is: je moet een ander niet onthouden waar hij recht op heeft. De LPF heeft een broertje dood aan de ontwikkelingshulp zoals die thans gegeven wordt. Er is in de afgelopen dertig jaar letterlijk duizend miljard euro naar Afrika gegaan en die arme Afrikanen zijn er geen spat beter van geworden. We moeten de handelsbarrières slechten en de subsidiestromen stoppen zodat we de mensen daar in staat stellen, middels fair trade, een eigen bestaan op te bouwen. Dat is mijn politieke vertaling van dit gebod.

8. Gij zult tegen uw naaste niet vals getuigen

De meest vuile aantijging aan mijn adres vond ik de veronderstelling dat ik, als voormalig ambtenaar van het ministerie van Defensie, smeergeld zou hebben aangenomen om de aankoop van het JSF-gevechtsvliegtuig er in de Tweede Kamer doorheen te drukken en dat ik op die manier dus betrokken zou zijn geweest bij de moord op Pim. Het is ook zo'n dom cliché. Als je iets met defensie te maken hebt gehad, wordt alles wat je zegt of doet meteen met spionage en omkoping in verband gebracht. De eerste die over dat smeergeld begon was Theo van Gogh. Hij heeft, op aandringen van mijn advocaat, zijn excuses aangeboden. Een jaar later kwam Thomas Ross weer met hetzelfde verhaal aanzetten. Dit keer stond het in 'De zesde mei' een boekje dat in de prijzen viel vanwege het 'realistische karakter'. Nou, het is broddelwerk! Iedereen die Pim een beetje heeft gekend, weet dat het een grote aanfluiting is. Waardeloos. Zo'n man verdient geen lof. Hij moet, besmeurd met pek en veren, de stad worden uitgedragen. Ross is een populistisch schrijver die met bouquetreeks-boekjes over Srebrenica, Fortuyn of Bernhard bij links Nederland in de smaak wil vallen. Ik ben blij dat prins Bernhard onlangs, in zijn open brief, eindelijk eens een keer heeft teruggemept. Volkomen terecht. Ross is een leugenaar. Maar goed: eerlijk duurt het langst. Of ik altijd de waarheid spreek? Ja. Altijd. Goed, ik ben Jezutisch geschoold en ik heb geleerd dat het beter is soms de waarheid gefaseerd te vertellen, maar ik lieg nooit. Ik ken – om een bijbelse term te gebruiken – mijn gebrokenheid, maar ik richt mijn leven zo in dat ik later nooit ergens met spijt op terug hoef te kijken.

9. Gij zult geen onkuisheid begeren

En wil je weten waarom ze uiteindelijk met die roddels over het smeergeld op de proppen kwamen? Omdat ze tot dat moment geen enkel smetje op mijn blazoen hadden kunnen ontdekken. Toen ik de politiek inging, werd mijn dorp door een horde journalisten van zogenaamde kwaliteitskranten bezocht om uit te vinden of er iets op mijn gedrag viel aan te merken. Ze hebben mijn buurvrouw gevraagd of ik mijn echtgenote wel eens sloeg. Ze zijn naar de kroeg ge-

gaan om te horen of ik wel eens dronken was geweest. Ze hebben de eigenaar van de plaatselijke supermarkt gevraagd of ik mijn rekeningen wel op tijd betaalde. Ze zijn de spreekkamer van mijn huisarts binnen gedrongen om uit te zoeken of ik drugs gebruikte. En toen ze helemaal niets konden vinden, besloten ze mij als het saaie, brave ambtenaartje af te schilderen. Nou, ik vind het allemaal best. Ik heb geen donkere kanten. Ik ben geen man van vulgaire uitspattingen. Ik ben een gewone burger. Is daar iets mis mee?

10. Gij zult niet begeren wat uw naaste toebehoort
Ik heb nooit deze leiderspositie begeerd. Ik ben van nature de tweede man. De woordvoerder. De voorlichter. Een paar stappen achter de baas aan. Buiten beeld. Als ik in 2007 een betere lijsttrekker kan vinden, doe ik graag een stap opzij. Dan ga ik weer coachen, net zoals in het begin, op de achtergrond. Voor mij zou dat een vooruitgang zijn. Ouder en wijzer? Dat weet ik niet... Hoe meer je weet, hoe meer je beseft dat je niets weet. Ik besef mijn eigen beperktheid. Natuurlijk, ik wil wel vooruit komen, maar soms denk ik ook: had ik maar iets minder die drang naar wijsheid en inzicht. Wie wijsheid vermeerdert, vermeerdert smart – er komen steeds meer vragen op me af. Mijn ideaal schuilt eerder in het kleine geluk: een mooi boek, een goed glas wijn, een sigaar in mijn hoofd en Mozart op de achtergrond. Later, als – wat God verhoede – mijn vrouw zou komen te overlijden, zou ik wel eens tot een kloosterorde kunnen toetreden en uiteindelijk is er, hoop ik, de hemel. Ik stel mij de hemel voor als een situatie waarin ik gelukkig ben, samen met God en mijn familie. Ik stel me het hiernamaals voor als de vervolmaking van alles wat je in het leven hebt willen nastreven, als de oplossing van alle grote raadsels. Tevreden met alle vragen. Tevreden met alle antwoorden. Te weten: zo is het goed.

Bovenstaand interview werd op 6 maart 2003 geplaatst in het dagblad *Trouw* in de rubriek 'De Tien Geboden'. Het copyright berust bij de auteur, Arjan Visser.

'Politiek kan leren van de vrijmetselarij'

'Een vrijmetselaar zoekt naar de waarheid en pretendeert niet de waarheid in pacht te hebben. Ik ben nu 17 jaar vrijmetselaar. Mede dankzij het gedachtegoed en de principes van de vrijmetselarij die ik me in die 17 jaar heb eigen gemaakt, kan ik het hier goed uithouden.' Dat hier is dan 'Het Binnenhof' als plek en, om nog preciezer te zijn, de 'Tweede Kamer' in het bijzonder. Na de moord op Pim Fortuyn nam Mat Herben het voortouw van de LPF over. Op een vrijdag, want dan zijn er geen debatten in 's lands vergaderzaal, praten we in zijn werkkamer, met uitzicht op het Buitenhof, over zijn vrijmetselaarschap en de politiek. 'Ik put veel kracht uit het gedachtegoed van de vrijmetselarij. De rijkdom van onze inwijding komt vaak jaren later in het volle licht. Ik ben blij dat ik vrijmetselaar ben. Ik probeer die levenshouding dagelijks toe te passen.'

Op 11 november 1986 maakte Mat Herben zijn eerste drie reizen in de in Den Haag gevestigde Loge Via Lucis (nr. 161). Sindsdien heeft hij vrijwel alle functies bekleed die er te bekleden waren binnen deze Loge. Van 1993-1997 was hij voorzittend meester. 'Historisch gezien heeft de vrijmetselarij de stijl in de politiek in belangrijke mate bepaald. Zo zie ik weinig verschil tussen een officieel regeringsdiner en een broedermaal qua etiquette', aldus de hevig in de historie van de vrijmetselarij en de wereldgeschiedenis geïnteresseerde Mat Herben. 'Kijk naar en rond de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd. Toen begon het moderne democratisch experiment in volle omvang. Het waren de vrijmetselaars die bewezen dat het mogelijk was dat de beste, zonder aanziens des persoons, rang of stand, tot voorzitter kon worden gekozen. Het waren de vrijmetselaars die het democratische model introduceerden. Binnen de vrijmetselarij kon iedereen elkaar ontmoeten op basis van gelijkheid. Nogal wat van de Founding Fathers waren vrijmetselaar. De 18de en 19de eeuw waren de bloeitijd van de vrijmetselarij, zowel in Amerika als in Europa.' Om te voor-

komen dat we belanden in een college over de geschiedenis van de vrijmetselarij en diens invloed op de maatschappij, waar overigens Mat Herben geen enkele moeite mee zou hebben, buigen we het gesprek om naar het heden. 'Mijn vrijmetselaarschap heeft me wel eens parten gespeeld toen ik in de Tweede Kamer kwam. Ik ging er van uit dat we hier via dialoog tot consensus of verheldering van onze standpunten konden komen. Ik heb aanvankelijk onderschat dat de Tweede Kamer ook een stukje theater is. Op de man spelen is niet mijn stijl. Dat heb ik afgeleerd na 17 jaar vrijmetselarij. Het gaat mij om het zoeken naar de beste oplossing voor ongeacht welk maatschappelijk probleem, onder het respecteren van andere meningen zoals wij dat in de comparitie praktiseren. Opdat de beste argumenten de doorslag geven. Maar, zo heb ik gemerkt, daarnaar – het zoeken naar de beste oplossing – wordt niet altijd gestreefd in de politiek. Hier gaat het vaak om het najagen van het eigen gelijk. In die zin is het bedrijven van politiek makkelijker dan vrijmetselarij. In de politiek is men nogal dogmatisch en dat is de doorsnee vrijmetselaar zeker niet. Ik zoek juist naar oplossingen voor tal van maatschappelijke problemen op een ondogmatische wijze. En voor het bewaren en verder ontwikkelen van de verworvenheden van de westerse democratie sinds de Verlichting. Specifiek bedoel ik dan de scheiding van kerk en staat, de gelijkheid van man en vrouw, de vrijheid van meningsuiting, de parlementaire democratie, vrijheid van onderwijs en noem alle vrijheden verder maar op.' Ineens zijn we weer beland in de geschiedenis en praat Mat Herben vol vuur over de *Trias Politica* zoals de vrijmetselaar Montesquieu die uitwerkte in zijn geschrift 'De l'esprit des lois'. Hij verklaart dit terugverwijzen naar de geschiedenis met: 'Het gaat mij om het veiligstellen van de verworvenheden van de westerse beschaving. Die zijn niet zo vanzelfsprekend als men denkt. Het is dé uitdaging van deze tijd dat deze verworvenheden blijven en doorgegeven worden aan onze kinderen en aan de nieuwkomers in onze samenleving. Deze kernwaarden botsen met bepaalde fundamentalistische stromingen.'

Hoofd en hart

'Als vrijmetselaar maak ik niet de fout om bijvoorbeeld de islam af te wijzen. Integendeel, ik respecteer de islam en iedere andere geestelijke stroming. Maar ik keer me wel tegen fundamentalisten die het zoeken hebben opgegeven en geen respect tonen voor andere meningen

en standpunten. Wanneer men denkt de waarheid te hebben gevonden, de enige en absolute waarheid, dan is men op de verkeerde weg. Want de absolute waarheid is voor ons niet kenbaar, alleen voor de Opperbouwmeester. Een vrijmetselaar zoekt naar waarheid, maar pretendeert nimmer die waarheid in pacht te hebben. Waarbij ik mij terdege bewust ben van het feit dat de vrijmetselarij niet de weg is van uitsluitend het verstand – de ratio, maar ook de weg is van het hart. Vrijmetselaars hebben de opdracht voortdurend te onderzoeken hoe zij zich kunnen plaatsen in de rechte verhouding ten opzichte van de medemens en de Opperbouwmeester van het heelal. Als vrijmetselaar weet je dat je niet beter of slechter bent dan anderen, dat ieder mens gelijkwaardig is. Dat behoedt je voor zelfoverschatting en voorkomt tevens dat je een minderwaardigheidscomplex krijgt. Kortom: het gaat erom dat je in harmonie met jezelf en je omgeving leeft. Ik heb soms grote moeite dat uit te leggen aan profanen. Als politicus word je geacht ambitieus te zijn. Dat is mij ten enen male vreemd. Gewoon het goede doen en het kwade nalaten, is mijn motto.'

Volgens Herben leveren vrijmetselaren een eervolle bijdrage aan de politiek. 'Broeders als Drees, Oud, Zeevalking en Vonhoff waren meester-politicus, vergeleken met hen voel ik mij weer leerling.' Na een slok van de koud geworden koffie belanden we binnen een minuut weer in de verre geschiedenis, bij de kathedraal van Siena en de fraai geblokte vloer in deze in de 12e eeuw gebouwde kathedraal. 'In de Middeleeuwen begrepen de mensen nog de symboliek. Dat besef aan symboliek zijn we tegenwoordig in belangrijke mate kwijt geraakt. Dat is toch een verarming van onze maatschappij', aldus Mat Herben. We kunnen het niet nalaten al hardop denkend vast te stellen dat er toch veel momenten moeten zijn waarop Herben zich in het keiharde wereldje van het Binnenhof uitermate ongelukkig moet voelen. 'Ach, ik heb er nooit om gevraagd, maar ben er ingerold omdat mijn baas werd vermoord en moet nu dat doen wat op mijn pad komt. Gelukkig krijgt ieder mens zoveel kracht mee op zijn pad als nodig is. Uit de vrijmetselarij put ik veel kracht om het hier vol te houden. Maar ondanks alle kracht en wijsheid zal het bedrijven van politiek nooit leiden tot schoonheid. Het blijft bij een gebroken kolom.'

Interview in *Ken Uzelve*, verenigingsorgaan van de Orde van Vrijmetselaren, maart 2004. Tekst Frans Micklinghoff.

'Nederland verdient beter'

Waar uitzicht en visie ontbreken, daar komt een volk om. Het bijbelboek Spreuken is vaak geparafraseerd, recentelijk door premier Balkenende en natuurlijk door Den Uyl en Fortuyn. Pim Fortuyn benadrukte daarbij: Wees zakelijk met een hart. Dit kabinet mist deze oproepen: Er is geen uitzicht, er is geen visie, het is niet zakelijk, en het mist een hart, mist bezieling.

Waarom zeggen wij als LPF dit, terwijl wij toch vorig jaar het Strategisch Akkoord van harte ondertekenden? Omdat onder Balkenende II slechts het ene deel wordt uitgevoerd – bezuinigingen – terwijl aan het andere – verandering in managementstijl in politiek en publieke sector – slechts lippendienst wordt bewezen.

Die eigen verantwoordelijkheid waar dit kabinet de mond vol van heeft, komt nu vooral neer op eigen verantwoordelijkheid hoe gewone mensen met minder geld moeten uitkomen. De burger wilde en wil meer eigen verantwoordelijkheid over de wijze waarop ze bestuurd worden, in eigen bedrijf en in de politiek. De burgemeester in oorlogstijd, D66, is nog muisstil maar belofte maakt schuld. Zo is de regenteske manier van regeren teruggekeerd op het Binnenhof, ja, is de regentenstijl erger dan voor 2002. Onder andere omdat er na de moord op Fortuyn en de aanvankelijke overwinning van de LPF zo veel onder het tapijt moet worden geveegd, want de angst voor het volk zit er nog steeds in, en terecht, want de veenbrand smeult verder. Het vertrouwen in Balkenende II is gedaald tot 36%. In Balkenende I – óns Balkenende I – was het vertrouwen in februari nog 52%.

Dit kabinet is fatalistisch, kijkt naar de economie zoals naar het weer. Het regent en stormt, laten we hopen dat de polder niet onderloopt. Wij willen ook in regen en storm werken aan betere dijken, betere infrastructuur, om nu en in de toekomst met een geruster hart nieuwe regens en stormen te kunnen doorstaan. De calvinistische, sobere aanpak van dit kabinet lijkt bijna voort te komen uit een fundamentele afkeer van de huidige individuele en op welvaart gebaseerde samenleving. Wij omarmen die, en willen die moderne samenleving behouden, en de samenhang versterken, niet door de lotsverbondenheid van de bezuiniging, maar door de lotsverbondenheid van Nederland als ondeelbare natie, met de blik op de toekomst.

Het probleem zit diep, het zit in ons poldermodel waarin leiderschap niet nodig was. We komen er samen wel uit. Allemaal meedoen! Nieuwe politiek is de problemen concreet benoemen, prioriteiten stellen en leiderschap tonen.

Het kabinet is gelukkig nog steeds van mening dat bureaucratie en regelzucht moeten worden aangepakt, wil meer ruimte geven aan de burgers en bedrijven. Er zijn zowaar doelstellingen geformuleerd, wat wil je als LPF'er nog meer? Het blijft echter allemaal vaag en ambtelijk, soms zelfs hilarisch, als je het lachen niet is vergaan. Neem het zo belangrijke punt van de modernisering van de overheid, absoluut noodzakelijk om de kloof tussen burger en politiek te dichten. Er komt een Programma Modernisering Overheid, zo lezen wij gretig, en dat bestaat uit drie bouwstenen: de burger, de organisatie van de overheid en interbestuurlijke relaties. Briljant! Thom de Graaf gaat zich niet bezighouden met het Nederlands elftal of Albert Heijn, hoewel hij daar nog weinig zou kunnen verprutsen, maar met de burger en de overheid.

Bestuurslagen

Echter niets over het schrappen van bestuurslagen, het samenvoegen van ministeries (we hebben er zelfs twee bij gekregen), niets concreet over ons kiesstelsel, niets concreets over het referendum over de Europese grondwet dat een begin zou betekenen van politieke vernieuwing. Geen concrete maatregelen over het terugdringen van het aantal adviseurs en overheidssubsidies. Alleen woorden. De werkelijkheid is weerbarstiger. Wil de minister-president ingaan op het feit dat het aantal beleidsambtenaren op Volksgezondheid vorig jaar weer fors is gestegen, terwijl we moeten korten op de zorg? Dat de organisatie van de begrafenis van prins Claus in handen was van externe adviseurs (Atos KPMG), dat de Vreemdelingenwet grotendeels buiten het ministerie van Justitie is gemaakt door Cap Gemini en Andersson Elffers Felix, dat dit nu ook gebeurt met de nieuwe Wet

op de Jeugdzorg? De realiteit bij de overheid is dat beleidsambtenaren niet zelf beleid maken, maar externe adviesbureau's begeleiden waar weer oudcollega's werken. Een dubieus circuit. Er wordt 400 miljoen besteed aan externe adviseurs en als je de lagere overheden meetelt, kun je het bedrag gerust verdubbelen.

Alles is weer bij het oude. De oude politiek heeft de teugels weer in handen en we konden in de Dokwerk-documentaire zien hoe D66 al voor de verkiezingen aanschurkte tegen VVD en CDA. Voor collega Bos misschien een pijnlijke openbaring, voor mij een bevestiging van mijn inschatting dat het geen enkele zin had verder te onderhandelen. De kaarten waren al geschud.

Daadkracht en duidelijkheid, het motto van Balkenende I, ingeruild voor de vrome wens: Meedoen, meer werk, minder regels. Maar daarvoor is inspirerend leiderschap nodig, daarvoor moet het goede voorbeeld worden gegeven. Dit kabinet wordt echter beheerst door een koopman en een dominee, die iedere vernieuwende gedachte op financiële of juridische gronden afwijzen. De minister-president vindt het allemaal prima. Hij is als een vader die tegen zijn kinderen zegt: ik zorg dat je te eten hebt, naar school kunt en ik heb een polis afgesloten dat je straks kunt gaan studeren. Tot ziens en veel geluk. Geen begeleiding, geen aandacht.

Dat is niet wat de LPF bedoelt met ruimte voor de burger, dat is niet wat wij concrete doelstellingen noemen. Zonder leiderschap gaat ieder ministerie zijn eigen gang, worden maatschappelijke problemen niet in hun onderlinge samenhang gezien.

Nemen we het onderwerp veiligheid, in de ogen van de LPF nog steeds het grootste probleem in dit land. Het raakt de burger overal: in zijn privé-leven, op school, op het werk en in het openbaar vervoer. De oude politiek vraagt altijd: hoeveel geld is beschikbaar voor onderwijs, zorg of veiligheid, alsof daarmee het probleem is opgelost. Nieuwe politiek is de problemen concreet benoemen, prioriteiten stellen en leiderschap tonen. Op veiligheidsgebied zijn er bescheiden tekenen van hoop als de minister van Binnenlandse Zaken spreekt. En ik herinner me nog hoe hij heftig instemmend knikte, toen ik de minister-president bij het debat over de regeringsverklaring vroeg of hij koos voor de lijn Leers, de daadkrachtige burgemeester van Maastricht, of de lijn Cohen, de hardleerse burgemeester van Amsterdam die een voorkeur heeft voor theedrinken met de daders. Die in de media laat weten niet mee te werken aan het uitzettingsbeleid van het kabinet en al het gepraat over een allochtonenstop maar Rotterdamse onzin vindt.

Wellicht werkt het verhelderend als minister Remkes de burgemeester uitnodigt voor een kopje muntthee en hem uitlegt dat er geen ruimte is voor burgemeesterlijke ongehoorzaamheid. Niemand staat boven de wet.

Leiderschap

Minister Remkes heeft tijdens een toespraak op de politieacademie terecht benadrukt dat de politie gezag moet uitstralen. Eerste voorwaarde daarvoor is echter dat de overheid zelf gezag uitstraalt en krachtig leiding geeft. Bij alle kritiek op het functioneren van politie en justitie moet men niet vergeten dat de diender geen blaam treft. Zijn superieuren bepalen het beleid, angstig kijkend naar hun korpsbeheerder en de hoofdofficier. Arrestatieteams die onnodig uitrukken om Albert Heijn-medewerkers of strandtenthouders in te rekenen, doen dat op instructie. Die instructie moet natuurlijk luiden dat het aanpakken van de daders en niet van het zich verwerende slachtoffer prioriteit heeft. Dat een burger die misschien te ver is gegaan, voor een gesprek op het bureau kan worden ontboden. Leiderschap bepaalt of onze politiemensen erin slagen hun moeilijke taak naar behoren te vervullen waarbij zij moeten kunnen rekenen op de ondubbelzinnige steun van de korpsleiding en de politiek. Ook als zij onverhoopt van hun vuurwapen gebruik moeten maken.

Het stellen van prioriteiten is niet alleen een taak van de minister en de korpsbeheerders. Ook de Tweede Kamer speelt een rol. Ik herinner me het interpellatiedebat over winkelcriminaliteit, waarin collega Eerdmans aanvankelijk alleen moest opboksen tegen het verbale geweld van de minister van Justitie, die altijd haarfijn weet waarom iets niet kan. Ik herinner me ook dat voor het zomerreces bijna terloops een motie werd aangenomen waarin gepleit om voldoende middelen voor verkeershandhaving. Alleen de LPF stemde tegen. Niet omdat de verkeersveiligheid ons niet ter harte gaat, maar omdat daaraan al ruimschoots aandacht wordt besteed, terwijl de prioriteit moet liggen bij geweldsmisdrijven en inbraken. Dat voornemen uit

het Strategisch Akkoord is naar de achtergrond verdwenen. In plaats daarvan gaat het nu om kwantitatieve afspraken, alsof het aantal boetes en aanhoudingen iets zou zeggen over aard en ernst van de criminaliteit. Zeg dan concreet: 25% minder geweldsmisdrijven. Het is natuurlijk ongehoord dat er volgend jaar minder agenten komen en minder cellen. De uitvluchten ken ik wel: langere opleiding, bolletjesslikkers. Kom met creatieve oplossingen. Versterk de samenwerking met de krijgsmacht, school overtollige militairen om tot politieagent en vooral douaneman. De toenemende criminaliteit heeft immers alles te maken smokkel van drugs, wapens en personen. Bij uitstek douanetaken.

Osama in Hoevelaken

In het Strategisch Akkoord was afgesproken dat politie, douane en marechaussee in gemengde teams zouden optreden, omdat kennis en bevoegdheden van deze diensten elkaar aanvullen. We hebben vorig jaar inderdaad twee of drie succesvolle acties meegemaakt, maar inmiddels is ook hier weer alles bij het oude. Veertien dagen rukte de pers weer uit om een grote politieactie te verslaan. Honderd agenten zetten het verkeersplein Hoevelaken totaal af. Wat een daadkracht. Weken van voorbereiding, honderd schaarse agenten en dat allemaal om automobilisten te laten blazen. Vijftien kregen een bon. Wie verzint zoiets? Waarom is er niet samengewerkt met marechaussee en douane zodat gelijktijdig kon worden gecontroleerd op wapens, drugs en personen? Osama Bin Laden verstopt zich in de bergen van Afghanistan, maar in Nederland is hij volkomen veilig. Op het verkeersplein Hoevelaken doorstaat hij als geheelonthouder met glans de blaasproef en krijgt van oom agent nog een lekkere vlaai toe. De hele maand december moet hij wel oppassen bij onze zuidgrens want dan controleren 350 politiemensen op Belgisch vuurwerk dat niet aan de Nederlandse eisen voldoet. Pas op met vuurpijlen, een pakje Semtex mag passeren.

De LPF heeft er weinig vertrouwen in dat deze minister van Justitie de criminaliteit een halt kan toeroepen. We hebben inmiddels een hele reeks debatten met deze bewindsman achter de rug en of het nu gaat om de affaire Margarita, de commissie Van den Haak, de winkelcriminaliteit, het internationaal terrorisme, dierenactivisten, minimumstraffen, steeds weer blokkeert hij noodzakelijke vernieuwingen met juridische uitvluchten. De LPF zou het waarderen als hij zijn superieure intellect gebruikte om ervoor te zorgen dat er wel wetgeving komt waardoor het Openbaar Ministerie effectiever kan optreden tegen bijvoorbeeld terroristen en hooligans. Als hij geen minimumstraffen wil invoeren, hoe denkt hij dan strengere straffen mogelijk te maken? Wat wij al vreesden na de uitspraak inzake de moordenaar van Pim Fortuyn – namelijk dat een te korte straf navolging uitlokt – werd al vorige week bewaarheid, toen premier Balkenende werd bedreigd. De inmiddels gearresteerde man meldde opgewekt aan Radio Rijnmond dat hij er wel tien jaar gevangenis voor over had. De minister moet het mogelijk maken dat bij misdrijven de opgelegde straf volledig wordt uitgezeten, zonder vervroegde invrijheidsstelling. Zodat 20 jaar ook echt 20 jaar is. Het vergroten van de pakkans is uiteraard de beste afschrikking van criminelen.

Ik krijg hevige jeuk als ik lees dat er wordt gewerkt aan een Keurmerk Veilig Ondernemen. Alsof de ondernemer de schuldige is en niet de dader. De politie heeft wel tijd om het hang- en sluitwerk van een keurmerk te voorzien, maar niet om een aangifte van diefstal op te nemen. Door de gebrekkige automatisering kost het opmaken van een proces-verbaal drie tot acht uur. Op drukke politiebureau's geldt een aangiftestop. Niet meer dan dertig diefstallen per maand, terwijl dat aantal soms in één dag wordt bereikt. Natuurlijk is de werkgeversorganisatie VNO-NCW pisnijdig. Het bedrijfsleven geeft al een miljard aan preventie uit en lijdt niettemin nog drie miljard schade. Winkelpersoneel belandt in de ziektewet of zelfs de WAO. Minder inkomsten voor het bedrijfsleven betekent ook minder belastingafdracht. Maar daar heeft de overheid geen oog voor. Ieder departement vecht voor zijn eigen begroting en de minister van Financiën houdt natuurlijk de vinger op de knip. Het kabinet met voorop de premier dient echter de grote lijnen in het oog te houden. Veiligheid wordt afzonderlijk behandeld. Mobiliteit wordt afzonderlijk behandeld. Ruimtelijke ordening met Vinex-locaties wordt afzonderlijk behandeld. Drie problemen met één hoofdoorzaak: de grote steden zijn in de afgelopen tien jaar onleefbaar geworden door een ongecontroleerde toestroom van vreemdelingen. En als er dan een noodkreet komt uit Rotterdam, zowaar zelfs ondersteund door een lokale PvdA-bestuurder die het licht heeft gezien, dan bundelt politiek correct Nederland zijn krachten. Een allochtonenstop? Foei, het woord alleen

al. Het gaat immers om kwetsbaren die extra zorg en aandacht behoeven, om kansarmen die dreigen af te glijden in de criminaliteit. Vervolgens krijgen we niet terzake doende discussies over artikel 1 van de Grondwet en gedwóngen spreiding, alsof iemand dát zou willen, of de open deur dat huidskleur geen criterium mag zijn. Een stad heeft een beperkte opnamecapaciteit zoals een ziekenhuis, een universiteit en school dat ook hebben. De toestroom moet aan de landsgrenzen worden ingedamd. Er komt jaarlijks een provinciestad van meer dan 30.000 inwoners bij door gezinsvorming en hereniging. De integratie schiet geen steek op als iedere week twee jumbojets nodig zijn om voldoende islamitische huwelijkskandidaten aan te voeren. De LPF roept het kabinet op nu snel te komen met een voorstel voor een leeftijdsgrens van 24 jaar en een inkomenseis van 130 % van het minimumloon. Kijkt u in dit verband naar Denemarken, waar uithuwelijking succesvol is terug gedrongen door het stellen van deze eisen. Ook achten wij de tijd rijp om de termijn voor het verkrijgen van het Nederlanderschap te verlengen van 5 naar 10 jaar legaal verblijf. Veel Europese landen kennen een langere termijn dan 5 jaren. Zelfs de Nederlandse Antillen en Aruba dringen aan op een termijn van 10 jaar!

Nostradamus

De LPF kan zich vinden in de algemene analyse van de minister van Financiën. De concurrentiepositie moet worden versterkt door loonmatiging, de vergrijzing is een feit waarvoor wij niet blind zijn en de regels van het Stabiliteitspact moeten worden nageleefd. Maar daarmee is niet alles gezegd.

Sommige maatregelen van het kabinet zijn contraproductief, zoals het tornen aan de hypotheekrenteaftrek. En waarom is gewoon braaf zijn niet genoeg? Het Stabiliteitspact schrijft voor dat het tekort met 0,5% per jaar moet worden teruggedrongen. Waarom dan stappen van 0,7%? Dit laat een investeringsruimte van 0,2% – circa 1 miljard – onbenut. Na 2007 wordt een overschot van 1% geraamd dus het verlangde middellange termijnperspectief is ook aanwezig.

De opgenomen grafiek met een prognose voor een houdbare overheidsschuld tot 2080 is meer iets voor Nostradamus dan voor Gerrit Zalm. Kies voor aanvullende maatregelen die dubbel effect sorteren, die dus niet alleen economische impulsen geven, maar ook andere knelpunten oplossen. Een voorbeeld is de Tweede Maasvlakte. Voor

de aanleg daarvan is nog een bijdrage van minder dan 500 miljoen nodig, uitgesmeerd over drie jaar. Vanaf 2004 zou daardoor het tekort met een verwaarloosbare 0,03% stijgen en op het eindsaldo in 2007 heeft het geen invloed. Het is immers geen structurele maar een incidentele investering. Het gaat om een essentiële impuls voor de ook nu goed draaiende Rotterdamse haven, die vorig jaar nog 2% groeide. De werkgelegenheid krijgt een krachtige impuls. Maar even belangrijk is dat de vrijkomende oude haventerreinen kunnen worden gebruikt voor de bouw van duizenden woningen, zodat de middenklasse kan terugkeren in het hart van de stad. Er kan een zeer aantrekkelijke woonwijk, vergelijkbaar met de Londense Docklands, worden ontwikkeld, die een oplossing biedt voor de knellende problemen van Rotterdam.

Dan het kwartje van Kok. Het verkleinen van de kloof tussen burger en politiek begint met een betrouwbare overheid. Gedane beloften dienen te worden nagekomen. De LPF is realistisch. Er is helaas geen kamermeerderheid te vinden voor het terug geven van het kwartje aan de pomp, maar het moet toch velen verbazen dat het nu wordt gestoken in het terugdringen van het tekort. Steek het dan in het wegenfonds. Dat vermindert de files, schept banen en geeft de automobilist waar hij recht op heeft, al is het via een omweg.

Voorts verbaast mijn fractie zich erover dat honderden miljoenen ongebruikt in de grond blijven zitten. De gasbaten bedragen dit jaar 2,3 miljard en lopen in 2004 en 2005 met 300 miljoen per jaar terug. Het wordt de hoogste tijd te beginnen met gaswinning uit de Waddenzee. Daarvoor hoeven geen boortorens in de zee te worden geplaatst. Door schuin vanaf land te boren, onder strikte controle, wordt geen schade aan het milieu toegebracht. Integendeel door een deel van de opbrengst te gebruiken voor het bevorderen van duurzame schelpdiervisserij kan er zelfs milieuwinst worden geboekt. Gaarne een reactie van de regering.

Consumentenvertrouwen

Bij een stagnerende economie moet de overheid alles achterwege laten wat het consumentenvertrouwen schaadt. Wij vinden het onverstandig dat bij verhuizing de overwaarde alleen in de nieuwe woning mag worden gestoken. Zo worden miljarden onttrokken aan de geldcirculatie, er worden minder luxe goederen gekocht, waarop

19% BTW wordt verdiend. Het is dus een contraproductieve maatregel. Inmiddels heeft ook de ING bank een rapport gepubliceerd, waaruit blijkt dat de staat zich hiermee in de vinger snijdt. Niks bezuiniging, het kost de staat 110 miljoen.

De hypotheekrenteaftrek is een explosief dossier, niet alleen politiek. De helft van de bevolking baseert zijn financiële planning op de eigen woning. Het bedrag dat uitstaat aan hypotheken is groter dan de schaatsschuld. Dalende huizenprijzen en een stijgende rente vormen een ernstiger bedreiging voor onze economie dan het begrotingssaldo.

De Miljoenennota houdt rekening met een half miljoen werklozen en één miljoen mensen in de WAO. De arbeidsparticipatie door vrouwen en allochtonen is te laag. Het aantal werkenden moet omhoog. De regering kiest voor de makkelijkste oplossing: ouderen moet nog langer werken. De grijzen moeten de vergrijzing tegengaan. Heeft de regering zo weinig vertrouwen in haar maatregelen om de werkloosheid terug te dringen en het aantal WAO'ers te verminderen, dat zij een offer verlangt van de ouderen die al een arbeidzaam leven van meer dan veertig jaar achter zich hebben? Zo worden werknemers gedemotiveerd. Je werkt hard, doet tientallen jaren je best, in de hoop dat je nog tien of vijftien mooie levensjaren worden gegund. De aantasting van de VUT en de geopperde verhoging van de AOW-leeftijd van 65 naar 67 jaar vergallen je levensperspectief. De economen, politici en beleidsambtenaren die dergelijke maatregelen verzinnen, kwamen na hun 25ste van de universiteit en hebben hun financiële planning keurig rond. Zij weten niet wat het is om vanaf je vijftiende op de steiger te hebben gestaan. Dan ben je opgebrand op je zestigste. Deze mensen hebben Nederland groot gemaakt. DeVUT komt niet alleen voor deze mensen net op tijd, maar ook voor de mensen die uit de WAO komen en op de toppen van hun tenen moeten lopen om deel te nemen aan het arbeidsproces. Instroom beperken prima, maar biedt ook uitzicht. In dit verband ben ik blij dat heer Verhagen zojuist op de levensloopregeling heeft gewezen als mogelijkheid om op 63 jaar te stoppen. Gaarne de visie van het kabinet. In ieder geval moet de fiscale straf – bij VUT vooruit betalen – van tafel. Dat is ongehoord.

Graag een antwoord op de vraag waarom ambtenaren wel vervroegd kunnen uittreden en werknemers in het bedrijfsleven niet.

De technische discussie bij hoeveel niet-werkenden de koppeling van de uitkeringen aan de marktsector mag worden losgelaten, is voor de uitkeringsgerechtigde ondergeschikt aan de kardinale vraag: Behoud ik mijn koopkracht? Als de regering wil koppelen aan de ambtenarensalarissen, wat niet onredelijk is, dan wordt de vraag des te klemmender: wat doet u met de ambtenarensalarissen? Blijft hun besteedbaar inkomen op peil door inflatiecorrectie? In dit verband pleitten wij ook voor de instelling van een onafhankelijke commissie die nagaat hoeveel de prijzen door de invoering van de Euro zijn gestegen. In die commissie moeten naast deskundigen van het CPB en het CBS ook vertegenwoordigers van de consumentenorganisaties zitting hebben. De regering vraagt terecht loonmatiging, maar moet zelf waken over het prijspeil. Hoe denkt de regering te voorkomen dat gemeentelijke tarieven en belastingen nog verder de pan uit rijzen?

Ouderen

De LPF maakt zich grote zorgen over de ouderen die van hun AOW met eventueel een klein pensioentje moeten rondkomen. Een gemiddelde inkomensachteruitgang zoals berekend door de ANBO met ruim 500 euro is voor deze mensen het verschil tussen droog brood of een belegde boterham. Is het kabinet bereid de koopkracht van deze groep te handhaven? Kijkt u ook eens naar ons voorstel om het recht op AOW te laten vervallen voor miljonairs. We hebben 145.000 echte Euro-miljonairs, dat bespaart honderden miljoenen AOW. Majesteit geeft het goede voorbeeld door haar AOW weg te schenken.

De LPF maakt zich grote zorgen over het aantal boeren dat tegen hun zin afhaakt. Een droge en hete zomer doet ons beseffen dat ons dagelijks brood niet uit een fabriek komt. De LPF is van mening dat de overheid zorgvuldiger met zijn voedselproducenten moet omgaan. De regering moet meer haast maken met de harmonisering van de regelgeving.

De LPF maakt zich grote zorgen over onze defensie die 25% van zijn slagkracht verliest. Bijna 12.000 banen verdwijnen. Is dat misschien de grote verdwijntruc om het aantal ambtenaren te verminderen, niet door te snijden in de Haagse bureaucratie maar in onze landsverdediging terwijl de wereld onveiliger is dan ooit?

De LPF maakt zich grote zorgen over de Antillen die op de rand van bankroet staan. Regering grijp deze unieke kans voor een drastische ingreep en breng grenscontrole en rechtshandhaving onder koninkrijksgezag.

Wij maken onze zorgen over het onderwijs. De doelstellingen zijn vaag. Oproepen tot meedoen is prima, maar hoe denkt de regering de 40.000 leerkrachten uit de WAO te reïntegreren en uitval van leerlingen in het VMBO te voorkomen? Waarom geen duidelijke doelstelling, zoals: Een veilige school waarin de de leraar voor je opkomt als je als leerling gepest wordt. Een veilige school waarin de leiding achter je staat als je als leraar in elkaar wordt geslagen. Een veilige school waarin duidelijke afspraken zijn gemaakt over hoe je met elkaar omgaat, en waar waarden, normen en regels ook echt gehandhaafd worden.

Of: Ouders kunnen ervan verzekerd zijn dat hun kinderen goed onderwijs krijgen. Ouders kunnen ervan verzekerd zijn dat hun kinderen niet naar huis worden gestuurd omdat er geen leraar beschikbaar is. Studenten kunnen ervan verzekerd zijn dat ze een goede opleiding krijgen en dat hun diploma of titel straks echt wat waard is.

De aanpak van de kenniseconomie verloopt ook weer volgens het oude stramien: een zak geld (185 miljoen) en de oprichting van een werkgroep met de fraaie naam: Innovatieplatform. Maar liefst achttien mensen, onder wie bekende Nederlanders als Kleisterlee, Wijffels, Leijnse. Jan des Bouvrie en Gertjan Dröge zitten er tot mijn opluchting niet bij. Frans Nauta van de Stichting Nederland Kennisland is de witte raaf die voor de legitimatie van het polderplatform tekent. Geen studenten, geen buitenlandse deskundigen, zoals bijvoorbeeld de Amerikaanse innovatieprofessor Henry Entkowitz, die het ondernemerschap van universiteiten propageert. En zoals het vakblad Computable constateerde: geen ICT-specialisten, zoals bijvoorbeeld Roel Pieper. Over Pieper gesproken. Hoe denkt u dat buitenlandse ondernemers en ICT-specialisten het vestigingsklimaat in Nederland beoordelen na de mislukte aanslag op hun bekende collega Pieper en diens echtgenote? Daar kan geen innovatieplatform tegenop. Investeren in veiligheid is altijd goed voor de economie.

God en geluk

De regering dient zich grote zorgen te maken over het toegeeflijke Nederlandse imago in het buitenland. Dat werkt als een magneet op internationaal uitschot. Criminelen en terroristen hebben in ons land weinig te vrezen. Het bewijs wordt door de rechtbank niet toegelaten, er wordt zelfs schadevergoeding uitgekeerd. Dierenactivisten, bij de overheid met naam en toenaam bekend, hebben zelfs na de moord op Pim Fortuyn nog vrij spel en kunnen ongehinderd boerengezinnen terroriseren. Enig idee wat kinderen hebben moeten doormaken als tientallen Finse, Duitse en Nederlandse fanatiekelingen met bivakmutsen je boerderij overvallen?

Ook in de strijd tegen de georganiseerde misdaad toont Justitie zich een tandeloze tijger. Volgens de huidige wetgeving is een korte samenwerking tussen criminelen op zich niet voldoende voor een veroordeling. Ook een groep personen die regelmatig in dezelfde samenstelling misdaden pleegt, kan niet zomaar worden aangemerkt als een criminele organisatie. Aangetoond moet worden dat de groep werkt onder een gemeenschappelijke naam, regelmatig vergaderingen belegt en beschikt over een gemeenschappelijk budget. De volgende eis is natuurlijk dat criminele organisaties staan ingeschreven bij de kamer van Koophandel en zich houden aan de aanbevelingen van de commissie Tabaksblatt. Hoe denkt het kabinet in vredesnaam de strijd te kunnen aangaan met de georganiseerde misdaad als men zo simplistisch denkt? Alleen een minister van Justitie die leiderschap toont, die initiatieven neemt en zich niet laat leiden door een naïef vertrouwen in het goed functioneren van de rechterlijke macht kan deze ontwikkeling keren. Doet hij dan niet, dan kunnen alleen God en geluk ons vrijwaren van terroristische aanslagen.

De gepresenteerde Miljoenennota ontbeert leiderschap, vat de koe niet bij horens en heeft geen oog voor de onderlinge samenhang van maatschappelijke problemen. Met loonmatiging alleen – hoe nodig ook – komen we er niet. Met loonmatiging voorkom je niet dat supermarkten wegtrekken uit de grote steden. Met tien procent minder files druk je de arbeidskosten van een vervoerder effectiever dan met loonmatiging.

Er zit een grote rem op onze economie, een rem van 31 miljard euro. Dat bedrag is als volgt opgebouwd: het verkeersinfarct veroor-

zaakt een schade van 14 miljard volgens berekeningen van de vervoersorganisaties TLN, EVO en KNV. De criminaliteit kost het bedrijfsleven 4 miljard, nog afgezien van de immateriële schade en de gevolgen voor het vestigingsklimaat. De administratieve lasten en de bureaucratie kosten 13 miljard, zo heeft Actal berekend.

Nederland verdient echt beter. Alleen als het kabinet ernst maakt met de aanpak van de onveiligheid, de bureaucratie, de regelzucht, het lerarentekort, de wachtlijsten en de files, als het kabinet zich sterk maakt voor het behoud van de kernwaarden van ons mooie Nederland en de druk van de Europese grootmachten weerstaat, alleen dan krijgt het de steun van de LPF. Kom met een beleid dat optimisme en hoop en inspraak biedt voor de burgers, zodat er een zicht op een mooie toekomst voor alle Nederlanders kan ontstaan. Ik wens u daarbij wijsheid en kracht.

Bijdrage aan de Algemene Politieke Beschouwingen in september 2003. Twee jaar later bij het ter perse gaan van deze bundel blijkt de juistheid van deze inbreng, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid en consumentenvertrouwen. De titel 'Nederland verdient beter' werd in 2004 gebruikt door de vakbeweging om een vut-regeling in stand te houden, waarvoor in deze inbreng werd gepleit.

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

Sadik Al-Azm – *Kritiek op godsdienst en wetenschap*, El Hizjra, Amsterdam, 1996.

Jan Bor e.a. – *De verbeelding van het denken, geschiedenis van de westerse en oosterse filosofie*, Contact, Amsterdam, 1995.

Steven Bullock – *Revolutionary Brotherhood, Freemasonry and the transformation of the American social order 1730-1840*, University of North Carolina, Press, 1996.

Jutta Chorus en Menno de Galan – *In de ban van Fortuyn, reconstructie van een politieke aardschok*, Mets&Schilt, Amsterdam, 2002.

Paul Cliteur – *Tegen de decadentie, de democratische rechtsstaat in verval*, Arbeiderspers, 2004.

Christopher Dawson – *De schepping van Europa*, Spectrum, Utrecht, 1953.

Prinses Beatrix, Spaak, Guardini, Harmel e.a. – *Karakter en cultuur van Europa*, Prisma, Utrecht, 1963.

Diverse auteurs – *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh*, Spectrum, Utrecht, 2005.

Pim Fortuyn – *De verweesde samenleving in het informatietijdperk*, Speakers Academy, Rotterdam, 2002.

Martin Gosman e.a. – *Heilige oorlogen, een onderzoek naar historische en hedendaagse vormen van collectief religieus geweld*, Kok, Agora, Kampen, 1991.

Václav Havel – *Poging om in de waarheid te leven*, Van Gennep, Amsterdam, 1991.

Mat Herben – *Werken in licht en steen, vijftig jaar vrijmetselarij*, Via Lucis, Den Haag, 1997.

Ulrich in Hof – *Europa en de Verlichting*, Agon, Amsterdam, 1994.

Samuel Huntington – *Botsende beschavingen, cultuur en conflict in de 21ste eeuw*, Manteau, Antwerpen, 1997.

Hans Jansen – *God heeft gezegd, de onvoltooide modernisering van de islam*, Augustus, Amsterdam, 2003.
Gilles Kepel – *De wrake Gods, christelijk, joods en islamitisch fundamentalisme*, Ambo, Baarn, 1992.
Michiel Leezenberg – *Islamitische filosofie*, Bulaaq, Amsterdam, 2001.
Bernard Lewis – *The Assassins, a radical sect in islam*, Phoenix Paperback, London, 2003
Bernard Lewis – *De crisis van de islam*, Spectrum, Utrecht, 2003.
Bernard Lewis – *Het Midden Oosten, 2000 jaar geschiedenis*, Forum, Amsterdam, 2004.
M. Reisel – *Maimonides*, Kruseman, Den Haag, 1985.
Allen E. Roberts – *Freemasonry in American history*, Macoy, Richmond, 1985.
Roemi – *Daglicht, een dagboek van spirituele leiding*, Synthese, Den Haag, 2003.
L.J. Rogier – *Eenheid en scheiding, geschiedenis der Nederlanden 1477-1813*, Aula, Urecht, 1973.
Roger Scruton – *Het Westen en de Islam, over globalisering en terrorisme*, Houtekiet, Antwerpen, 2002.
C.J. de Vogel – *Wijsgerige aspecten van het vroeg-christelijk denken*, Wereldvenster, Baarn, 1970.
Ad Verbrugge – *Tijd van onbehagen*, Sun, Amsterdam, 2004.
Hans Wansink – *De erfenis van Fortuyn*, Meulenhoff, Amsterdam, 2004.
Johan S. Wijne – *De werkelijkheid achter een geheim, de methode van de vrijmetselarij als zingeving van het bestaan*, Fama Fraternitatis, Den Haag, 2001
S.B.J. Zilverberg – *Dissidenten in de Gouden Eeuw, geloof en geweten in de Republiek*, Fibula, Weesp, 1985.

Titels uit het fonds van Fama

Sprankelende Symbolen *Bekende symbolen van de Vrijmetselarij, samengevat in prenten en teksten door John Landwehr.*
71 pag.,geb.,geïll.,€ 11,25, ISBN 90-72032-16-0

De werkelijkheid achter een geheim *Bestseller over de zogenoemde 'geheimen' van de Vrijmetselarij, onthuld en helder toegelicht door de in 2005 overleden historicus dr. Johan S. Wijne.*
116 pag., ISBN 90-72032-06-3 € 10,25

101 vragen over de vrijmetselarij *Praktische vragen met een duidelijk antwoord door wijlen D.J. van Dissel.*
91 pag., ISBN 90-72032-05-5 € 9,50

Vrijmetselaren in de politiek *Biografische schetsen van acht vrijmetselaren die in de politieke geschiedenis van ons land een belangrijke en soms zelfs doorslaggevende rol hebben gespeeld, samengesteld door de historici prof. H.J.L. Vonhoff en dr. Johan S. Wijne.*
128 pag., ISBN 90-72032-1 € 13,50

Vrijmetselarij en charitas *Een studie over initiatieven van vrijmetselaars inzake 'werken van barmhartigheid' rond 1900 en rond 2000, samengesteld door de historici dr. Th. Stevens en dr. Johan S. Wijne.*
96 pag., ISBN 90-72032-08-x € 8,95

Vrijmetselarij en jodendom *De jood en vrijmetselaar Ab Caransa schetst de in het verleden dikwijls moeizame en soms zelfs vijandige verhouding tussen vrijmetselarij en christendom. Caransa gaat uitvoerig in op de vraag of het christelijk imago dat de vrijmetselarij bij velen heeft, terecht is.*
239 pag., ISBN 90-6550-183-5 € 19,00 (i.s.m. Uitgeverij Verloren)

Broederschap of Jongensclub *Communicatiedeskundige Ko van Geemert, schreef de geschiedenis van drie 250 jaar oude Amsterdamse Loges (La Paix, Concordia Vincit Animos en La Charité. De auteur, zelf geen vrijmetselaar, onderneemt een zoektocht naar antwoorden op vragen over de maçonnerie; een zoektocht in het bijzonder interessant voor de geïnteresseerde leek.*
261 pag., ISBN 90-72032-15-2 € 29,95

Gidsen en genieën *Beschrijving van oprichting en ontwikkeling van De Dageraad, de eerste vrijdenkersorganisatie in Nederland. Vrijmetselaar Jan G.A. ten Bokkel promoveerde in 2003 op dit onderwerp. In dit proefschrift komen bekende figuren als Junghuhn, Multatuli en Darwin over het voetlicht.*
255 pag., ISBN 90-72032-13-6 € 22,50

Statiën, mystieke en maçonnieke poëzie *Een bundel mystieke en maçonnieke poëzie door Thomas Bianchi, emeritus hoogleraar criminologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij koos hierbij voor de lyrische vorm van de Japanse tanka.*
108 pag., ISBN 90-72032-11-x € 10,25

Gedichten van een vrijmetselaar *Gemakkelijk voor te dragen gedichten door W. Brandt.*
80 pag., ISBN 90-72032-047 € 13,50